

T.C.

Ardahan Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı

TRABZON HALK KÜLTÜRÜNDE KADININ STATÜSÜ

Emine AYDIN

Doç. Dr. Fatih ŞAYHAN

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2022

TRABZON HALK KÜLTÜRÜNDE KADININ STATÜSÜ

Emine AYDIN

Doç. Dr. Fatih ŞAYHAN

Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2022

KABUL VE ONAY

Emine Aydın tarafından hazırlanan “Trabzon Halk Kültüründe Kad n n Statüsü” başlıklı bu çalışma, 24.06.2022 tarihinde yapılan savunma sınav  sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

[İ m z a]

Doç. Dr. Sedat BAHADIR (Başkan)

[İ m z a]

Doç. Dr. Fatih  AYHAN (Danışman)

[İ m z a]

Dr.   r. Üyesi Serkan BALCI

Yukarıdaki imzaların adı geçen   retim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mustafa ŞENEL

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Ardahan Üniversitesi'ne verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan ***“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”*** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / Ardahan Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

24//06/2022

[İmza]

Emine AYDIN

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

(1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

(3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Doç. Dr. Fatih ŞAYHAN** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

(İmza)

Emine AYDIN

ÖZET

AYDIN, Emine. *Trabzon Halk Kültüründe Kadının Statüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan, 2022.

İnsanoğlu, biyolojik ekseninde kadın ve erkek olmak üzere iki farklı cinsiyetten oluşmaktadır. Cinsiyet, kişinin toplumdaki statüsünü etkileyen etkenlerin başında gelmektedir. İki farklı cinsiyetten biri olan kadının toplumdaki statüsü kültürel değer dizgeleri ile orantılı olarak değişkenlik göstermektedir. Biyolojik cinsiyetin kültürel değer dizgeleriyle bütünleşerek yeniden inşa edilmesi “toplumsal cinsiyet” kavramını ortaya çıkarmıştır. Toplumsal cinsiyetin oluşumu anaerkil ve ataerkil kültür yapıları ekseninde farklılık göstermektedir. Toplumsal cinsiyet kadının toplumdaki konumunu doğrudan etkileyen kadının birtakım kalıpların içerisine yerleştiren bir kavramdır. Bu bağlamda yapılan araştırmanın temel amacı; Trabzon halk kültüründe kadının konumunu inceleyerek hangi statülerde var olduğunu aktarmaktır. Bu amaçla araştırmamızın temel problemi; geçiş dönemleri, halk inanışları vb. alanlarda kadınlar hangi statülerde ön plana çıkmıştır? sorusu oluşturmaktadır. Araştırma konumuzun temelini oluşturan Trabzon halk kültüründe kadının statüsü hakkında yapmış olduğumuz literatür taraması sonucunda bu konu hakkında doğrudan ilişkili olarak hiçbir bulguya ulaşılmamaktadır. Kadının statüsü hakkında yapılan çalışmalar daha çok sosyoloji, psikoloji gibi bilim dallarıyla ilişkili olarak yapılmıştır. Özellikle Trabzon ili üzerine kadının halk kültürü içerisinde statüsü üzerine gerçekleştirilen bir çalışma mevcut değildir. Son yıllarda güncel bir başlık olma özelliği taşıyan kadının halk kültüründeki statüsü incelemek son derece dikkat çekici olacak ve alandaki önemli bir boşluğu dolduracaktır. Yapılan bu çalışma aynı zamanda halk kültüründe kadının önemini vurgulayan başka çalışmalara zemin hazırlayacaktır. Nitel araştırma yönteminin benimsenmiş olduğu bu çalışmada veri elde etmek için alan araştırması yapılarak kaynak kişi bilgisine başvurulmuştur. Araştırmamızda yöntem olarak ise görüşme yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Sözcükler:

Halk Kültürü, Kadın, Statü, Toplumsal Cinsiyet, Geleneksel Kültür

ABSTRACT

AYDIN, Emine. *The Status of Women in Trabzon Folk Culture*, Master Thesis, Ardahan, 2021.

Human beings are made up of two different genders, male and female, on the biological axis. Gender is one of the factors that affect a person's status in society. The status of the "woman" gender, one of the two different genders, varies in proportion to our cultural value systems. Reconstructing biological sex by integrating with cultural value systems has revealed the concept of "gender". The formation of gender varies on the axis of matriarchal and patriarchal cultural structures. Gender is a concept that places the female sex in a set of patterns that directly affect its position in society. In this context, the main purpose of our research is; By examining the position of women in Trabzon's folk culture, it is to convey the status of women as a result of gender. For this purpose, the main problem of the research is; transition periods, folk beliefs, etc. In which areas did women come to the fore? poses a question. As a result of the literature review we have conducted on the status of women in Trabzon folk culture, which constitutes the basis of our research subject, no directly related findings can be reached on this subject. Studies on the status of women are mostly related to disciplines such as sociology and psychology. There is no study on the status of women in folk culture, especially on the province of Trabzon. Examining the status of "woman" in folk culture, which has been a current topic in recent years, will be very remarkable and fill an important gap in the field. In this study, in which the qualitative research method was adopted, field research was conducted to obtain data, and the source person information was consulted. In our research, the interview method was used as a method.

Key Words:

Folk Culture, Women, Status, Gender, Traditional Culture

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	
ETİK BEYAN.....	
ÖZET	5
ABSTRACT.....	6
İÇİNDEKİLER.....	7
KISALTMALAR	11
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	12
ÖN SÖZ.....	13
GİRİŞ	14
1. BÖLÜM	16
ARAŞTIRMA ALANI İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER	16
1.1. ARAŞTIRMA ALANININ TARİHİ	16
1.2. COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ.....	18
1.3. NÜFUSU VE EKONOMİK YAPISI	19
2. BÖLÜM	21
KADIN VE STATÜ	21
2.1. STATÜ KAVRAMI	21
2.2. TOPLUMSAL CİNSİYET	24
2.3. İLK ÇAĞ UYGARLIKLARINDA KADIN.....	26
2.3.1. Antik Yunan	26
2.3.2. Eski Mezopotamya	27
2.3.3. Roma.....	28
2.3.4. Antik Mısır	29
2.3.5. Uzakdoğu.....	30
2.4. İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRKLERDE KADIN	31

2.5. İSLAMİYET SONRASI TÜRK DEVLETLERİNDE KADIN.....	38
2.5.1. Karahanlılar	38
2.5.2. Selçuklular	39
2.5.3. Osmanlı.....	40
2.6. CUMHURİYET DÖNEMİ KADIN	43
2.7. HALK KÜLTÜRÜ ÜRÜNLERİNİN KADININ STATÜSÜNÜ ŞEKİLLENDİRİCİ ETKİSİ.....	45
2.8. GELENEKSEL İSLAM KÜLTÜRÜ VE GELENEKTEN ARINMIŞ İSLAM ANLAYIŞI BAĞLAMINDA KADIN.....	47
2.8.1. Gelenek ve İslam Dini	47
2.8.2. Erkeğin Kaburga Kemiğinden Yaratılan Kadın ve İlk Günah	47
2.9. TÜRK DESTAN VE EFSANELERİNDE KADIN	49
3. BÖLÜM	51
SÖZLÜ KÜLTÜR ÜRÜNLERİNDE KADIN.....	51
3.1. ATASÖZLERİ.....	51
3.2. DEYİMLER.....	56
3.4. TEKERLEMELER.....	61
3.5. MÂNİ.....	63
3.6.1. Kadın ve Aşk Unsuru	63
3.6.2. Kadın ve Güzellik Unsuru	64
3.6.3. Kadın ve Beklentiler	65
3.6.4. Kadın ve Etiketlemeler	67
3.6.5. Kadın ve Giyim	68
3.6.6. Kadın ve Gelinlik (Meslek)	69
3.6.7. Kadın ve Hitap-Benzetme	69
3.7. EFSANE	70
3.7.1. Kuma	71
3.7.2. Cimri Kocakarı	72
3.7.3. Dağlar Anası	73
3.7.4. Kocaman Taşları.....	74
3.8. MASAL	74
3.8.1. Cadı ile Prenses	75

3.8.2. Altın Kız	77
3.8.3. Erkek Kılığına Giren Kız.....	79
3.8.4. Ayşecik	82
3.8.5. Cincime Sultan	84
2.8.6. Navur Gelin	86
3.8.7. Sarı Kız	87
3.9. FIKRA.....	91
3.9.1. Pişirme Şekli.....	92
3.9.2. Kot Pantolon	93
3.9.3. Kocakarının Kişnemesi.....	94
3.9.4. Balık Avı.....	94
3.9.5. Söför Ahmet	95
3.9.6. Ütülemek	96
3.9.7. Düğün	96
2.9.8. Allah Sahibine Bağışlasın.....	97
3.10. TÜRKÜ	97
3.10.1. Gelin -Kaynana Çatışması Merkezli Türkülerde Kadın	98
3.10.2. Aşk ve Sevda Temalı Türkü - Kadın	99
3.10.3. Gündelik İş Hayatını Yansıtan Türküler - Kadın	101
4. BÖLÜM	103
GEÇİŞ DÖNEMLERİ.....	103
4.1. DOĞUM	103
4.1.1. Doğum Öncesi ve Sonrası Kadın.....	104
4.1.2. Çocuksuzluk	106
4.2. EVLİLİK.....	108
4.2.1. Evlilik Öncesi Kızların Bağlanması	110
4.2.2. Gelinlerde ve Gelin Adaylarında Aranılan Şartlar	111
4.2.3. Evlenme Yaşı.....	112
4.2.4. Kız İsteme.....	112
4.2.4. Kısmet Açma	114
4.2.5. Çeyiz.....	114
4.2.6. Nişan.....	115

4.2.7. Kına Gecesi.....	116
4.2.8. Düğün ve Nikah.....	116
4.3. ÖLÜM	117
5. BÖLÜM	120
HALK KÜLTÜR, İNANIŞ VE UYGULAMALARINDA KADIN	120
5.1. LAKAPLAR	120
5.2. MEKAN.....	122
5.3. HALK İNANIŞLARI	125
5.3.1. Doğumla İlgili Halk İnanışları.....	126
5.3.2. Din Temellendirmesine Dayalı İnanışlar.....	127
5.3.3. Hava Olaylarının Yönetilmesinde Kadın	128
5.3.4.Halk Hekimliği Uygulamalarında Kadın.....	129
5.3.5. Kadın Cinsi Üzerine Yasak Temeli İnanışlar	129
5.3.6. Nazar Temelli İnanmalar ve Kadın	130
5.5. GİYİM KUŞAM VE KADIN	130
5.6. YEMEK KÜLTÜRÜ VE KADIN.....	136
SONUÇ.....	138
KAYNAKÇA.....	142
EKLER.....	147
EK 1. Derleme Soruları.....	147
EK 2. Alan Araştırması Fotoğrafları.....	154
EK 3. Kaynak Kişi Listesi.....	160
EK 4. Etik Kurul İzni	165
EK 5. Tez Orjinallik Raporu	166
ÖZGEÇMİŞ.....	167

KISALTMALAR

Çev :Çeviren

K.K :Kaynak Kişı

s. :Sayfa

TDK :Türk Dil Kurumu

vb. :ve benzeri

vd. :ve diğçerleri

Yay. :Yayınları

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Akçabat İlçesi Yaşlı Kadın Kuşağı.....	130
Şekil 2. Yomra İlçesi Yaşlı Kadın Kuşağı.....	130
Şekil 3. Genç Kız Lastik Ayakkabı.....	131
Şekil 4. Arsin İlçesi Yaşlı Kadın Yazması.....	131
Şekil 5. Araklı İlçesi 1930 Yılları Gelinlikleri, Halk Eğitim Merkezi	132
Şekil 6. Arsin İlçesi 1950’li Yıllara Ait Gelinlik.....	133
Şekil 7. Çaykara Uzun Göl Dursun Ali İnönü Müzesi Günlük Hayatta Genç Kadın Giyimi.....	134
Şekil 8. Yomra İlçesi/Oymalıtepe Mah. Kaynak Kişi Görüşmesi.....	153
Şekil 9. Arsin İlçesi, Merkez Mah. Kaynak Kişi Görüşmesi.....	154
Şekil 10. Ortahisar Akkaya Mah.Kaynak Kişi Görüşmesi.....	155
Şekil 11. Yomra/İskobel Yaylası Kaynak Kişi Görüşmesi.....	156
Şekil 12. Yomra İlçesi, Özdil Mah. Kaynak Kişi Görüşmesi.....	157
Şekil 13. Arsin Yalı Mahlesi, Kaynak Kişi Görüşmesi.....	158

ÖN SÖZ

Varlığını bir düzen ve anlam içerisinde sürdürmek isteyen insanoğlu ölüm ile yaşam arasındaki ince çizgide birtakım uygulamaların var edicisi olmuştur. Ritüeller, masallar, törenler vd. halk kültürü unsurları insanoğlunun bu varediş hikayesinin çabası sonucunda meydana gelmiştir/gelmektedir. İnsanoğlunun kolektif bilinçdışının dışı vurumu olan tüm bu halk kültürleri unsurları kadının toplumdaki statüsüne dair birçok ipucu barındırmaktadır. Kadın bir milletin varoluşundan gelişimine kadar geçen süreçte aktif rol oynamaktadır. Bir toplumun kadına verdiği değerle doğru orantılı olarak yaşam kalitesinde iyileşmeler veya bozulmalar meydana gelebilir. Kadının toplumdaki konumunu inceleyebilmek için “kadın” cinsinin ait olduğu coğrafyanın kültür yapısının derinliğine inmek gerekir. Bu bağlamda Trabzon halk kültüründe kadının statüsünü incelemek çalışmamızda Trabzon coğrafyasında hakim olan kültür yapılarına değinilmiştir. Tarihsel süreç içerisinde birçok kültüre ev sahipliği yapan Trabzon ili hala kültürel değerlerini aktif bir şekilde yaşatmaktadır. Trabzon’daki halk kültürü unsurları bu nedenle içerisinde çok önemli zenginlikler barındırmaktadır. Çalışmamızda Trabzon kadının toplumdaki statüsüne dair değerlendirmeler yapılarak çıkarımlarda bulunulmuştur. Çalışmam boyunca bilgisel ışıyla ruh dünyamı aydınlatan , sabrı ve anlayışıyla örnek olan danışmam hocam Doç. Dr. Fatih ŞAHAN’a hocama çok teşekkür ederim.

GİRİŞ

Konu

Kültür, insanoğlunun geçmişten günümüze kadar kuşaktan kuşağa aktararak getirdiği her türlü maddi ve manevi değerlerin toplamıdır. Halk kültürü ise halkın ortak belleğinden ortaya çıkan dilden dile aktarılan yazılı ve sözlü ürünleri, inanışları vb. kültürel dizgeleri içerisinde barındıran oluşumdur. Halk kültürü alanında son yıllarda toplumsal cinsiyet üzerine yapılan çalışmalar akademik camiada kendini göstermektedir. Toplumsal cinsiyet kavramının vazgeçilmezi olan ‘kadın’ halk kültürü içerisinde yaşayan ve halk kültürünü yaşatan önemli değerlerden biridir. Bu bağlamda tezimizin konusunu Trabzon halk kültüründe kadının statüsü oluşturmaktadır.

Amaç

Kadın, toplumun ve ailenin vazgeçilmez birimlerinden birisidir. Evrende daha çok annelik yönüyle kendisine yer edinen kadın değişen ve gelişen şartlar karşısında kendisini bir birbirinden farklı statülerin içerisinde bulmuştur. Kadın kimi zaman kutsallıkla göklere çıkarılırken kimi zamanda “lanetli Havva” nitelemesiyle karşımıza çıkmıştır. Yapılan bu çalışmanın temel amacı ise kadının halk kültüründeki konumunu inceleyerek hangi statülerde kendisine yer edindiğini göstermektir. Bu amaçla; “Trabzon halk kültüründe kadın hangi statülerde, hangi yönüyle ön plana çıkmıştır, bu ürünlerde kadının statüsü ne şekildedir?” gibi sorular araştırmamızın temel problemleridir.

Önem

Araştırma konumuzun temelini oluşturan Trabzon halk kültüründe kadının statüsü hakkında yapmış olduğumuz literatür taraması sonucunda bu konu hakkında hiçbir bulguya ulaşamamaktayız. Kadının statüsü hakkında yapılan çalışmalar daha çok sosyoloji, psikoloji gibi bilim dallarıyla ilişkilidir. Ayrıca özellikle Trabzon ili üzerine gerçekleştirilen bir çalışma mevcut değildir. Son yıllarda güncel bir başlık olma özelliği taşıyan kadını halk kültüründeki statüsü bağlamında araştırmak son derece dikkat çekici olacaktır. Yapılan bu çalışma aynı zamanda halk kültüründe kadının önemini vurgulayan başka çalışmalara da zemin hazırlayacaktır. Araştırma konumuzun halk kültürü bağlamında daha önce çalışılmamış bir konu olması literatürdeki önemli bir boşluğun doldurulacağına habercisidir.

Yöntem

Nitel araştırma yönteminin benimsemiş olduğu bu çalışmada veri elde etmek için alan araştırması yapılarak kaynak kişilerle görüşülmüştür. Araştırmamızda yöntem olarak ise görüşme yöntemine

başvurulmuştur. Kaynak kişiyle yapılan görüşmeler dijital aletler ile kayıt altına alınarak yazıya aktarılmıştır. Ayrıca görsellerden yararlanılmıştır.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Yapılan bu çalışma Trabzon merkez ve ilçelerini kapsamaktadır. Derleme yapılan alanlar ; Tonya, Sürmene, Maçka, Çaykara, Çarşıbaşı, Vakfıkebir, Arsin, Araklı, Beşikdüzü, Yomra ve Akçabat ilçeleri ve merkeze bağlı Akkaya mahallesidir. Kaynak kişilerin yaş ise genellikle altmış beş yaş üstünü kapsamaktadır.

1. BÖLÜM

ARAŞTIRMA ALANI İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

1.1. ARAŞTIRMA ALANININ TARİHİ

Doğu Karadeniz Bölgesi içerisinde kültürel açıdan önemli zenginliklere sahip birçok şehir barındırmaktadır. Bu bağlamda araştırma konumuzun alanını oluşturan Trabzon şehridir. Bu bağlamda Trabzon ilinin tarihine değinmeden önce Trabzon ilinin kökenine inecek olursak henüz tam anlamıyla bir görüş birliğinin sağlanamamış olduğunu belirtmek gerekir. İlk çağ kaynaklarına inildiğinde “Trapezus ve Trapeza” kelimelerine rastlamaktayız. Trapeze Antik Yunanca’da sofranın anlamına gelmektedir. Kente deniz yoluyla gelen Miletoslu koloniciler Trabzon’u uzaktan sofraya benzetmişlerdir. Batı kaynaklarını incelediğimizde Trebizonde, Trapezunt, Trebisond kelimelerine rastlanılmaktadır. İslam kaynaklarında Atrabezun, Trabezude olarak karşılaşılmaktadır. Kaynaklara göre kente bugünkü adını veren kişi ise Fatih Sultan Mehmet’tir. Ayrıca Evliya Çelebi, kenti güzelliğinden ötürü Fatih Sultan Mehmet’in kenti Tarb-ı Efzun şeklinde nitelendirdiğini belirtmektedir (Tekindağ, 1979, s: 455-477). Bunların yanında Trabzon kenti Dede Korkut metinlerinde de geçmektedir. Kent bu metinlerde “Turabuzon” biçiminde geçmektedir. Bir başka bir bilgiye göre kentin adının “tuğra bozan” biçiminde türetilmiş olduğu bilgisidir.

Trabzon, Doğu ve Batı arasında geçiş bölgesi olmakla birlikte zengin bir kültürel birikime sahiptir. Trabzon kentinin bu derece zengin kültürel varlığa sahip olmasında tarihsel açıdan yaşanan süreçlerin payı önem arz etmektedir. Kara ve deniz ticaret yollarının önemli bir kesişim merkezi olan Trabzon tarih boyunca birçok istilaya maruz kalmış ve süreç içerisinde farklı milletler tarafından yönetilmiştir.

Trabzon MÖ. 4. yüzyıla kadar Anadolu üzerindeki Pers istilasından etkilenen kentlerden nasibini almıştır. Daha sonraki süreçlerde kent İskender’in Doğu seferleri sonucunda el değiştirmiştir. MÖ. 280’lerde Mithridat ailesi egemenliğindeki Pontus Krallığının topraklarına katılmıştır. MÖ. 63 yılında kent Roma İmparatorluğu tarafından işgal edilmiştir. İlerleyen süreçlerde İmparator Hadrian’ın Doğu topraklarına yaptığı seferler sonucu Trabzon bölgede önemli bir merkez olma özelliğini kazanmıştır. Hadrian’ın emriyle kente limanlar yaptırılmıştır. Ticaret yolları ise denetlenerek sağlamlaştırılmıştır (Özsait, 1999, s: 38). Böylece Trabzon deniz ve kara ticaret

bakımından son derece önem arz eden bir kent halini almıştır (Umar, 2000, s: 60). Daha sonra Roma İmparatorluğu ikiye bölünmüştür. Doğu Roma İmparatorluğu hakimiyet alanında kalan Trabzon, VIII. yüzyıldan itibaren Müslüman Araplar ve İslamiyet'i kabul etmiş Türk akıncıları tarafından ele geçirilmiştir. Sonrasında Trabzon, Bizans ordusu komutanı Leon tarafından tekrar geri alınmıştır. Ancak bu tarihten itibaren şehir surlarının hemen dışında yer alan Müslüman Türk varlığı kendisini Trabzon'un fethine kadar aralıksız devam ettirmiştir (Öksüz, 2006, s: 25).

IV. Haçlı Seferi seferleri gerçekleştiği sıralarda imparator I. Andronikos'un torunları Alexios ve David 1204 yılında Trabzon kentinde Komnenos Krallığı'nı kurmuşlardır. Yine bu süreç içerisinde Trabzon'da Türklerin sayısı oldukça artmıştır. Bunun temel sebebi Kraliçe Tamara'nın sınır güvenliğini sağlamak amacıyla Trabzon'a yerleştirdiği Hristiyanlaştırılmış Türk boylarıdır (Şükürov, 2016).

1243 Köseadağ Savaşıyla birlikte Anadolu'da siyasi bir boşluk oluşmuştur. Bu dönemde Doğu Karadeniz Bölgesine yerleştirilen Çepniler, Trabzon'un dağlık güney kısımlarını doğu batı eksenli yurt olarak edinmişlerdir. Yine bu süreç içerisinde Komnen hanedanı Trabzon Rum İmparatorluğu'na karşı sürekli mücadele vermiştir (Bryer, 1980, s: 140-141). İmparatorluk ise kendilerine düzenlenen akınları akrabalık ilişkileri kurma yoluyla yok etme ve azaltma çabasına girişmiştir. (F.İ.Uspenski, 2003, s: 89). Zira IV. Yuhannes kızını Theodora'yı Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'la evlendirmiştir (Bryer, 1980, s: 135-136). Tüm bunlara rağmen bütün bu imparatorluğu kurtarma çabaları başarılı olamamıştır.

1461 yılına gelindiğinde ise Trabzon, Fatih Sultan Mehmet komutasındaki orduyla birlikte fethedilmiştir. İlerleyen süreçlere doğru Trabzon'da 1916 yılındaki Rus işgaline kadar Osmanlı hakimiyeti başlamıştır. I.Dünya savaşının başlamasıyla birlikte Trabzon 1916 yılında Rus işgaliyle karşı karşıya kalmıştır. Trabzon'da birçok noktada direnişler gerçekleşse de başarılı sonuçlar alınamamıştır. Trabzon kenti denizden yapılan bombardımanlar nedeniyle büyük bir hasar yaşamıştır. Bunun üzerine kenti iki gün içerisinde yanına alabildikleri eşyalarıyla terk eden halk, hafızalardan uzun yıllar silinemeyecek muhacirlik günlerine başlamıştır. Kendini büyük bir kargaşanın içerisinde bulan insanlar nereye gidecekleri konusunda tereddütler yaşamışlardır. Genel olarak batıya doğru bir ilerleyiş söz konusu olmuştur. Kentte kalan yerli Rumlar ise Ruslara kentin boşaltıldığını ve daha fazla topa tutulmaması gerektiğini söylemiştir. Cemal Azmi Bey ise vilayet merkezini Ordu kazasına taşımıştır. Bunun üzerine Rus birlikleri Trabzon'u işgal altına almışlardır (Beyoğlu, 1999, s: 482). Daha sonrasında 1917 Bolşevik Devrimi ile birlikte Ruslar,

Trabzon'dan çekilmiştir. Bunun üzerine Rus işgali kaynaklı muhacirliğe çıkanların bir kısmı geriye dönmüştür.

1.2. COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

Trabzon, 38° 30' – 40° 30' doğu meridyenleri ile 40° 30' – 41° 30' kuzey paralelleri arasında bulunmaktadır. Yüzölçümü olarak az bir alana sahip olmakla birlikte yüzölçümü 4.664 km² olan bir yerdir İlin Batısında Eynesil, Güneyinde Torul, Doğusunda İkizdere ve Kalkandere illeri, Kuzeyinde ise Karadeniz yer almaktadır. İlin yüksekliği ise deniz seviyesinden başlayarak güneye doğru artarak 3000 metreyi bulmaktadır. Yüksek kesimlerde genellikle yayla yerleşmeleri mevcuttur.

Bitki örtüsü açısından son derece zengin bir bitki çeşitliliğine sahiptir. Trabzon, 440'ı bölgeye has Türkiye genelinde nadir olan 2500 bitki çeşitliliği zenginliğine sahiptir. İlin 300 metre yükseltilerinde Akdeniz bitki çeşitleri; defne, Trabzon hurması, karayemiş, muşmula gibi psödomakiye ait bitkiler yetişmektedir. Kıyıya yakın kesimlerden itibaren kızılağaç, kestane, meşe türleri, dışbudak, ıhlamur, söğüt, kavak gibi geniş yapraklı etek ormanları yer almaktadır. Yüksek kısımlara gidildikçe Avrupa kestanesi, adi kızılağaç, adi gürgen, adi fındık, doğu gürgeni, meşe, akçaağaç gibi geniş ve iğne yapraklı ormanlar mevcuttur (Eriş, 2016, s: 27). Daha da yükseklerle çıkıldığında ise yaylalarda alpin çayırları kendini göstermektedir.

Trabzon şehrinin iklimi Karadeniz iklimidir. Yazları serin ve kışları ılık, her mevsim yağışlı geçen bu iklimde dağlık bölgeye varıldıkça iklim sertleşir. Kıyıda yağmur olarak görülen yağış yüksek yerlerde mevsimlerinde etkisiyle kar şekline dönüşebilir. Senelik yağış miktarı 730 mm ile 1680 mm arasında değişiklik göstermektedir. Trabzon'un merkezine ise senede ortalama 3 gün kar yağmaktadır. İlde sıcaklık -7,4°C -ve 38,2°C'lerde mevsimsel olarak değişiklik göstermektedir.

Basınç merkezlerinin yıl içindeki hareketleri, yer şekilleri özellikleri ve Karadeniz'in varlığı Trabzon'da esen rüzgarların yönünü etkilemektedir. Karadan ve denizden kuzey ve güney yönlü rüzgarlar esmektedir. Denize yakın kısımlarda güney ve güneybatı rüzgarları daha etkindir. İlde Şubat, Mart ve Nisan'da fön rüzgarları yılda ortalama olarak 12 gün kendisini göstermektedir. Nisbi nem oranı yazın yüksek olmakla iç kısımlara doğru artış göstermektedir. Yaylalarda genel olarak öğleye kadar devam eden açık-berrak bir hava hali ardından vadiler boyunca yükselen su buharı, sahayı tamamen kaplamakta ve bazen günlerce çekilmemektedir (Eriş, 2016, s: 27).

1.3. NÜFUSU VE EKONOMİK YAPISI

Trabzon geçmişten günümüze kadar bünyesinde birçok medeniyeti barındırmıştır. Bunun temel nedeni ilin yaşam şartlarına elverişli olması ve ticaret yolları üzerinde bulunmasıdır. Fakat birçok medeniyete ev sahipliği yapan bu ilde ilk nüfus sayımı 1831 II. Mahmut döneminde gerçekleştirilmiştir. Yapılan nüfus sayımındaki amaç ise askere gidecek olanların sayısını belirlemektir. Tahrir defterlerinden elde edilen bilgiler doğrultusunda Trabzon şehrinin fetihden sonraki nüfusu 7575 kişi olduğu bilgilerine ulaşılmaktadır. Elde edilen bilgilere göre 1530-1532 yılları arasında şehrin nüfusunun 6525 iken 1583'te 11.000 civarı olarak artış göstermiştir. Avarız kayıtlarından yararlanarak yapılan araştırmada Trabzon'da bölge genelinde 18. yy'ın ortalarında 50.000-55.000, sonlarında 75.000-80.000 kişilik bir nüfusun olduğunu öne sürülmüştür (A.Köksal, 2013, s: 129).

Trabzon ilinin nüfusuna ait en güvenilir bilgiler Cumhuriyet dönemiyle elde edilmiştir. Cumhuriyet dönemi ilk nüfus sayımı ise 1927 yılında yapılmıştır. Bu sayım doğrultusunda Trabzon'un nüfusu 292.573 olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Daha sonra 1935'te nüfus 360.679'a yükselim göstermiştir. Nüfustaki bu yükselimin ardından 1955-1960 yılları arasında düşüş olmuştur. Nüfustaki bu düşme durumu 1960'a kadar devam etmiştir. Bu durumun temel nedeni ise yurt dışına doğru gerçekleşen işçi göçleridir. 1960 yılından sonra Türkiye genelinde nüfusu artırıcı yönde politikalar söz konusu olmuştur. Bunun sonucunda 2000 yılına kadar nüfusta sürekli bir artış söz konusu olmuştur.

2000-2012 yıllarında nüfusun miktarında azalmalar gerçekleşmiştir. Nüfus miktarındaki bu azalmalar bugün hala devam etmektedir. Bu süreç bugün de devam etmektedir. İlin geç nüfusu daha çok iş amacıyla İzmir ve İstanbul gibi büyük şehirlerde yaşam sürmektedir. Üniversite eğitimi almak amacıyla bölge dışına çıkan genç nüfusu oldukça yüksektir.

İlin ekonomik yapısına değinecek olursak Trabzon, kültürel anlamda ne kadar zengin başarılı olsa da aynı durum ekonomi açısından geçerli değildir. Trabzon'un ekonomisi büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır, nüfusun büyük çoğunluğu geçimini tarım ve hayvancılıktan sağlamaktadır. Bir kısmı da sanayi, ticaret, el sanatları, taşımacılık, inşaat ve diğer hizmetlerle geçinmektedir. Ayrıca başlıca tarım ürünleri arasında; çay, patates, mısır, fındık, tütün, buğday ve fasulye yer almaktadır. Ekonominin bir yanının hayvancılığa dayanmasının temel nedenlerinden

biri de iklim şartlarının hayvancılığa çok müsait olmasıdır. Son olarak belirtmek gerekir ki Trabzon Kafkasya, Orta Asya ve batı arasında bir köprü görevi görmektedir. Bu bağlamda Trabzon ticaret de önemli bir yol oynamaktadır.

2. BÖLÜM

KADIN VE STATÜ

2.1. STATÜ KAVRAMI

Varoluş beraberinde birtakım oluşumlar getirmektedir. Bu oluşumlardan biri olan statü kavramı, genel düzlemde bireyin toplumdaki konumunu temsil etmektedir. Geçmiş insanlık tarihi kadar eski olan statünün kapsamı değişen ve gelişen dünyada gitgide genişlemiştir. İnsan ihtiyaçları doğrultusunda statü kimi zaman avcılıkla kimi zaman rahiplerle kimi zamanda kadın gibi daha birçok unsurla ilişkilendirilmiştir. Tüm bu tarihsel ve ihtiyaçsal zenginlikler statü kavramının tek bir tanımla açıklanamayacağının bir kanıtıdır.

Statü kavramının dilbilimsel olarak kökenine indiğimizde bu kavramın Latince'deki "standing" (konum) sözcüğünden geldiği bilgisine ulaşmaktayız. Aynı zamanda statü kelimesi Batı dillerinde 18.yy'den itibaren hukukta da kullanılmaya başlanan bir kavram olarak da karşımıza çıkmaktadır. Tanımlama açısından oldukça geniş bir havuza olan sahip statü kavramını net çizgilerle tanımlamak pek mümkün değildir. En basit anlamda statü kavramı tanımlanacak olursak kavram bireyin toplumdaki konumunu temsil etmektedir. Geniş anlamıyla statü bireyin kendi varlık alanının oluşturması sonucu ortaya çıkan çeşitliklere sahip değerler bütünüdür. Dar anlamda statü kavramı bireyin dünya düzlemindeki oluşturmuş olduğu resmi ve mesleki konumunu temsil etmektedir (Botton, 2005, s: 8). Anlaşılacağı üzere tüm bu tanımlamaların ortak noktası statünün bireyin toplumdaki konumunu temsil etmesidir. Statü bir diğer manada bireyin varlığına anlam katma ve toplumda kendini var edebilme çabasının ürünüdür diyebiliriz.

Statü kavramı, doğrudan birey oluşumlu bir kavramdır. Toplum ise bireyleri içerisinde barındıran bir başka oluşumdur. Statü, toplumbilim anlamına gelen sosyoloji ile yakından ilişkilidir. Bu bağlamda statü kavramı, toplumsal rol kavramıyla yakından ilişkilidir. Bilindiği üzere rol bireyin toplumda hangi konumda var olduğunu gösterir. Bununla birlikte roller toplumsal beklentilerin bir kabulü olarak statüyü bütünleyen ayrılmaz parçalardır.

Max Weber statüyü sosyolojik açıdan yüksek bir meslek veya statü bilincine sahip biri olarak konum kavramıyla eş değer olarak görmektedir (Weber, 1993, s: 455-470). Birçok sosyolog statü kavramını kişinin evrende rolüyle meşgul ettiği konum olarak tanımlamaktadır.

Tüm bunların yanında sosyologlar, statüyü kendi içerisinde atfedilen ve başarılı statü olmak üzere iki temel kola ayırmıştır. Sosyologlar atfedilen ve başarılı statü arasında bir ayrım yapmaktadırlar.

Sosyologlara göre atfedilen statü, bir toplumsal tabakalaşma sistemindeki bireyin toplumsal olarak ona giydirilen konumdur. Başarılı statü ise bireyin kendi özel çabası sonucu kazanmış olduğu konumdur (P.L.Berger, 1974, s: 201). Başarılı statüde belli bir zamana ihtiyaç vardır. Ayrıca başarılı statü emek gerektirmektedir, kendiliğinden oluşmaz kişi tarafından oluşturulur. Örneğin bireyin öğretmenlik mesleğine sahip olması başarılı statüdür. Atfedilen statüler birey dışında gelişim göstermektedir. Bunlar bireyin doğduğu toplumun ona halihazırda getirdiği değerlerdir. Örneğin ırk, din, yaş, cinsiyet, soy gibi insanlığın kendi seçimleri dışında gelişen kavramlar atfedilen statüye örnektir.

Gelişmiş, çağdaş toplumlarda genellikle başarılı statüler önem arz etmektedir. Tam gelişmemiş toplumlarda atfedilen statüler önem arz eder. Fakat bireyin sahip olduğu tüm bu çeşitli statülerden biri toplumda daha etkindir. Bu statü kişinin anahtar statüsünü oluşturmaktadır. Örneğin öğretmenlik, generallik diğer statü biçimlerine göre daha anahtar statülerdir.

Weber'e göre statü sınıf, onur ya da zenginliğin belirli kaynaklarını harekete geçirme ve onlara sahip olma kapasiteni temsil etmekle birlikte kendi içerisinde bariz bir karmaşa içermektedir (B.S.Turner, 2000, s: 12-13). Yine Weber hem pozitif hem negatif faktörler bağlamında statü kavramını toplumsal onur talebi olarak tanımlamıştır. Bununla da kalmayıp statüyü özgül bir hayat tarzı, bir eğitim ya da toplum içinde bazı mesleki konumlardan ortaya çıkan biçimsel saygınlık olarak da tanımlamıştır (B.S.Turner, 2000, s: 18). Tüm bu tanımlamalar bize statü kavramının toplumda bireyler arası kaosu oluşumunu engellediğini göstermektedir. Bununla birlikte statü bireyler arası saygınlığın sistemleştirilmesi bağlamında oldukça önemlidir.

Statü kavramını dünya tarihi açısından inceleyecek olursak kavramın ihtiyaçlar doğrultusunda birtakım değişimler geçirdiğini görmekteyiz. Batı dünyasında 1776'dan bu yana statü daha çok maddiyatla doğru orantıda kendini göstermektedir. Bu yıllarda statünün kendini Batı dünyasında maddiyatla ilişkili göstermesinin temel nedeni modernleşmedir.

Modernleşme ile birlikte bireyin manevi olandan maddi olana yönelimi hızla artmıştır. Statü kavramı artık maddi boyutta kendini göstermeye başlamıştır. Aydınlanma döneminde ise birey düşünmeye ve sorgulamaya başlamıştır. Düşünmenin ve sorgulamanın sonucunda yazma, bilimsel icatlar gibi üretim biçimleri ortaya çıkmıştır. Tüm bunlar için maddi bir birikime ihtiyaç

duyulmuştur. Sonraki süreçlerde Sanayi Devrimi başlamıştır. Aydınlanma çağının getirisi olan bilgiler bu devrimle birlikte makinelere dönüşmüştür. Sonuç olarak Avrupa temelli sermaye birikimi dünyada baş göstermiştir. Sanayi Devrimi ile sermayenin önemi toplum tarafından ilk sıraya koyulmuştur. Bu durum dönem itibarıyla sadece Avrupa’da böyle değildir. Tüm dünyada ekonomik statü saygı gösterilen ve güven duyulan bir durum haline gelmiştir. Ekonomik statünün varlığı diğer statü kazanımlarına birtakım pozitif ve negatif yönde ayrıcalıklar getirmiştir. Bu durumun negatif tarafı, statünün evlilik, gelenek ve görenekler, ortak yaşam düzenlemeleri gibi dışlayıcı pratiklerle ifade edilip korunması olmuştur. Pozitif yanısıra “statü kümesi” adı altında bir kişinin yansıttığı toplumsal konumlar kümesini de ifade edebilir olması olmuştur. Birey aynı anda hem bir işte çalışabilir hem anne ve hayırsever kurumu gönüllüsü olabilmektedir. Bu durum statü çeşitliliğini göstermektedir (Marshall, 1999, s: 16). Anlaşılacağı üzere bireyin birden çok statüsü olabilir. Bireyin statüsünün çeşitliliği bireye bir şey kaybettirmemekle birlikte toplum tarafından önemli bir saygınlık kazandırır.

Bireyin statüsünü belirleyen bazı ölçütler vardır. Bu ölçütler toplumun sosyal siyasal vb. unsurlarıyla yakından ilişkili olarak çeşitlendirilmiştir. Tüm bunların içinde en belirleyici tür sosyal statüdür. Sosyal statünün en alt birimini çekirdek aile oluşturmaktadır. Çekirdek ailenin sosyal statüsünü temsil eden birey ise çoğunlukla kocadır (Fictor, 1990, s: 31). Bu durum toplumdan topluma değişiklik göstermektedir. Sosyal statü beraberinde birtakım haklar ve sorumluluklarda getirir. Toplum yapısının temelini anaerkil veya ataerkil bir sisteme sahip olması statüsel sorumlulukları kimin alacağını değiştirmektedir. Siyasal statü halkın seçimlerle bireye kazandırmış olduğu statüdür. Bireyin “Cumhur Başkanı” olması siyasal statü oluşumuna örnektir. Bu durum beraberinde yine saygınlığı getirmektedir.

Ailenin sosyal statüsü belirlenirken bazı ölçütlerle karşılaşmaktayız. Bu ölçütler; din, soy, servet, cinsiyet, eğitim, işlevsellik şeklindedir. Dinsel bağlamda tek bir dinin yaygın olduğu toplumlarda kişinin din içindeki konumu dinle bağı oldukça önemlidir. Kimi toplumlarda kişinin farklı bir din seçimine gitmesi onun diğerleri tarafından ötekileştirilmesine yol açabilir.

Soy demokrasi ile yönetilen ya da hak ve özgürlüklerin tümüyle baskı altında toplumlarda kişiye ayrıcalıklı ve küçültücü bir konum çizmektedir. Bireyin soyunun saygı görüp görmemesi çeşitli sosyal ve siyasal faktörlere bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Tüm dünyada ortak bir statü ölçütü olan servet oldukça önem arz etmektedir. Servetin kaynağı değerleri olan toplumlar için

oldukça önemlidir. Belli bir emekle kazanılan veya illegal yolla elde edilen servetin arasında değerler sistemi bağlamında açık farklar mevcuttur.

Sosyal statünün başka bir ölçütü, bireyin hizmet ettiği işlevsel yararlılıktır. Birey toplumda ne yaptığına göre derecelendirilmektedir. Örneğin bir hastanenin müdürü, hastanenin temizlik görevlisinden sosyal statü olarak daha yüksekte değerlendirilir. Bir diğer ölçütümüz olan eğitim hem başlı başına bir statüdür. Hem de statülerin oluşumunda etkin rol oynayan değiştirici ve dönüştürücü güçtür. Eğitimin basamakları sayısı ve çeşidi kişinin toplum önündeki saygınlığını artırmaktadır.

Bir diğer ölçüt ise tezimizin bir yanıyla da üzerinde duracağı cinsiyet kavramıdır. Cinsiyet beraberinde kadın ve erkeğin toplumdaki konumunu belli rollere ve sınırlandırmalarla kalıplaştırmıştır. Cinsiyet ölçütü toplumsal bağlamda eşitsiz bir bölünmeye neden olmuştur (Marshall, 1999, s: 16). İki farklı cinsiyet arasındaki bu eşitsizlik durumu güç kavramıyla da yakından ilişkili belirleyici bir unsurdur. Güç statü kavramıyla yakından ilişkilidir. Bu bağlamda statü kavramı, bireyin toplumsal konum ve rütbesine gönderme yaparken rol, kültürel beklentilere uygun davranış, tutum hak ve sorumluluklar olarak tanımlanabilir (Connerton, 1999, s: 323). Neredeyse birey bütün toplumlarda cinsiyetin ona zorunlu olarak giydirmiş olduğu bazı statüsel sınırlılıklar ile doğar, bu durum çoğu zaman kaçınılmazdır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde kadınlar statüsünü kendileri seçemez ve belirleyemez.

Kadın dünyaya toplumun onun için uygun gördüğü statüsel çizgilerle gözlerini açar. Gelişmemiş ülkelerde kadının statüsel bağlamda geri planda olmasının temel nedenlerinde biri de kadınların okuryazarlık oranının daha düşük olmasıdır. Tüm bu saymakta olduğumuz ölçütler toplumlar tarafından formel hale getirilmiş sosyal statü ölçütleridir. Aynı zamanda bireylerin dış görünüşü, sağlık durumu ve yaşı gibi kimi unsurlarda toplumlarca statü belirleyen unsurlardır. Bu ölçütlerin toplumda statünün belirlenmesinde ne kadar etkili olduğu yine gelişmiş veya gelişmemişlikle ilgilidir. Modern toplumlar veya kendini modernizme kaptırmış bireyler için dış görünüş statü ile yakın ilişkilidir. Dış görünüşle bağlantılı olarak kişinin statüsü belli kalıplarla, üniformalarla belli edilir.

2.2. TOPLUMSAL CİNSİYET

Cinsiyet kelimesini barındıran “toplumsal cinsiyet” kavramı kadın ve erkek cinsiyetinin yaşamdaki statülerinin oluşumunda etkin rol oynamaktadır. Bireylerin doğuştan sahip olduğu

biyolojik cinsiyetin yanında toplumun bireye yüklediği kültürle bağlantılı olarak ortaya çıkan cinsiyete toplumsal cinsiyet denilmektedir.

Cinsiyet kavramı, insan bedeninin eril veya dişil olarak tanımlanmasına sebep olan fizyolojik farklılıkları kapsarken toplumsal cinsiyet kavramı eril ve dişil cinsiyet arasındaki kültürel ve toplumsal zıtlıkları kapsamaktadır (Giddens, 1994, s: 505). Bireyin cinsiyeti doğuştan gelen birtakım anatomik oluşumlarla şekil almaktadır. Ancak toplumsal cinsiyetinin oluşumunda “ötekiler” aktif rol oynamaktadır.

Toplumsal cinsiyet ötekilerin dayatmaları olan belli davranış kalıpları ile karşımıza çıkmaktadır. Fakat biyolojik cinsiyette kadın ve erkek cinsinin yaşamdaki statülerinin şekillenmesinde sınırlamalar ve kalıplamalar söz konusu değildir.

Berktaş, toplumsal cinsiyet kavramını “*biyolojik cinsiyetten farklı olarak, toplumsal ve kültürel olarak belirlenen ve dolayısıyla içeriği toplumdan topluma olduğu kadar tarihsel olarak da değişebilen ‘cinsiyet konumu’ ya da ‘cinsiyet kimliği’* şeklinde tanımlamaktadır (Berktaş, 2014, s: 16). Toplumsal ve kültürel olduğu kadar tarihsel olan toplumsal cinsiyet toplumun bilinçaltına işleyerek nesilden nesile aktarılır.

Toplumsal cinsiyet bireyleri feminen veya maskülen olarak şematize ederek onlara psiko-sosyal özellikler tanımlar (Bayhan, 2013, s: 147-164). Bu bağlamda bireylere toplum tarafından dayatılan davranışsal kalıplar bireyleri kadınsı ve erkeksi duygu ve düşünce sınırlandırmaları içerisine sokmaktadır.

Bireyi kadınsı ve erkeksi duygu ve düşünce kalıpları içerisine sokan toplumsal cinsiyet kavramı içerisinde kültürel değerler bağlamında kadın cinsine olumlu cinsiyet özellikleri olarak; “*duygusal, çekici, düzenli, etkileyici, fedakâr, görgülü, iyi huylu, kibar, terbiyeli, pratik, sabırlı, sevimli, saygılı, sevecen, sadık, tatlı dilli, itaatkâr, üretken, yumuşak ve zarif*” gibi duygu ve davranış kalıplarını dayatmaktadır (Yaşın Dökmen, 2015, s: 109). Bu bağlamda toplumsal cinsiyet kadın cinsini kalıplara sokarak kadın cinsinin statüsünün belirlenmesinde kadının kendi seçimlerine engel olabilmektedir denilebilir.

Geleneksel kültürün biyolojik cinsiyetle bütünleşerek yeniden inşa edildiği toplumsal cinsiyet bağlamında kadın ve erkek statüsel olarak toplumun dayatmalarına maruz kalmaktadır. Bu durumu somutlaştıracak olursak anaerkil kültürlerde yönetim, söz geçme, ön planda olma gibi unsurlar dişil cinsiyete atfedilirken ataerkil kültürlerde bu vb. davranış özellikleri eril cinsiyete atfedilmektedir.

Günümüz Türk kültüründe toplumsal cinsiyet kavramı doğrultusunda kadına yüklenen belli rol ve değerler vardır. Bu bağlamda kadın cinsi mekânsal olarak daha mahrem yer olan ev içiyle bütünleştirilmiştir. Toplum içerisinde kadının en önemli görevleri arasında annelik ve kocasına eşlik gelmektedir. Günümüzde modern dünyanın insanı geniş bakış açılarıyla büyüten yanıyla içli dışlı olan kadın cinsi kamusal alanlarda eskiye oranla daha çok statü elde etmeye başlamıştır. Fakat gün boyu kamusal alanda çalışarak veya zaman geçirerek gelen kadın cinsi ev içerisinde işlerden daima sorumlu tutulmaktadır.

Toplumsal cinsiyette kadın ve erkek cinsinin mesleksel olarak ayrıştırılması çocukluk yıllarına kadar dayanmaktadır. Bu noktada belirtmek gerekir ki yeni doğan kız çocuklarının oyuncakları arasında temizlik araç ve gereçleri, oyuncak bebekler vb. kültürel dayatmaların üretimi olan oyuncaklar verilirken yeni doğan erkek çocukların eline bir yanıyla gücü bir yanıyla şiddeti temsil eden top, tüfek ve yol yapımında kullanılan oyuncak araç gereçler verilmektedir. Bu kültür yapısı içerisinde büyütülen erkek ve kadın cinsinin statüsel bağlamda farklılık ve çeşitlilik göstermesi kaçınılmazdır.

2.3. İLK ÇAĞ UYGARLIKLARINDA KADIN

2.3.1. Antik Yunan

En parlak dönemlerini M.Ö. 8 ve 2. yüzyılları arasında yaşadığı düşünülen Antik Yunan medeniyeti melez bir kültür yapısına sahiptir. Melez bir kültür yapısına sahip Antik Yunan'da demokrasi anlayışı tamamen ataerkil sistem üzerine kuruludur. Antik Yunan demokrasi anlayışına göre kadınlar bazı istisna durumlar dışında hiçbir zaman vatandaş olarak sayılmamıştır.

Antik Yunanda kadının bahtsızlığı dünyaya gözlerini açtığı ilk günden kendisini göstermiştir. Kız çocuğu olan ailelerin kapılarına yün asılırken erkek çocuk sahibi olan ailelerin kapısına zeytin dalı asılmıştır. Tüm bu gelenekler kadının yün dokumaktan ibaret dar bir alana sıkıştırılışının işaretidir. Bunun yanında Antik Yunan'da kız çocukları çocukluklarını annelerine yardım etmekle geçirirken erkek çocuklar ise oyun oynayarak bir çocukluk geçirmiştir. Kız çocukları özellikle okutulmamıştır. Çocuk yaşta evlendirilmekle kalmayıp üstüne bir de başlık parası karşılığında satılmışlardır (Şenel, 1969, s: 286-289). Bu durum Antik Yunan'da kadının statüsünün ne kadar aşağı bir seviyeye düşürüldüğünü göstermektedir.

Antik Yunan’da kadınların toplumdan iyice dışlanmıştı. Her türlü aktivitede erkekler ön plana alınmıştır. Kadın düşmanlığı öyle bir boyuta gelmiştir ki bir dönem erkek olimpiyat oyuncuları sahalara kadınlar izlemeye gelmesin düşüncesiyle yarı çıplak çıkmışlardır. Antik Yunan inanışlarında tapınaklara temiz insanlar sadece girebilmektedir. Bu bağlamda lohusa kadınlar kırk gün kirli olarak görülmüştür ve tapınaklara girememişlerdir.

Antik Yunan aile hukukunda ise kadın erkek eşitsizliği yine karşımıza çıkmaktadır. Erkeğe isterse kadının çocuğunu düşürmesi konusunda kadını yönlendirme hakkı verilmiştir. Kadın kendi isteği ile eşinden habersiz çocuk düşürürse de erkek onu dövme hakkına ayrıca sahiptir. Kadınlar belli bir yaşa kadar yanlarında erkek olmadan dışarıya çıkamamışlardır (Şenel, 1969, s: 286-289). Elde edilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere kadının toplumda kendi varlık alanı içerisinde var olması engellenerek kadın daima bir erkeğin gölgesi altında yaşamak mecburiyetinde bırakılmıştır.

Antik Yunan’da kadının statüsü hakkında bilgi edinebileceğimiz eserlerden biri olan Platon’a ait “Devlet” adlı eserde kadınla erkeğin doğuştan aynı olduğu vurgulanmakla birlikte kadınların erkekler kadar hiçbir işi mükemmel yapamayacağı vurgulanmaktadır.

Antik Yunan’ da kadının statüsü hakkında bilgiler edinebileceğimiz bir başka eser olan Aristoteles’e ait “Politika” adlı eserde kadınla erkeğin doğuştan farklılıklara sahip iki farklı cinsiyet olduğu vurgulanır. Aristoteles’e göre kadın yönetici değil yönetilen olmalıdır. Bunun temel nedeni ise Aristoteles’e göre kadının aklı ve zekâsı vardır fakat bunu nasıl kullanacağı bilgisine sahip olmayışı düşüncesidir. Bu yüzden kadın erkek tarafından yönetilmeye muhtaçtır. İki ünlü düşünürün de kadınlar hakkında böyle görüşlere sahip olması kadının Antik Yunan medeniyetindeki bir başka trajedisidir diyebiliriz.

2.3.2. Eski Mezopotamya

Medeniyetlerin beşiği olarak adlandırılan Mezopotamya günümüzde Irak, İran, Suriye ve Güneydoğu topraklarında yer almaktadır. Mezopotamya’da kadının statüsü hakkında değerlendirme yapacak olursak ilk olarak belirtmek gerekir ki bu medeniyette Antik Yunandaki gibi kadınlara karşı özellikle kadını kısıtlayıcı ve aşağılayıcı tutum ve davranışlar çok yoktur.

Mezopotamya’da kadınlar evlenir evlenmez kocalarının egemenlikleri altına girmişlerdir. Bu toplumun erkekleri için evlilik “eşin mülkiyeti” anlamına gelmektedir. İlk zamanlar tek eşliliğin yaygın olduğu bu medeniyette sonralara doğru kocaların istek ve ihtiyaçları doğrultusunda kendi eşlerinin yanında bir eş daha aldıkları bilgisine ulaşmaktayızdır (J.Bottore, 2005, s: 128-137).

Erkeklerin kendi istek ve doğrultusunda özgürce ikinci eşi alma hakkına sahip olunan medeniyette kadın yine tam anlamıyla hak ettiği değeri bulamamıştır. Evliliğin “eşin mülkiyeti” olarak görüldüğü bu medeniyette kadının statüsü yine erkeğin gölgesi altındadır.

Mezopotamya da evliliğin temel amacı çocuk sahibi olmaktır. Bu bağlamda çocuk doğurmak kadının statüsünü ışıktandıran bir yüceliktir. Urukagia kanunlarının gelmesiyle kadınların hakları iyice azalmıştır. Bu kanunlara göre kadınlar boşanma durumlarında eşlerinden nafaka alamamışlardır. Ayrıca kadınların ikinci bir erkekle evlenmesi son konusu olursa kadınlar bu kanunlar doğrultusunda suya atılmayla cezalandırılmıştır.

Sümerler de ise toplum yapısı kendi içerisinde kadın üzerinden aile kadınları, fahişe-cariye ve Natudi kadınlar olarak üç gruba ayrılmıştır. Kadınların toplumda bu şekilde etiketlemelerle bölünmesi kadınların varoluşlarına gölge düşürmektedir. Zira Gılgamış destanında fahişeler aşırı derece aşağılanmaları son derece dikkat çekicidir.

2.3.3. Roma

Antik Yunan kültürünün gelişimini etkileyen Roma da kadınların statüsü Antik Yunandaki durumdan pek farklı olmamakla karşımıza çıkmaktadır. Romalıların hukuk sistemi yapısını incelediğimizde kadınların hiçbir hakka sahip olmadığını görmekteyiz. Kadınlara hiçbir hakkın verilmemesi durumuysa tamamen kadının toplumda karar verebilme yeteneği bakımından zayıf görülmesi kaynaklı olmuştur.

Geleneksel olarak evlenme yaşının kadınlarda 12 olduğu bu toplum yapısında kadınlar siyasi hiçbir göreve getirilmemiştir. Fakat Romalı kadınlar erkeklerin de katılım gösterdiği eğlencelere, şöenlere rahatlıkla katılabilmişlerdir. Monogami evlilik yapısının hüküm sürdüğü Roma’da kadınlar kendi iradeleri ile evlenme hakkına sahip olmuşlardır. Ayrıca Amme hukukuna göre çocuklarının anneye vurması cezalandırılmıştır. Annesini büyücülükle suçlayan çocuk tipleri ise askerliğe alınmamıştır.

İlginç olan dikkat çekici bir unsursa Romalı bayanların “dos” isimli evlenmeden önceki mal varlıklarını kocasına ve kocasının ailesine vermek zorunda olmasıdır. Bunun temel nedeni ise evin tüm masraflarını erkeğin kaldırmasının adaletsiz olacağı görüşü olmuştur. İlk başlara ahlaki bir gelenek olan bu durum zamanla bazı kimselerin “dos” vermeden kaçınmasıyla birlikte hukuki bir yükümlülük haline getirilmiştir (Erişkin, 2013, s: 1-31). Roma da Cumhuriyet’in ilk zamanlarında

ise kadınlar günümüz rahibeleri tamamen kapalı gibi bir kıyafete tabi tutulmuşlardır. Bunun yanında fahişe kadınlara fahişe olduklarını belli eden tek tip kıyafetler giydirilmiştir.

Roma kadınlarının Antik Yunan'a göre toplumdaki statüsü biraz daha iyi derecededir diyebiliriz. Zira Antik Yunandaki gibi kadınlar evlere kapatılmamıştır. Kadın eşinin bir arkadaşı olarak görülmüştür. Özellikle anne çocuk eğitimde önemli bir role sahip olmuştur. Kadınlar kaç yaşında olursa olsun her zaman bir vasiye tabi tutulmuştur. Bunun da temel nedeni daha önce de belirttiğimiz üzere kadınların Roma halkı tarafından karar verme yetisinin zayıf olduğu düşüncesidir.

2.3.4. Antik Mısır

Diğer medeniyetlere oranla Mısır medeniyetinde kadınlar statüsel bağlamda iyi bir noktaya sahip olmuşlardır. Mısırdaki cinsiyet bakımından özellikle kadın cinsiyetinin kutsallığına inanılmıştır. Eski Mısır medeniyetinde kadınlara; “st(hanım), mire(sevgili), hamse (evinde eşiyile oturan değerli bayan) vb. adlandırmalarla hitaplarda bulunulmuştur. Hitapların da anlamlarından anlaşılacağı üzere kadın bu medeniyette değer görmektedir.

Antik Mısır'da toplum kendi içinde sınıflara ayrılmıştır. Buna rağmen kadın erkek fark etmeksizin herkes eşit haklara sahip olmuştur. Toplumun temelini oluşturan kadın cinsiyeti Antik Mısırdaki evli veya bekar ayrımı yapılmadan siyasi, sosyal ve dini her türlü faaliyette bulunabilmiştir (Ruiz, 2006, s: 33). Mısır toplumunda cinsiyetten ziyade kişinin davranış ve karakteri önem arz etmiştir. Bu toplumda kadın o kadar değerli görülmüştür ki ona yapılan herhangi bir yanlış adeta Tanrı'ya yapılmış gibi sayılmıştır.

Bir başka dikkat çeken unsur da diğer ilk çağ uygarlıklarında kadınlar kendilerini tanıtırken isimlerinden önce baba isimlerini söylerken bu uygarlıkta tam aksi durum söz konusu olmuştur. Kadınlar veya erkekler kendilerini başkalarına takdim ederken ilk olarak anne isimlerini söylemişlerdir. Tüm bunların yanında özellikle Orta Krallık zamanında ölen kişinin mirası anneye bırakılmıştır. Antik Mısır'da kadının kutsallığı kâinatın yaratılışıyla ilişkilendirilmiştir. Anıtları incelediğimizde erkek ve kadın cinsiyetlerinin yan yana resmedildiğini görmekteyizdir. Bu durum onların birbirine denk olduklarını açıkça bir kez daha gözler önüne sermektedir (Ruiz, 2006, s: 33). Bu medeniyette din alanında da kadınlar çeşitli görevlerde bulunmuşlardır. Bazı kraliçeler firavun olarak din işlerinde kendilerini göstermişlerdir.

Antik Mısır'da diğer ilkçağ uygarlıklarından farklı olarak kadınların erkekler gibi tahta çıkma hakkına sahip olmalarıdır. Hatta bir dönem veraset sistemi bile kadınlar üzerinden devam etmiştir. Bunun yanında kadın ev işleri açısından büyük bir önem teşkil etmiştir. Kadının sorumlulukları arasında tamirden tutunda bira yapımına kadar alanlarda kendisini göstermiştir. Kadın bu toplumda erkeklerden daha değerli olarak görülmüştür. Çünkü onlar kadının soyun devamlılığı açısından ne kadar önemli bir yere sahip olduğu farkında bir millet olmuşlardır.

2.3.5. Uzakdoğu

Başlangıçta anaerkil toplum yapısının kendisini gösterdiği Çin'de zamanla ataerkil toplum var olmuştur. Tıpkı Mezopotamya ve Antik Yunandaki gibi kadınlar yine erkeğin yönetim gölgesinin altına girmiştir. Bir kadının gelişimi ve kendini toplumda köklü bir şekilde var edebilmesi için vazgeçilmez unsur olan eğitim hakkı bu medeniyette kadınlara tanınmamıştır. Eğitimden yoksun bir kadının statüsünün eğitilmiş bir erkeğe oranla ne derece gerilerde olabileceği herkesçe bilinen akli bir gerçektir. Çin toplum yapısında eşyalar maddi ve manevi olmak üzere “yin ve yang” adlandırmalarıyla iki kısma ayrılmıştır. Bu iki yapının yin kısmı karanlık, fenalık ve uğursuzluğu temsil ederken yang kısmı gündüzü, nuru ve iyiliği temsil etmiştir. Bu temsil edişler içinde kadın yin adlandırmasıyla bağlaştırılmış erkekse yang adlandırmasına layık görülmüştür. Buradan da anlaşılmaktadır ki Çin'de kadın erkekten aşağı bir varlık olarak görülmüştür. Bu sınıflandırma aynı zamanda kadınların hukuken erkekten aşağı görülmesinin temel nedenidir (Gökalp Z. , 1980, s: 46).

Çin kültüründe aşk gibi duygusal kavramlar karşımıza birer ayıp olarak çıkmaktadır. Bu yüzden kadınlar asla aşktan bahsedememişlerdir. Evlilik kurumu gibi ciddi bir durumda dahi evlenecekleri kişileri seçme hakkına sahip olmamışlardır. Kızların evlenecekleri kişileri aileler seçmiştir. Konfüçyanizm öğretilerinin hâkim olduğu Çin'de kadının erkeğe üstün bir saygı gösterme zorunluluğu mevcut olmuştur. Bu öğretilere göre aynı zamanda çocuk doğurmadan evlenen kadınlar günahkâr olarak görülmüştür. Hatta bu medeniyette kadın o kadar ikincil statüye atılmıştır ki kız çocukları “domuz” olarak nitelendirilmiştir. Erkekler değerli taş benzetilirken kız çocukları birer tuğlaya benzetilmiştir. Bununla da kalınmayarak eğer bir ailenin sayıca fazla kız çocuğu varsa yeni doğan kız çocuğu öldürülebilmıştır. Bu kültürde kadının toplumun gözünde statü kazanması tek bir şarta bağlanmıştır. O da soyun devamlılığını sağlayacak bir erkek çocuğu doğurmak olmuştur.

2.4. İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRKLERDE KADIN

2.4.1. Hititler

Hititler' in kesin olmamakla birlikte M.Ö. 200'li yıllarda Anadolu'da kurulan bir medeniyet olduğu bilinmektedir. Öne atılan bir başka Hititler 'in Anadolu'nun yeri halkı olamayıp Anadolu'ya göç ile yerleştikleri görüşüdür. Bu görüş doğrultusunda Hititlerin Anadolu'ya; Boğazlar, Kafkaslar ve Kuzey Suriye üzerinden geldikleri öne atılmaktadır (Memiş, 2005, s: 37). Merkezleri Hattuşaş olarak bilinen medeniyet I.Şuppilulima döneminde sınırlarını Yukarı Mezopotamya'ya kadar genişleyerek iyice büyümüştür. Hitit medeniyetinin kullandığı dilleri incelediğimizde ise karşımıza Luvice, Hititçe, Sümerce ve Akadça dilleri çıkmaktadır.

Hitit medeniyetinde kadının siyasi olarak statüsünü incelediğimizde ilk olarak belirtmek gerekir ki Hitit medeniyeti krallık sistemiyle yönetilmiştir. Kraldan sonra en yetkili kişi ise “Tavanna” adı verilen kraliçeler olmuştur. Kraliçe görevi ise ilk olarak kralın annesine verilmekle birlikte annenin ölümüyle kralın eşine geçmektedir. Ayrıca kraliçelerin tıpkı krallar gibi kendilerine özel mühürleri de bulunmaktadır. Anlaşılabacağı üzere yönetimde krallar ön planda olmakla birlikte kraliçeler de siyasi statülerinde devlet yönetiminde söz sahibi olmuştur.

Kraliçeler çok geniş yetkilere sahip olmuşlardır. Örneğin krallar savaşa gittikleri dönemlerde yönetim yetkisi tamamen kraliçelerin olmuştur. Ayrıca kraliçeler hem kral varken hem de yokken anlaşmalarda kendi mühürlerini kullanma hakkına sahip olmuşlardır. Örnek vermek gerekirse I.Şupilima'nın eşi Ugarit kralı ile yapılan bir anlaşmada kendi mührünü kullanmıştır (Darga, 2013). Tüm bunların yanında hemen hemen kralla aynı yetkiye sahip kraliçeler kralın tek eşi olma statüsüne erişememişlerdir. Aynı zamanda kralların haremli mevcuttur.

Hititler' de sosyal hayatta kadının statüsünü incelediğimizde ise toplum yapısı asiller ve köleler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu bağlamda asil ve köle kadınlar kendi toplum yapısı içerisinde aynı hak ve hukuklara sahip olmuşlardır. Ataerkil bir aile yapısının hâkim olduğu Hititlerde bu ataerkilliğe rağmen kadının tüm mal varlığı kanunlarla koruma altına alınmıştır. Genel olarak kadınlar ev işleriyle meşgulken erkekler dış işlerle meşgul olmuştur. Çalışma hayatında kadınlar sınırlı alanlarda kendilerine statü edinmişlerdir. Bu alanlar daha çok evle ilgili olan tahıl öğütme yerleri olan tapınaklar olmuştur. Buralarda çalışan kadınlara “Değirmenci Kadınlar” unvanı takılmıştır.

Hititler 'de kadınlar doğurganlık işlevlerinden dolayı kutsallık statüsü ile ön plana çıkmıştır. Hamile kadınların çocuğunun düşmesine eğer birisi sebebiyet vermişse o kişi direk olarak cezalandırılmıştır. Hititler' de ayrıca kadına tecavüz eden olursa cezası ölüm olmuştur. Bunun yanında kadının dul kalması durumunda kadınlar ölen eşlerinin kardeşleri ile evlendirilirdi. Buradaki temel nedense mirasın başkasına gitmesini önlemektir.

2.4.2. Göktürkler

Göktürkler, Orta Asya ve İç Asya'da hüküm sürmüş olan bir medeniyettir. Birçok hükümdarın yönetimine şahitlik eden medeniyetin ilk kurucusu Bumin Kağan olarak bilinmektedir. Türk adını ilk kez kullanan devlet olarak bilinen Göktürkler Türk kültür ve edebiyatında önemli bir yere sahiptirler. Bunun temel nedeni Türk diline ait bilinen en eski kaynakların onlara ait olmasıdır.

Göktürkler 'de kadının statüsünü incelediğimizde ilk olarak görmekteyiz ki toplumun en küçük birimi olan ailede ataerkil bir yapı söz konusu olmuştur. Hatta babalar genel olarak kadına ithaf edilen çocuk bakımı konusunda bile daha ön plana çıkmıştır. Kralın eşinin üzerine kuma alınmakla birlikte asıl eş olan kadına “Baş-Hatun” unvanı verilmiştir. Ayrıca Göktürklerde evlenme inisiyatifi tamamen erkeğin olmuştur (Kafesoğlu, 2021, s: 311). Evliliklerde kadınlarında rızası göz önünde bulundurulmuştur. Göktürkler dönemin günümüzde başlık parası olarak bilinen “kalın” adlandırması ile kız tarafına maddi eşyalar verilmiştir.

Bir diğer dikkat çeken unsurda Göktürkler 'de kadına son derece yüksek bir saygı duyma konusu söz konusu olmuştur. Ailede babanın söz hakkı olmakla birlikte kadınında söz hakkı olmuştur. Bu saygıyı çadıra giren erkek çocukların ilk olarak babaya değil de anneye selam vermesinden de anlamaktayız. Kadınlar savaş durumlarında erkeğin yerini alarak ev yönetimini üstlerine almışlardır. Ama genel manada kadının gündelik hayattaki görevleri; çocuk bakmak, keçe yapmak gibi görevler olmuştur.

Göktürk ailesinde kadınların statüsü bağlamında genel manada hiçbir kısıtlama söz konusu olmamıştır. Ayrıca Göktürk töresinde kadın cinsine yönelik eşitlikler ön planda olmakla birlikte kadına sonsuz bir saygı ve değer verilmiştir (Meram, 1974, s: 107).

Orhun kitabeleri, Göktürklerin yaşam tarzıyla ilgili bizlere önemli bilgiler sunan eserlerden biridir. Bu kitabeler bağlamında kadının statüsünü incelediğimizde ise bu kitabelerde 7.yy'den itibaren kadının devlet işlerinde yer aldığını bilgisine ulaşmaktayız. Kitabelerin bazı kısımlarında geçen

“hakan ve hatunun buyruğu” gibi kelimeler son derece dikkat çekicidir. Bu sözlerden bir kez daha anlayabiliriz ki hatunlar yönetimde buyruk vermektedir.

Çinli bir şaire ait şiirde;

“Genç kızlar at üstünde gülümsüyorlar,

Yüzleri Yeşim taşından tepsi gibi kıpkırmızı,

Kuşları ve hayvanları avlamak için süratle geliyorlar,

Çiçekler arasındaki ay, eğer üstündeki gençleri mest etmiş” (Açıl, 2016, s: 63-66).

Göktürk kadınlarının at bindiklerini, avcılık yaptıklarını açıkça görmekteyiz.

2.4.3. İskitler

Antik dünyanın önemli medeniyetlerinden biri olan İskitler, tarih sahnesinde kendilerine ilk olarak M.Ö. 8.yy’de yer edinmeye başlamışlardır. M.S. 2.yy’de ise tarih sahnesindeki hakimiyetleri son bulmuştur. Yayılım gösterdikleri coğrafya ise Doğu’da Çin Seddi’n den başlamakla birlikte Batı’da Tuna nehrine kadar geniş bir alan kaplamıştır.

İskitler ’in dilinin Türkçe olduğu bilgisine Sus ve çevresinde bulunan çivi yazılı metinlerden ulaşmaktayız. Ayrıca İskitler kendi içlerinde de boylara ayrılmıştır. Her boyun başında ise hakan bulunmaktaydı. İskitlerin sosyal hayatının önemli bir parçası ise atlardır. Onlar ayrıca tarih sahnesinde at üstünde ok atmadaki ustalıklarıyla da ön planda olmuşlardır.

İskit toplum yapısını incelediğimizde kadınların bağımsızlıklarıyla ön plana çıktıklarını görmekteyiz. Kadınların eşleriyle çoğu konuda eşit statüye sahip olmuşlardır. Özellikle savaşlarda İskit kadınlarının da tıpkı erkekler gibi at üstünde keskin dönüşler yaparak ok fırlattıkları bilgilerine ulaşmaktayız (Vasilyeviç, 2002, s: 134). İskit kadınları kimi zaman erkeğiyle beraber savaşa katılmakla birlikte geri kaldığı dönemlerde de boş durmayarak sürülerin ve evin idaresinin sorumluluğunu büyük bir cesaretle üstlerine almışlardır. Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere İskit kadınları sadece evlerinde değil aynı zamanda ev dışı alanlarda da kendilerine yer edinmeyi başarmışlardır. Ayrıca ünlü tarihçi Herodot İskit kadınlarını amozonlukla ilişkilendirilmiştir.

İskit kadınlarının tüm bu savaşçı özelliklere sahip olmaları tesadüfı değildir. Onlar çocukluktan itibaren özel olarak eğitilmiştir. İlginç bir bilgidir ki İskit kadınlarının sağ göğüsleri yoktur. Bunun temel nedeni ise annelerinin kızlarını daha küçükken savaşa hazırlama isteğidir. Kız çocuklarının

sağ göğüsleri dağlanarak sağ göğüsün büyümesi engellenmiştir. Bütün gücün artık savaşlarda sağ omuza gideceği düşünülmüştür.

İskitlerde kadının konumu incelediğimizde dikkat çeken bir başka husus ise ceza hukukunda karşımıza çıkmaktadır. İskit kralına karşı işlenen herhangi bir suçta sadece suçlu değil aynı zamanda suçlunun erkek çocuğu da öldürülürdü. Fakat kız çocuklarına asla dokunulmamıştır.

İskit kadınları özgürlüklerini evlilik kurumunda da göstermişlerdir. İskit kadınları eşlerini kendi hür iradeleriyle seçmişlerdir. Kadınlar beğendikleri erkeğe bir düğün töreni sırasında şarap badesi vererek seçimlerini taçlandırmışlardır. Tüm bunların yanında İskit kadınlarının sınırlandırıldığı durumlarda söz konusu olmuştur. Örneğin savaşlarda üç düşman öldürmeyen kadınlar bekarlığa mahkûm olmuştur.

2.4.4. Hunlar

Hunlar hangi kavimden türedikleri kesin olamamakla birlikte kökenleri Orta Asya'ya kadar dayanmış olan bir millettir. M.Ö. 3.yy'da ilk Türk devletini kuran Hunlar Çin kaynaklarında "Hiugnu" ismiyle karşımıza çıkmaktadır. Göçebe bir toplum yapısına sahip Hunlar büyüyerek bir büyük bir imparatorluk halini almıştır. Bilinen ilk hükümdarları ise Teoman'dır. Daha sonraki süreçte ise başa Mete geçmiştir.

Hunlar, tek Tanrılı bir gök dinine inanmışlardır. Fakat tek Tanrı'ya inanan Hunlar Tanrı'nın yanında "güneş, ay, yıldızlar" gibi gökyüzü nesnelerini de kutsal saymışlardır. Tanrı'ya tek başına itaat edilmemekle birlikte Tanrı daima kutsal sayılan ikincil derecede yan varlık inançları ile kuşatılmıştır (Kocasavaş, 2002, s: 327).

Hun döneminde kadınların statüsünü incelediğimizde kadınların genel olarak erkeklerle eşit hak ve özgürlüklere sahip olduklarını görmekteyiz. Özellikle yönetimde Asya Hunları döneminde Mete'nin eşi yönetimde kağanın yanında aktif rol almıştır. Bizans kökenli Priskos elçi olarak Attila'nın huzuruna çıktığında Rekka isimli bir kraliçe tarafından karşılanmıştır (İnan A. , 1975, s: 26). Hun devletini ziyarete gelen elçiler sadece erkek yöneticilere hediyeler getirmekle kalmayıp kadın yönetici hatunlara da hediyeler takdim etmişlerdir.

Hunlar döneminde özellikle kağan eşleri kadınlar el üstünde tutulmuştur. Attila'nın eşi gösterişli kendine özel bir sarayda yaşam sürmüştür. Hunlarda evlilik kültürüne baktığımızda ise tek eşli evlilikler söz konusu olmuştur. Kabile dışı evlilik yapan Hunlarda akrabayla oluşan kuma getirme durumu söz konusu olmamıştır. Herhangi bir durum karşısında eşleri ölen kadınlara ise eşlerinin

aileleri tarafından sahip çıkılmıştır. Hunlarda kadın bereket kaynağı olarak nitelendirilmiştir. Erkeklerle eşit statüye sahip Hun kadınları hayatın her alanında kendisine yer edinmiştir.

2.4.5. Diğer Türk Devlet Ve Topluluklarında Kadın

Eski Türklerde “hatun” eşiyle birlikte yer ve göğün evladı olarak görülmüştür. Güneş Ana ile Ay Ata ise onların gökyüzündeki temsilcileridir. Dikkat çeken bir unsur ise hakanın temsilcisi olan Ay Ata, gökyüzünün altıncı katına layık görülmüşken hatunun temsilcisi olan Gün Ana ise bir üst katta yer almıştır. Anlaşılabileceği üzere Eski Türklerde kadın erkekten daha saygın telakki edilmiştir. Özellikle Uygurlar’da çok geniş “ana ailesi” izlerine rastlamaktayız. 630 yılında Uygurluların başında Pusa isimli erkek başkan bulunmuştur. Fakat ana ailesinin izlerine rastladığımız Uygurlarda Pusa’nın annesi devlet yönetiminde önemli rol oynamış hatta muhakemeleri bile o yönetmiştir. Türklerde evlilikte kadınların üzerine kumalar gelmiştir, fakat veraset hakkı sadece “Baş-Hatun” un çocuklarına ait olmuştur. Ayrıca baş-hatunların soylu olup olmama durumu son derece önem arz etmiştir. Evlenecek olan kadın ve erkek bireyler düğün yapılmadan önce anne ve babalarından haklarını talep ederek haklarını alabilmişlerdir. Anlaşılabileceği üzere miras alımında toplumda cinsiyete dayalı bir ayrımcılık söz konusu değildir.

Türklerde birlikte yaşanan ev sadece kocanın malı değil aynı zamanda kadınında malı olarak görülmüştür. Erkeklerle “ev ağası” denilmekteyken kadınlara da “ev hanımı” hitabında bulunulmuştur (Gökalp Z. , 1950, s: 119). Ev yönetiminde kadın da en az erkek kadar statü sahibidir. Toplum tarafından kadın o kadar değerli görülmüştür ki bu durum isteme törenlerinde ki girizgâhlara kadar yansımıştır. Erkeğin ailesi kızı isterken hiçbir zaman sönmeyecek bir ateşi yakmaya geldikleri belirterek kız istemeyi gerçekleştirmiştir.

Eski Türkler kadına son derece saygı duymuştur, hatta Altay dağlarının en yüksek tepelerine “Kadınbaşı” adını vermişlerdir. Eski Türklerin çok önceki devirlerinde dahi kadın erkek arasında statüsel bağlamda bir fark söz konusu olmamıştır. Türk kadınları, erkeklerle futbol vb. oyunlar oynamışlardır.

Eski Türklerde evliliğe adımda ilk törensel uygulamalardan biri olan kız istemelerde kıza ne derece önem verildiğini görmekteyiz. Zira Altay Türkleri, kız isteyecekleri zaman diz çökerek;

“Evin eşiği önünde,

Şimdi diz çöküyorum.

Senin evine geldim
 Baylığına sevindim
 Evinin başını istemek için
 Çözülmez bağlarla
 Sağdıçlık biz bağlasın
 Yanaklar nasıl ayrılmazsa
 Zırhın yakası nasıl kopmazsa
 Bizimle akrabalık bağları
 Kayın kabuğunun katları gibi sağlam
 İnce çift dikiş gibi sık olsun
 Niyetim bıçağın sapını istemektir

Kazanın kulpunu istemektir” (Radloff, 1976, s: 175) sözleri eşliğinde kız istemektedirler. Karşı tarafın rızası evlenmenin mühim şartlarından biridir. Yakut Türklerinde ise gelinler sönmez bir ateşe benzetilmiştir.

Eski Türklerde aile kurumu içerisinde kadının hakkı oldukça önem arz etmiştir. Kadınlar, erkeklerle aynı haklara sahip olmuştur. Örneğin herhangi bir boşanma durumunda ise boşanma hakkı iki tarafa da eşit şartlar altında sağlanmıştır. Kemal Karpat’a göre de eski Türklerde İslamiyet’ten önce aile yapısı eşitlik üzerine temellendirilmiştir (Karpat, 1945, s: 14-36). Eski Türkler’de annenin ve babanın soyu değer olarak birbiriyle eşit görülmüştür. Asillik sadece erkek tarafında değil aynı zamanda kadın tarafında aranmakta olan bir olgu olmuştur. Bir bireyin tam asillik teşkil etmesi için anne ve baba tarafının ikisine de bakılmıştır. Ayrıca bu dönemde bir şehzadenin hakan olabilmesi için hem ana hem de baba tarafından sülaleye sahip olması gerekmektedir (Gökalp Z. , 1950, s: 119). Sadece baba tarafından asil olması onu hakan yapmazdı en az anne tarafında da asil olması gerekmektedir.

Ziya Gökalp “Türkçülüğün Esasları” isimli eserinde “Türk Feminizmi” isimli bir başlık da kullanmıştır. Gökalp’e göre eski Türkler hem demokrat olmakla birlikte aynı zamanda da feministtirler. Ziya Gökalp bu konuyla ilgili şunları belirtmektedir:

“Zaten demokrat olan cemiyetleşebilmesi için ,umumiyetle feminist olurlar. Türkler’in feminist olmasına başka bir sebep de , eski Türklerce şamanizmin kadınlardaki kudsi kuvvete istinad etmesiydi” (Gökalp Z. , 1950, s: 119).

Eski Türklerde kadın son derece kutsal bir varlık olarak görülmüştür. Hatta erkek şamanların sihir güçlerinin daha etkili olabilmesi için kendilerini kadınlara benzetmek amacıyla kadın elbiseleri giydikleri, bıyık ve sakallarını tıraş ettikleri, seslerini incelterek hamile kalmış rolüne girdikleri bile olmuştur. Ziya Gökalp'in de belirttiği üzere Türklerin feminist olmasının sebeplerinden biride kadına yüklenen kutsallıktır. Eski Türkler de Ziya Gökalp'in kadınlar için genel olarak "Amozon" tanımlaması vardır. Bu tanımlamanın sebebi ise kadınlarında en az erkekler kadar cündilikle, silahşörlükle iç içe olmalarıdır. Ayrıca eski Türkler de kadınlar erkekler gibi doğrudan hükümdar, kale muhafızı gibi yüksek statüde görevlerde bulunabilmişlerdir. Diğer eski kavimlere oranlara toplumda o dönemde Türkler kadar kadına önem veren hiçbir kavim olmamıştır.

İslamiyet öncesi bazı kavimlerde kadınların özellikle yeni doğan kız çocuklarının diri diri toprağa gömüldüğü bilinen bir gerçektir. Fakat Türk kavminde bu durum bu şekilde söz konusu bile olmamıştır. İslamiyet öncesi Türk toplumlarında kadın ve erkek bazı fiziksel ve ruhsal özellikler bağlamında farklı kabul edilmiştir. Fakat bu farklılıklar iki karşı cinsiyet tarafından da toplumda zenginlik olarak kabul görülmüştür. Yeni doğan kız çocukları diğer kavimlerdeki gibi matem olarak görülmemiştir. Yine Ziya Gökalp'e göre eski Türkler 'de eşitliğe dayalı bu aile yapısı İran ve Yunan medeniyetlerinin etkisiyle gerilemiştir (Gökalp Z. , 1950, s: 119-123).

Eski Türkler 'de kadınlar, kimi zaman toplum tarafından erkeklere ait olarak görülen rolleri bile üstlenmişlerdir. Bir erkeğin bir kızla evlenebilmesi için öncelikle evleneceği kızla güreşip onu yenmesi gerekmiştir. Kadının güreşmesini gayet normal görülmüştür. Güreşme eylemi sadece erkeğin statü alanı içerisinde yaşayan bir eylem olarak görülmemiştir. Anlaşılacağı üzere kadınla erkek kalıplaşmış statü anlayışlarının esiri olmamıştır. Eski Türklerde hukuk önünde erkek de kadın da aynı statüde görülmüştür. Cinsiyet ayrımı gözetmeksizin aile kurumu içerisinde gerçekleşen zina durumlarında erkekte kadında aynı doğrultuda cezaya tabi tutulmuştur.

Halk edebiyatının ve dünya tarihinin bir parçası olan destanlara baktığımızda özellikle Türk destanlarında kadınların yüksek statüsünün açıkça aktarıldığını görmekteyiz. Destan kahramanlarının kurtuluşu genellikle karılarının gayreti ile gerçekleşmektedir. Eski Türklerde kadınların erkeklerle ata binip ok attığı ve top oynadığı kaynaklarda geçen bir başka bilgidir. (Donuk, 1980, s: 147). Bu dönemlerde katunlar eşlerinin veya oğullarının eksikliğinde devletin başına geçerek halkı yönetmiştir. Anlaşılacağı üzere kadınlar yönetim açısından da statü hakkına sahiptiler. Eski Türk geleneklerini yansıtan Dede Korkut öykülerini incelediğimizde ise kadının toplum içerisinde büyük önem arz ettiğini görmekteyiz. Bu öykülerde kadın evin dayanağı olarak

görülmüştür. Daha sonraki süreçlere doğru ise Türkler tarafından İslamiyet'in kabul edilmesi ile toplumun tüm değer yargıları yeni bir süreç içerisine girmiştir.

2.5. İSLAMİYET SONRASI TÜRK DEVLETLERİNDE KADIN

2.5.1. Karahanlılar

İslamiyet'i kabul ettiği bilinen ilk Türk devleti olan Karahanlılar Türkistan'ın doğu ve batısında hüküm sürmüştür. Karahanlıların kuruluş tarihleri hakkında ise net bir bilgi elimize geçmemiştir. Bilinen ilk hükümdarları Bilge Kül Kadir Han olmuştur. Karahanlılar, Arap kültürünün hâkim olduğu bir süreç içerisinde Müslüman olmuşlardır. Bu süreç içerisinde Arap kültürünün etkisiyle Türk kadını özellikle destanlarda övülmemeye başlamıştır. Aksine kadınların hak ve özgürlüklerinde kısıtlamalar söz konusu olmuştur. Bunun temel nedeni ise Türkler Müslüman olmadan önce İslamiyet'in daha önceki kültürlerin etkisiyle değişime uğraması kaynaklı olmuştur. Geleneklerin “din”leştirilerek Karahanlıların önüne getirildiği İslam dininde kadının da statüsel bağlamda zarar görmesi kaçınılmaz olmuştur.

İlk olarak bu dönemde kadının siyasi, sosyal ve aile hayatındaki statüsünü inceleyecek olduğumuzda karşımıza çıkan ilk eser Kaşgarlı Mahmut'a ait Divanı Lügat-it Türk isimli eserdir. Divan-ı Lügat-it Türk eserinde kadın sabır, temizlik, anlayış, olgunluk, güzellik gibi sıfatlarla karşımıza çıkmaktadır. Altu özü (altın gibi temiz ruhlu kadın) ve eryini özü (vücudu inci gibi temiz kadın) adlandırmalar da eserde geçen kadını temsil eden bir başka güzelliklerdir (Can, 2011, s: 414). Divan- Lügat-it isimli eserde durum böyleyken yine aynı dönemde kadını yansıtan bir başka eser olan Edip Ahmet Yüneki'ye ait Atabeytü'l Hakayık isimli eserde kadının durumu pek de içler açıcı değildir. Eserde şu beyitler geçmektedir;

“Bilgili insan kıymetli paradır

Cahil, bilgisiz adam kalp akçedir

Bilgili ve bilgisiz hiçbir olur mu

Bilgili diş erkek bilgisiz erkek dişidir” (Tacemen, 2001, s: 539).

Görüldüğü üzere burada bilgili olmakla kadın cinsiyeti arasında sanki uçurumlar varmış anlamında bilgisiz erkeğin kadına benzediği vurgulanmaktadır.

Karahanlılar dönemine ait eserlerden biri olan Yusuf Has Hacıp'e ait Kutadgu Bilig isimli eserde kadının konumunu inceleyecek olursak ideal kadın tipi ile karşılaşmaktayız. Köprülü'nün incelemeleri doğrultusunda bir kez daha diyebiliriz ki önceki dönem eserleri de incelendiğinde kadının konumu eski Türk düşünce sisteminden iyice uzaklaşmıştır. Eski Türk geleneklerinde kadın son derece yüksek bir yerde konumlandırılırken Kutadgu Bilig'de kadın kötülüklerin kaynağı ve eve hapsedilmeyi hak eden biri olarak görülmüştür (Albayrak & Serin , 2015, s: 16-36). Eserde bunun yansımalarının bir kısmı şu şekilde aktarılır;

“Kızı çabuk evlendir,

Uzun süre evde tutma,

Yoksa hastalığa gerek kalmadan bu pişmanlık seni öldürür.

Ey dost arkadaş, sana kesin bir söz söyleyeyim;

Bu kızlar doğmasa, doğarsa da yaşamasa iyi olur.

Eğer dünyaya gelirse, onun yeri toprağın altı

Veya evinin mezara komşu olması daha hayırlıdır.

Kadınları her vakit koru; Kadının içi dışı gibi olmaz.

Yabancıyı eve sokma, kadını dışarıya çıkarma;

Bu kadınları sokakta gören göz onların gönüllerini çeler” (Hacıp, 2006, s: 775).

Gördüğümüz üzere kadınların evlere kapatılması gerektiğinden söz edilmektedir. Kız çocuklarının doğmaması gerekliliği vurgulanarak doğanlarınsa yaşamaması dileklerinde bulunulmuştur. Bu durum daha öncede belirtildiği üzere İslamiyet'in Arap kültürü etkisinden kaynaklı cahiliye dönemi adetlerini yansıtmaktadır. Tüm bu eserlerden de anlaşılacağı Türklerin İslamiyet'i kabulü ile birlikte kadına bakış açıları da değişime uğramıştır. Kadın artık övülmekten ziyade yerilmeye başlamıştır.

2.5.2. Selçuklular

Anadolu'da kurulan ilk büyük imparatorluk olarak bilinen Selçuklular, Bizans İmparatorluğunu yıkarak İznik'te devlet kurmuşlardır. Akınlarda yanyana olan Selçuklu erkek ve kadınları sosyal

hayatta birlik içerisinde bir yaşam sürmüşlerdir. Müslümanlığı kabul eden Selçuklu kadınlarının temel görevi çocuk bakmak ve ibadet yapmak olmuştur. Fakat bu demek değildir ki Selçuklu kadınları sadece evin içinde geçen kısıtlayıcı bir yaşam sürmüşlerdir. Onlar ibadetlerde de kadın erkek birlikte olabilmeyi başarabilmişlerdir.

Selçuklu kadınları aynı zamanda ev işlerinden vakit kaldıkça ev ekonomisine katkı sağlayacak işlerle uğraşmışlardır. Selçuklu kadınları misafirlğe son derece önem veren kadınlardır. Hatta bu durum ileri boyutlara ulaşarak komşuların birbirleriyle yarışmasına kadar ulaşmıştır (Battuta, 2004, s: 400). Anlaşılağı üzere Selçuklularda kadınların yeri evleri olmakla birlikte onlar dışında da komşuluk ilişkilerinde de kendilerini aktif bir şekilde göstermişlerdir.

Selçuklular’ da kadın devlet yönetiminde de söz sahibi olmuştur. Devletin başında hükümdarın bulunamaması durumlarında söz sahibi kağanın eşi hatun olmuştur. Kadın sadece devlet yönetiminde ve sosyal hayatta var olmakla kalmayıp zaman zaman at binmiş, kılıç kuşanmış ve üretime katkı sağlamıştır. Özellikle Selçukluların ilk kağanı olan Tuğrul Bey’in hatunu Altuncan siyasi hayattaki yeriyle önem teşkil etmiştir. Tuğrul Bey hükümetle ilgili kararlarda her daim ondan fikir almıştır.

Bu dönemde Anadolu’da kadınların sosyal hayattaki faaliyetleri ile ilgili olarak karşımıza çıkan bir kuruluştaki Bacıyan-ı Rum teşkilatıdır. Selçuklular döneminde Fatma Bacı, Bacıyan-Rum Teşkilatının başında yönetici statüsünde yer almış olan cumhuriyet öncesi kadın şahsiyetlerden biridir. Eldeki kaynaklardan ulaştığımız bilgilere göre kimi zaman silahla cepheye savaşmaya bile gittiği görülmektedir (Bayram, 1984). Nitekim bu durumu Ravendi , Harezmi ve Iraklılar arası savaşları anlatırken “Harezmi kadınlar zırhları giydi ve her kadın elli Iraklıyı önüne katıp sürüyordu” şeklinde aktarmaktadır (Bayram, 1994, s: 49). Görüldüğü üzere Selçuklu kadınları ev dışında da hemen hemen erkekle eşit bir şekilde kendilerini göstermişlerdir.

2.5.3. Osmanlı

Osmanlı dönemini incelediğimizde ise devlet kozmopolitik bir toplum yapısına sahiptir. Farklı etnik grupları içerisinde barındıran Osmanlı devletinde bu etnik çeşitlilikten kaynaklı olarak kadın ve erkeğin toplumdaki statüleri de çeşitlilik arz etmiştir. Bu çeşitlilikten yola çıkarak kadınların toplumdaki statüsünü incelerken gayrimüslim ve Müslüman kadınlar olarak bir sınıflandırma yoluna gidebiliriz. Osmanlı dönemi gayri Müslüm kadınlar; İslav, Rum, Ermeni, Bulgar, Frenk,

Yahudi, Dönme kadın tipleri diye ayrılmaktadır. Bu farklı kadın tiplerinin statüleri de kozmopolitik toplum yapısında oldukça farklıdır (Onay, 1967, s: 10-17).

İslav kadınları çocukluktan itibaren ev işi ve ev dışındaki işlere odaklı olarak büyütülmüştür. Eğitim açınsındansa erkeklerle aynı haklara sahip olmuşlardır. Ayrıca İslav kadınlarının yabancılarla evlendirilmesine izin verilmemiştir.

Rum kadınlarının sosyal statülerini ise belirleyen ana unsur Hristiyanlıktı. Rum kadınların eşlerinden boşanma hakkı yoktu. Özellikle kırsal kesimlerde kadınlar açısından ahlak kuralları son derece sert olmuştur. Kaynaklardan edindiğimiz bilgiye göre Girit'te kırsal bir yerde yolunu kaybeden kadın akrabaları tarafından namus adı altında öldürülmüştür (Onay, 1967, s: 12). Tüm bunların yanında Rum kadınları tarlada fazla çalışmamakla birlikte daha çok çiftçilik işleriyle kendilerine toplumda yer edinmişlerdir. Kadının eğitimi ise Rum erkekler tarafından hiç önemsenmemiştir.

Ermeni kadınları ise el becerisi bağlamında oldukça becerikliydiler. Bu sebepten dolayı Osmanlı ipek fabrikalarında çalışmışlardır. Genel olarak ataerkil bir toplum yapısına sahip Ermeniler' de kadının boşanma hakkına sahip değildi (Onay, 1967, s: 14).

Bulgar kadınlarının statülerini incelediğimizde Rum kadınlarının statüleriyle yüksek oranda benzerlik gösterdiğini görmekteyiz. Kentte yaşayan Bulgar kadınları köyde yaşayan Bulgar kadınlara oranla daha fazla özgürlüğe sahiptir. Ayrıca tüm topluluklara oranla en geç evlenen kadınlar bu toplumda bulunmaktadır. Rum kadınları evleneceği kişileri bizzat kendileri seçmektedir.

Frenkler kadınlarında Protestan olanlarda eğitime büyük bir önem verilmiştir. Yahudilerde ise boşanma durumlarında kadınlardan yana daha çok olunmuştur. Ayrıca Yahudi kadınlar dokuma fabrikalarında işçi olarak çalışmıştır. Dönme kadınlar ise toplumda Müslüman ve Yahudi kadınlarından özellikle eğitim ve öğretim açısından daha önde olmuştur (Onay, 1967, s: 18). Bu dönemde görüldüğü üzere kadının statüsü ırksal kimliğiyle bağlantılı olarak değişmektedir.

Klasik dönemde Müslüman kadınlar yaşadıkları mekân bağlamında şehirde yaşayan kadınlar ve kırsalda yaşayan kadınlar olarak statülerinin şekillendiği bilgisine ulaşmaktayız. Genel olarak kırsalda yaşam süren kadınlar şehirde yaşam süren kadınlara oranla daha özgür ve oldukça çeşitli statülerde yaşam sürme hakkına sahip olmuşlardır. Osmanlı toplum yapısında yapılan fetihler ve kültür alışverişleri neticesinde genel olarak şehirde ve kırsalda yaşayan kadınlara gerekli eğitim hakları verilmemiştir. Bu da kadının toplumdaki statüsünü olumsuz anlamda etkileyen bir unsur

olmuştur. Yine bu dönemde sürekli kız çocuğu olan kadınlara “Kör Ocak” yakıştırılması yapılmıştır. Buradan hareketle de klasik dönem Osmanlı toplum yapısında kadının varlığının çok önemsenmediğini görmekteyiz. Şeriatın etkisiyle şehirli kadınlar evlere kapatılmıştır. Hatta İslam hukuku adı altında zina yapan kadınlar taşlanmıştır.

XV. yüzyılda Osmanlı devleti, Bizans ve İran etkisi altında kalarak “Harem” kurmuştur. Haremin kurulmasıyla birlikte sarayda haremlik ve selamlık ortamı oluşmuştur. Yine bu süreç çerçevesinde kadınların giyim kuşamlarına çok müdahale edilmiş, haftanın belli günleri sokağa çıkma sınırlandırılması getirilmiş, sokakta baba ve oğulları ile dahi olsa yürümeleri yasaklanmıştır (İnan A. , 1982, s: 25-40). Belirtmek gerekir ki tüm bu kurallar Müslüman kadınlar için geçerli olmuştur. Bunun temel nedeni ise şeriattır. İran ve Bizans etkisiyle kurulan harem kadınların statüsel özgürlüğüne indirilen en acımasız darbelerden biri olmuştur diyebiliriz. Haremden kadınlar köle, cariyeye ve odalık olmak üzere sınıflandırılmıştır. Hatta saraya kadın sağlamak amacıyla kadının ticareti yapılmıştır.

Arabistan ve Mısır fethiyle Osmanlı toplumunda kadının statüsünde iyice bir gerileme söz konusu olmuştur. Bunun temel nedeni Osmanlı'nın Arap kültürü etkisi altında kalmasıdır. Nitekim Arap toplumu din kurallarını hiçbir çağdaşlaşmaya açık olmayacak şekilde yanlış ve dar biçimde kendi çıkarları doğrultusunda yorumlamıştır. Osmanlı döneminde Müslüman kadınlar erkeklere oranla eğitim olanaklarından faydalanma konusunda da sınırlandırmalara tabi tutulmuştur. Eğitimli kişiler genellikle yüksek ailelerden olmuştur. Ayrıca 19.yüzyılın ikinci yarısına kadar erkekler üretim statüsünde ön plana çıkarken kadınlar üreme işleviyle ön planda olmuşlardır. Anlaşılacağı üzere bu döneme gelene kadar kadının statüsünde fazla bir ilerleme söz konusu olmamakla birlikte önemli derecede bir gerileme söz konusu olmuştur.

Daha sonraki süreçlerde Osmanlı devleti 1839 yılında Tanzimat fermanını yayınlamasıyla birlikte Osmanlı toplum yapısında Batı temelli büyük değişikliklere gidilmiştir. Bu durumda Osmanlı toplumundaki kadının statüsünü doğrudan etkilemiştir. Osmanlı devletinin içinde bulunduğu kaos durumu aydınlar yakından ilgilendirmiştir. Bu ilgiyle Osmanlı toplum yapısında kadın ve aile kavramları tartışılmaya başlanmıştır. Tartışmalarla kadının eğitime de değer verilmesi fikri aydınlar tarafından ön plana atılmıştır. Bu dönemde kadın haklarının temeli II. Abdulhamit'in nazırlarından olan Nuri Bey'in kızları tarafından atılmıştır (Onay, 1967, s: 72). Bu dönemde kadın aynı zamanda edebiyatta da ön plana çıkmıştır. Namık Kemal, Şinasi gibi aydın kimlikler kadınlar hakkında makaleler yazmıştır. Şinasi “Şair Evlenmesi” eseriyle görücü usulü evliliğe karşı

çıkarken Ahmet Mithat, çok kadınla evliliği eserleri aracılığıyla eleştirmiştir. Yazı aracılığıyla başlatılan tüm bu tartışmalar kadının statüsünü olumlu açıdan etkilemiştir. Bu dönemde 1872’de ilk kadın öğretmen, 1882’de ilk kadın yöneticisi atanmıştır. II.Meşrutiyet dönemi ise hiç şüphesiz çağdaşlaşmanın hız kazandığı bir dönemdir. Bu dönem romancıları kadın sorunlarını eleştirel bir dille ele almışlardır. Hatta kadın sorunu güncel bir konu halini almıştır. Tevfik Fikret; “Elbet sefil olursa kadın, alçalır, beşer” seslenişlerinde bulunmuştur. 1917 yılında ise Türkiye’de erkeğin ve kadının toplumdaki statülerini net bir biçimde belirleyen ilk hukuksal gelişme olan Aile Kanunu düzenlenmiştir. Bu kanun Osmanlı toplum yapısındaki geleneksel ve dinsel anlayışa karşı bir reform niteliğindedir.

2.6. CUMHURİYET DÖNEMİ KADIN

Karanlığa bir aydınlık gibi doğan cumhuriyet güneşi her alanda önemli reformlara ışık tutmuştur. Bu reformlardan biri de hiç şüphesiz kadınların sosyal hayattaki statüleri üzerine olmuştur. Türkiye’de Atatürk önderliğinde başlayan devrimci süreç, Türk kadınına yaşantısıyla, alışkanlıklarıyla ve sosyal statüsüyle yeni bir boyutta var etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk’ün başlıca uğraşlarından biri Türk kadınlarının toplumdaki statüsü üzerine olmuştur. Kadınlar için eşitlikçi yasalar düzenlemiştir. Bu eşitlikçi yasalar kadınların statüsel özgürlüğü açısından da devrim niteliği taşımaktadır.

Mustafa Kemal Atatürk, Ankara Orduevinde Kadın Esirgeme Kurumu’nun düzenlediği bir gecede “yoksul kadınlara yardım ediyoruz” diyen kurum üyesine şu sözleri sarf etmiştir:

“Kadın denilen varlık, kendiliğinden yüksek bir varlıktır. Onun yoksulluğu olamaz. Kadına yoksul demek, onun bağrından kopup gelen bütün beşeriyetin yoksulluğu demektir. Eğer insanlık bu halde ise , kadına yoksul demek layık görülebilir” (Kocatürk, 1985, s: 354).

Atatürk’ün sözlerinden de anlaşılacağı üzere bu dönemde kadın toplumsal açıdan oldukça önemli bir değere sahiptir. Atatürk’ün bu sözleri sarf etmesinin temel nedeni romantik bir bakış açısı değil Türk kadınının Millî Mücadele dönemindeki aktifliğinden ve insani değerlerinden kaynaklıdır. Bu dönemde Türk kadını aktifliğini farklı farklı statü alanlarında göstermiştir. Kimi zaman cephe arkasında silah taşıyarak kimi zaman da askerlerin yırtığını söküğünü dikerek toplumda erkeklerle eş değer olarak rol almıştır.

1918’de ise İstanbul’da Asri Kadınlar Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyetin temel amacı ise kadının fikren bedenlen eğitilmesine çalışarak sosyal statüsünü yükseltmektir. Ayrıca Türk kadınlarının Kurtuluş Savaşı’nda özellikle gerçekleştiren mitinglerde aktif rol aldığını görmekteyizdir.

Cumhuriyetin ilanı ile kadınlara hukukta ve eğitimde eşit haklar verilmiştir. Laikleşmeyle dinsel ideolojiye dayalı iş bölümü sorunsalı az da olsa çözülmüştür. Cumhuriyetle birlikte kadına seçme seçilme hakkı verilen bir diğer önemli gelişmedir. Bu durum kadının statüsünü hiç şüphesiz olumlu yönde etkilemiştir. Kadın artık siyasette de etkin rol almaya başlamıştır. Kadın artık toplumda obje görülmenin ötesinde önemli statüsel değerlerle de var olmaya başlamıştır. Siyasal kimliğiyle en az erkekler kadar ön planda olmuştur.

1926 Türk Medeni Kanun’un yürürlüğe girmesiyle Türk kadınının statüsel gelişimine engelleyen tüm etkenler ortadan kaldırılmıştır. Bu yasa ile birlikte kadın ve erkek boşanmada eşit haklara sahip olmuştur. Çocukların velayeti anne ve baba olmak üzere her iki tarafa da verilmeye başlanmıştır. Mirasın bölünmesinde şeriatın oluşturduğu eşitsiz miras bölme durumundan vazgeçilmiş miras erkek ve kadına aynı ölçüde bölünmüştür. Önceki dönemlerde iki kadının şahitliği bir erkeğin şahitliğine eş kabul edilirken bu kanunla birlikte erkek ve kadının şahitliği birbirine eş değer olarak görülmüştür. Ayrıca bu kanunla birlikte çok eşlilikte kaldırılmıştır. Artık kadının aile ve toplumdaki statüsü iyileşmiştir. Fakat yine bu kanuna göre evli kadınlar kocalarının soyadlarını almak zorunda kalmıştır. Kadının kocasının soyadını almak zorunda kalması kadını toplumda ikinci plana atıldığını gösteren bir başka olgudur. Fakat bu durum zamanla değiştirilmiştir. Kadın kendi soyadını kullanabilmiştir.

Bu dönemde Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile birlikte kız çocuklarına her düzeyde okuma hakkı tanınmıştır. Kadın öğretmenler, doktorlar toplumda yer almıştır. Bu dönemde kadınlara statüsel açıdan her türlü hak tanınmıştır. Kadın kimi zaman musiki ve resimde kendisine yer edinmiş kimi zaman hukuk, çiftçilik gibi alanlarda yer edinmiştir. 1926 yılı “Memurin Kanunu” ise kadınların memuriyet hayatına katılması açısından son derece önemlidir. O günden bu yana kamu alanında çalışan kadınların sayısının arttığı görülmektedir (Çiftçi, 1979, s: 222). Genel olarak tüm bu bilgilerden anlaşılacağı üzere bu dönemde kadının toplumsal statüsü Türk tarihi boyunca en zirve noktasına ulaşmıştır. Yapılan düzenlemelerle birlikte kadın toplumda cinselliğiyle değil tavrıyla, duruşuyla, üremekten ziyade bilim üreten kimliğiyle ön plana çıkmıştır.

2.7. HALK KÜLTÜRÜ ÜRÜNLERİNİN KADININ STATÜSÜNÜ ŞEKİLLENDİRİCİ ETKİSİ

Halk kültürü ürünleri insanoğlunun deneyimleriyle bütünleşerek nesilden nesile sözlü veya yazılı bir biçimde aktarılan geçmişten günümüze ulaşmış değerler bütünüdür. Bu ürünler milletlerin dini, geleneği, günlük yaşamı gibi vazgeçilmez değer parçalarıyla yoğrulmuştur. Bu bağlamda halk kültürü ürünleri adeta milletlerin zihniyet aynasıdır. Araştırma konumuzun belirleyici faktörü olan kadının bu zihniyet aynasından bağımsız bir gelişimi ise düşünülemez. Halk kültürü masallar, tekerlemeler, destanlar, atasözleri gibi edebi ürünler olmak üzere oldukça geniş bir kültürel havuza sahiptir. Gözlerini dünyaya açan birey daha çocukluktan itibaren halk ürünlerinin bireyi kucaklayan yanıyla anneanne dede gibi kültür ataşeleri vasıtasıyla tanışır. Halk kültürü ürünlerinin yazılı ve sözlü edebiyat zenginliğinden bambaşka bir yönü de vardır. Bu yazılı ve sözlü kültür ürünleri hayat boyu öğrenmenin bir parçasıdır. Bireyin ruh dünyasının şekillenmesinde son derece etkili olan bu ürünlerin çalışmamızın temel noktasını oluşturan kadının statüsünün belirlenmesindeki psikolojik etkisi kaçınılmazdır.

Toplumsal karakterin asıl işlevi, insanın içinde var olduğu topluma uyumunu gerçekleştirmektir. Söz konusu uyum, insanda karakterin gelişimiyle yakından ilişkilidir. Fromm, çocuğun karakterinin içinde yetiştiği ortamdan, özellikle ebeveynlerinin karakterinden pay alarak, etkilenecek geliştiğini düşünür. Ebeveynin karakteri ise, toplumun ve kültürün bir yansımasıdır. Çocuk, ebeveynlerinin karakterine uyum sağlayarak, toplumsal ve kültürel yapıya da uyum sağlamaya başlamış olur. Yapması ve yapmaması gerekenler o toplumun karakter yapısıyla paylaştığı ortak paydayı şekillendirir. Kısaca, toplumsal karakter, yetişme sürecinde şekillenmekte, ideolojik etkilerle de beslenip güçlenmektedir. Aynı zamanda o toplumsal yapı içinde hâkim olan çocuk yetiştirme yöntemleri, eğitim, sanat, din, gelenekler de bu gelişimi desteklerler. Ancak toplumsal karakter ne aynı kültürü paylaşan insanların tek tek özelliklerinin toplamıdır, ne de bireysel farklılıkların üzerini örten bir niteliğe sahiptir. Hatta bazı bireylerin karakter özellikleri toplumun genel karakteriyle bağdaşmayabilir.

Türk halk ürünlerinden olan Dede Korkut anlatılarında kadın son derece kutsal ve değerli bir şekilde aktarılmıştır. Hatta genel itibarıyla kurguyu güçlendiren ve yönlendiren hep kadındır. Kadın hem bilge hem de ev hanımıdır. Kadın bu öykülerde güzellik, asalet, zekâ, akıl ve eğitilmiş olma, devleti yönetebilme, muktedir olma, iyi ata binme vb. değerlerle tanıtılır. Görüldüğü üzere Dede Korkut anlatılarında kadın tek bir statüyle sınırlandırılmayıp birçok statüyle ön planda

olmuştur. Bu öykülerle büyütülen bir çocuğun statüsünün şekillenmesinde bu öyküler olumlu açıdan etki yaratmaktadır. Çocuk tek bir statüye maruz kalmayarak seçim yapabilme hakkını kendisinde bulabilmektedir. Fakat Türk kültürünün içine sanki Türklere aitmişçesine dayatılan bazı halk ürünleri vardır. Bunlar doğrudan kadının statüsünü kısıtlar kalıplara sokar niteliktedir. Örneğin Avrupa kökenli Cinderella masalında Cindirella iyi ve tatlı özellikleriyle tanımlanır. Fazlasıyla itaatkardır. Statüsü hizmetçiliktir ve bu durum masalda çalışkanlık adı altında övülür. Oysa kendine ait duygu ve düşünceleri yoktur. Kız çocuklarının bu masallardan etkilenmeme ihtimali söz konusu bile olamaz. Çocuğun ruh dünyası itaatkâr olmayı iyi bir birey olmayla bağdaştırabilir oysa itaatkâr olmak kişiyi her zaman iyi bir birey yapmaz aksine bazen kişiyi tutsak konumuna düşürebilir. Bu vb. masallar çocuğun bilinçaltını olumsuz yönde etkileyebilir.

Kadının statüsünün belirlenmesinde psikolojik etkisi olan bir başka unsura kalıplaşmış sözlerdir. Bu kalıplaşmış sözler halk ürünlerinin atasözleri, deyimler, tekerlemeler gibi edebi türlerini teşkil etmektedir. Kalıplaşmış sözler kadın erkek ayırt etmeksizin bireyin ruh dünyasını en çok etkileyen faktörler arasındadır. Bu kalıplaşmış sözler kız çocuğunun ileriki yaş dönemlerinde kendisini suçlu hissetmesine veya erkekten geri planda hissetmesine neden olabilir. Kadının statüsünü olumsuz anlamda etkileyen kadını ikincil plana atan kalıplaşmış sözlerden örnek verecek olursak;

- Kadın, erkeğin şeytanıdır.
- Kazanırsan dost kazan, düşmanı anan da doğurur.
- Avrat malı, kapı mandalı
- Kadının fendi erkeği yendi
- Kadının(cahilin) sofusu şeytanın maskarası

Kalıplaşmış sözlerde görüldüğü üzere kadın kötücül özelliklerle tasvir edilmiş. Erkeğe oranla ikincil plana atılmıştır. Bu vb. olumsuz etki yaratabilecek kalıplaşmış sözlerle büyüyen toplumlardaki kadınların statüsel bağlamda ne kadar gelişebileceği veya çizgilerin dışına çıkabileceği son derece tartışılır bir durumdur.

2.8.GELENEKSEL İSLAM KÜLTÜRÜ VE GELENEKTEN ARINMIŞ İSLAM ANLAYIŞI BAĞLAMINDA KADIN

2.8.1. Gelenek ve İslam Dini

Kendisine evrende yer edinen insan, ilk günden bu yana varlığı anlama ve anlamlandırma süreci içerisinde ihtiyaçlarını karşılayacak birtakım pratikler üretmeye başlamıştır. İlk insandan bugüne üretilen bu pratikler insanın medeni yanını oluşturan geleneklerdir. Gelenek kavramının isminden de anlaşıldığı üzere (gelen-ek) var olan gerçekliğin üzerine insanın zihinsel arayışları sonucunda sonradan eklenen değerler bütünüdür. Fakat tüm bu sonradan eklenen değerler bütününün yanında insanın bir de aşkın ve ilahi boyutu vardır. İnsanın bu aşkın boyutunun temelini ise “din” kavramı oluşturmaktadır. Son din olarak insanlığa sunulan İslam diniyle insanlığa iletilen bilgi ve mesajlar bir taraftan insanı olumlu anlamda değiştirip, dönüştürürken diğer bağlamda İslam dini insanlar tarafından kendi nefsi arzuları vb. nedenlerden dolayı birtakım değişmelere maruz kalmıştır. İslam dininin gelenekten bağımsız bir anlayış olduğunu nitekim şu ayet ele alır; “Bizden önce atalarımız ortak koşmuştu; biz de onlardan sonra gelen nesiler olduğumuz için; yanlış yapanlar nedeni ile bizi de mi helak edeceksiniz?” dersiniz diye (A’raf 7/173). Ayetleri ayrıntılı bir şekilde işte böyle açıklıyoruz; umulur ki (gerçeğe) dönerler (A’raf 7/174). Ayetlerden de anlaşılacağı üzere Kur’an, böyle ileride gerekçe gösterebilecek bir iddiayı geçersiz kılıp bizlere asıl indirilme sebebini sunmaktadır. Net bir biçimde de anlaşılacağı üzere İslam dini geleneğin bir parçası değil gelenekten bağımsız bir hakikatin kendisidir. Ortak koşmak bize gönderilmiş olana eklemeler yaparak uydurulmuş bir din üretmektir. Zira gelenekle yoğrulmuş bir din anlayışı kadınının toplumdaki statüsünü olumsuz anlamda etkilemektedir. İslam dini ise özünde kadınının toplumdaki statüsüne özgürlük bağlamında ışıktutan bir rehberdir.

2.8.2. Erkeğin Kaburga Kemiğinden Yaratılan Kadın ve İlk Günah

Tarih boyunca birçok toplumda kadınların, statüsel anlamda iyi yerlere gelmelerinin önü kapatılmış ve kadınlar toplumda ikincil plana atılmıştır. Bu durum günümüzde dahi tam olarak iyileştirilememiştir. Kadının statüsünün toplumda geri planda olmasının temel nedenlerinden biri daha önce belirttiğimiz üzere geleneğin “din”leştirilmesidir.

Kadının yaratılışıyla ilgili anlatıları incelediğimizde kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığı mesajı verilmektedir. Anlatının derinine indiğimizde erkek egemenliğinin kontrolü

altında olan bir kadın yaratılışı görmekteyiz. Bunda Yahudi ve Hristiyan kültüründe hâkim olan, kadının erkek için erkekten yaratıldığı anlayışı etkilidir. Oysa Kuran-I Kerimde kadının ve erkeğin aynı özden yaratıldığı söylenmektedir. Nitekim bu durum Kuran-ı Kerimde şu ayetle: “Nisa-1: Ey İnsanlar! Sizi tek nefisten yaratan, ondan eşini yaratan ve her ikisinden çok sayıda erkekler ve kadınlar türetilen Rabbinize karşı gelmekten sakının” belirtilmiştir. Tek nefisten yaratılmadan kastın erkek ile kadının aynı canlı türünden yaratılmış olduğudur (Yar, 2000, s: 78-79). Anlaşılabileceği üzere Kuran-ı Kerimde kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığı gibi bir ifade geçmemektedir. Din akıl dinidir, her şeyi bu derece mükemmel ve zıddıyla eşitçe yaratan bir Tanrı’nın kadını erkeğin kaburga kemiğinden yaratması akla son derece zıttır.

Toplumun birçok kesimi tarafından evrendeki ilk günahın sebebi kadın olarak bilinmektedir. Oysa bu durum İslam dininden bağımsız olarak İsrailiyat ve Mesihhiyat kaynaklı bir bilgidir. İlk günahın sadece kadına aitmişçesine lanse edilmesi yine kadının toplumda şeytanlaştırılmış bir statüyle sunulmasına neden olmuştur. Cennetten kovulma olayına sadece kadın değil erkekte neden olmuştur. Nitekim bu durumu “Taha -120: (Buna rağmen) şeytan ona(Adem’e) vesvese verip : “Ey Adem! Sana edebilik ağacını ve sonu gelmez bir otoriteyi göstereyim mi? demişti 121: yemiş ve edep yerleri görünmüştü. Ardından bahçenin yapraklarından örtmeye başlamışlardı. Âdem, Rabbine karşı gelmiş ve şaşmıştı. Görüldüğü üzere gelenekten sıyrılmış İslam’ın ana kaynağı olan Kuran-ı Kerimde şeytanın Adem’e vesvese verdiği belirtilmiştir. Adem’den bahsedilirken tam anlamıyla kadın cinsiyetine ait günahla ilgili bir durum geçmediği açıkça bellidir. Fakat günümüzde gelenekle yoğrulmuş İslam’da ilk günah denilince toplumun ataerkil zihniyetini benimseyen taraf akla hemen kadını getirmektedir. Oysa kadın tek başına ilk günahın sorumlusu değildir. Kadının statüsü ilk günah kavramı üzerinden yine erkekten aşağı bir şekilde aktarılmıştır. Dinin bir başka kaynağı olarak kabul gören hadis kitaplarında ise “Havva olmasaydı kadın cinsi, kocasına ebediyyen ihanet etmezdi” söylemleri bulunmaktadır. İsrailiyat ve Mesihhiyat etkisiyle bazı Müslümanlar bu durumu kabul etmektedir. Fakat Kuran-ı Kerim’de yukarıda da belirttiğimiz üzere bu durum böyle değildir. Bu ve benzeri olgularla tarihin yanlış çarpıtılması bir yana yine kadın erkeğin egemenliği altında köle olarak yaşatılmaya çalışılmıştır. Belirtmek gerekir ki tarih boyunca toplum tarafından zulüm gören kadınlar İslamiyet’in insanlığa zuhur edilmesiyle birlikte ferahlığa kavuşmuşlardır. İslam dininin gelmesiyle birlikte kadın artık toplumda tek başına bir birey olarak görülmeye başlanmıştır. Özellikle kadınların toplumda kendi statüleri ile var olmaları Hz. Muhammed tarafından desteklenmiştir. Dört halife döneminde şair

kadınlara, lider kadınlara rastlanılmaktadır. Ayrıca Peygamberimizin ilk eşi Hz. Hatice ticaret çerçevesinde statüsünü oluşturmuştur. Tüm bunlara rağmen günümüzde bazı kadınlar geleneksel din algısının etkisiyle kendisini statüsel anlamda tam olarak var edememiştir.

2.9. TÜRK DESTAN VE EFSANELERİNDE KADIN

Tüm çağdaş toplumlarda olduğu gibi Türklerde de kadın son derece önemli değer teşkil etmekle birlikte bu durum Türk destan ve efsanelerimize kadar kendini göstermiştir. Genel itibari ile Türk efsane ve destanlarında kadın ahlak, kahramanlık ve fedakârlık gibi içerisinde iyilik barındıran güçlerle kendisine yer edinmiştir. Hatta Türk muhayyilesinde kadın çoğu zaman insan değil, karanlıkları aydınlatan bir ışık manzumesi, erişilmesi, dokunulması, koklanması, kısaca beş duyu ile kavranması mümkün olmayan ilahi bir melektir.

Türk destanlarını incelediğimizde büyük kahramanların genellikle ışık ve nur şeklinde tasvir edilen kadınlardan dünyaya geldiğini görmekteyiz. Yaratılış Destanını incelediğimizde Tanrı'ya yaratma ilhamı veren ışıktan bir kadın olarak Ak Ana ile karşılaşmaktayızdır (Banarlı, 1971, s: 12). Destanda Ak Ana'ya özel gök yüzünün on yedinci katı da son derece aydınlık bir ışık alemidir. Bunun yanında destan kahramanımızın ilk eşi, mavi bir ışıktan ikinci eşi ise kutsal bir ağaçtan doğmuştur. Anlaşılabileceği üzere kadın Altay Destan'ında kutsallık yönüyle ön plana çıkmaktadır. Uygur Destanı'nı incelediğimizde ise Böğü Han da aynı şekilde semavi bir ışıktan dünya gözlerini açmıştır. Gorov'un derlemiş olduğu bir efsanede destan kahramanımız Ak Oğlan, ağacın içinden çıkan nurlu bir kadın tarafından emzirilmiştir (Ögel, Türk Mitolojisi, 2020, s: 103).

Başkurtlar ve Kazak-Kırgızların destanlarında kadınlar genellikle bir melek olarak tasvir edilerek fedakârlık gibi yönleriyle betimlenmiştir. Yine çok eski bir Altay efsanesinde Kazak hükümdarı Sagın Han'ın kızı, sabah erken saatlerde cariyeleri ile birlikte nehir kenarına gelir. Bu nehrin üzerine ise gökyüzünden bir nur iner. Cariyeler ise parmaklarını suya daldırırlar. Bu temas neticesinde kızlar gebe kalır. Kadın hayat veren kimliğiyle ön plana çıkar. Tüm bu destanlarda anlaşılabileceği üzere Türk destan ve efsanelerinde kadın kutsalı temsil etme yükümlülüğü ile karşımıza çıkmaktadır. Türk destanlarında kadın gayri meşru ilişkiler sonucu değil Tanrı'nın bir buz parçasının içinde gönderdiği buğday tanelerinden, ilahlardan, nurdan ve ışıktan gebe kalmaktadır.

Oğuz Destanı'nda ise kadın şu şekilde'; “gülen gözler, kutup yıldızları, ırmak dalgası saçlar, inci gibi dişler ve süt gibi, kırmızı olup eriyişler” şeklinde betimlenmiştir. Bilindiği üzere bütün yıldızlar

kutup yıldızının etrafında dönmektedir. Anlaşılacağı üzere kadın destanda merkeziyetçiliğiyle öne plandadır. Aynı zamanda destanda kadın erkeğinden ayrı olarak değil erkeğiyle bir olan birbirlerini tamamlayan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Altay destanlarında kadınlar eşlerini sadakat ve gayretleriyle türlü türlü belalardan kurtarmışlardır. Kahramanlar kız kardeşleri ve anneleri gözetiminde büyütölmüşlerdir. Hatta onlara serüvene çıkışta ilk yol gösteren genellikle kadındır.

Türk destanlarında kadın erkek aynı statüde iç içe ilişkilerle karşımıza çıkmaktadır. Yalnız bu iç içe oluş belli saygı çerçeveleri şeklindedir. Hatta bu destanlarda kadınlar hiçbir şekilde şehvet unsuru olarak lanse edilmemiştir. Türk destanlarında doğan çocuklar arasında kız erkek ayrımı yapılmamış hatta bazen kız çocuklarının doğumuna çok sevinildiği dahi görölmüştür.

3. BÖLÜM

SÖZLÜ KÜLTÜR ÜRÜNLERİNDE KADIN

3.1. ATASÖZLERİ

Binlerce yıllık deneyimlenen dünyanın söze dokunan yüzü olan atasözleri toplumların uzun deneyim ve tecrübeleri sonucu doğmuş kalıp sözlerdir. Toplumun sosyo-kültürel yapısı hakkında bizlere ışık tutan atasözleri kalıplaşmış yüzeysel anlamlarının yanında derine inildiğinde derin anlam dizgeleri barındırmaktadır.

Toplumun kültürel yapısına ışık tutan atasözleri Şükrü Elçin tarafından; “ *Nazım, nesir, her iki şekli ile eski tecrübeleri ‘tam bir fikir’ kompozisyonu içinde teşbih , mecaz , kinaye, tezat gibi edebi sanatların kudretinden faydalanarak süslü, kapalı olarak veya bazen açık, mecazsız huşuyla yetiyecek geçlere*” sözler diye tanımlanmıştır (Elçin S. , 1986, s: 626). Anlaşılmaktadır ki atasözleri edebi sanatlar vasıtasıyla tam bir fikir kompozisyonu oluşturmaktadır.

Atasözleri normal kalıplaşmış sözlerden farklıdır. Her kalıplaşmış söz atasözüdür denilemez. Atasözleri genellikle sade bir yapıya sahip olmakla birlikte içerisinde edebi sanatları barındırmaktadır. Manzum ve mensur özellikler barındıran atasözleri az kelime ile çok şey anlatmaktadır. Genellikle atasözleri manzum olmaktadır.

Atasözlerinin birçok işlevsel özellikleri bulunmaktadır. Bu özelliklerden birkaçını sıralayacak olursak;

- Toplumsal olay ve durumların nasıl bir gelişim gösterdiklerini uzun bir süreç içerisinde gözlem ve deneme eşliğinde yansız bir şekilde bizlere bildirirler.
- Evrende gerçekleşen doğa olaylarının nasıl olageldiklerini uzun bir süreç içerisinde gözlem ve deneyime dayalı olarak aktarırlar.
- Akıl eşliğinde yaşantıya dayalı olarak bizlere ahlak dersi ve nasihat dersi işlevleri vardır.
- Görünenin yanında görünmeyen anlam dizgeleri ile bizleri düşünmeye sevk ederler.
- Toplumun sosyo- kültürel yapısı hakkında bilgiler içerirler.

Toplumun kültürel kodlarını içerisinde barındıran atasözleri çalışma konumuzun temelini oluşturan kadınların toplumdaki statülerini yansıtan dilsel aynalardır. Bilinçaltının dışavurumu olan atasözleri bizlere kadınının toplumdaki konumu hakkında ipuçları vermektedir. Trabzon ilini

kapsayan bu çalışmada toplumsal bilinçaltının yansıması olan sözlü kültür ürünlerimizin bir kısmını oluşturan atasözleriyle karşılaşmıştır. Bu bağlamda yapılan derleme ve literatür taraması sonucu elde ettiğimiz atasözleri şunlardır;

- Ana ile kız ardı yanı cız Kaçarın, 2019).
- Horoz kadar kocan, harman kadar yerin olsun (Kaçarın, 2019).
- Dul karı; şeytan karı, aldar (aldatır) alır bekarı (Kaçarın, 2019).
- Karı ile silah emanet verilmez (Kaçarın, 2019).
- Karının malı, eşeğin nalı (Kaçarın, 2019).
- Kadın kadındır, erkek erkektir (Kk18).
- Kızını dövmeyen dizini döver(Kk76).
- Anasına bak danasını al (Kk68).
- Adam olacak uşak dibinden belli olur (Keleş, 2018).
- Kızım sana söylüyorum gelinim sen işit (Keleş, 2018).
- Oğlan dayıya kız halaya çeker (Keleş, 2018).

Elde edilen atasözlerinden yola çıkarak Trabzon yöresinde kadının statüsünü değerlendirecek olursak ;

Toplumsal cinsiyet kavramı içerisinde yer alan kadın toplumun kültürel kodlarının oluşumunda aktif rol oynayan bir varlıktır. Kadın aynı zamanda içerisinde bulunduğu toplumu şekillendirirken kaçınılmaz olarak “ötekilerin” ona yüklediği insanı kalıplayan rollerle şekillenmektedir. “Ana ile kız ardı yanı cız” cümlesini incelediğimizde görmekteyiz ki “ana” kavramı dilsel zenginlik ürünlerimiz olan atasözlerinde genellikle yine kadın cinsiyeti olan “kızıyla” kendisine yer edinmektedir. Genelme yapılmamakla birlikte günümüz Türk toplum yapısında “ötekilerin” etiketlemeleri sonucunda kadın atasözlerinde bile kadın cinsiyeti kadınla birlikte anılmaktadır. Bu durum aynı zamanda anne ve kız ilişkisinde birlik ve ortak gücü de temsil etmektedir. Atasözünde geçen “cız” kelimesinin kadın cinsi ile bağdaştırılması şüphesiz tesadüfı değildir. “Cız” ateşin yakması sonucu ortaya çıkan yansıma bir kelimedir.

Ateşin bulunması ile birlikte insanlık yaşamı bambaşka bir gelişim sürecine girmiştir. Kimi zaman bir güç unsuru kimi zamanda bir koruma unsuru olarak karşımıza çıkan ateş Benjamin Farrington tarafından ; “ *Ahh, ateş , doğanın ölçüsüz ve eşsiz bir parçası , sana yokedici demek mi daha doğru , yaratıcı demek mi?*” (Farrington, s: 42) olarak yok edici ve var edici yönüyle vurgulanmaktadır. Atasözünden de anlaşılacağı üzere kadın toplumda bireylerin kültürel algısı

bağlamında hem yok edici hem de var edici statüsü ön plana çıkabilmektedir. Atasözünü Trabzon kültür yapısını incelediğimizde görmekteyiz ki “ana” ile “kız” bir araya gelince oradan güç kuvvet doğmaktadır. Onlar kendi bireysel kimlikleri içerisinde bir varoluşu simgelerken olaya toplum tarafından bakacak olursak onlara kimse dokunamaz. Dokunanlar ateşin yok edici cızıyla yanabilir.

Kadınların birebir cinsiyet kavramı bağlamında direkt olarak geçmediği “Horoz kadar kocan, harman kadar yerin olsun” atasözünde ise erkek cinsiyeti üzerinden kadınlara gönderme yapılmaktadır. Toplumun beklentisi kadının evlenerek bir eşe sahip olmasından yanadır. Trabzon kültür yapısı içerisinde bir kocaya sahip olan bir kadınla bekar bir kız aynı statüde değildir. Evlenmek ve bir kocaya sahip olmak kadını toplumun gözünde daha değerli kılmaktadır. Horoz ve koca kavramlarının bir arada geçtiği bu atasözünden yola çıkarak diyebiliriz ki hayvanlar üzerinden yine toplumda erkek egemen sistem var edilmiştir. Erkeği temsil eden horozun sesi karşı cins hayvan olan tavuğa oranla daha fazla çıkmaktadır. Ataerkil kültür yapıları içerisinde ise toplumda erkeklerin sesi daha çok çıkmakta ve sözleri daha çok geçmektedir. Atasözünden yola çıkarak bir kez daha anlaşılmaktadır ki sesi yüksek çıkan bir eşe sahip olmak kadının varoluşuna toplumsal mülkiyet bağlamında zenginlik katmaktadır.

“Dul karı, şeytan karı, aldar (aldatır) alır bekarı” atasözünden yola çıkarak diyebiliriz ki içerisinde iyicil ve kötücül güçleri barındıran insanın olduğu her yerde kadını veya erkeği kalıplara sokan etiketlemelerin olmaması mümkün değildir. Kadınların evli, bekar veya eşinden ayrılmış olması onların toplumdaki statülerini belirleyici unsurlardan bir kısmıdır. Fakat en derine indiğimizde ise “evli, dul, bekar” gibi kavramlar üzerinden kadının kendi başına da var olabilme gücüne gölge düşürülmektedir. Nitekim bu durum her toplum yapısında aynıdır diyemeyiz. Dul kadınlar, bu kültür yapısı içerisinde erkeği yoldan çıkaran şeytani bir cinsel nesne olarak diğer evli veya bekar kadınlara oranla toplumda kötü bir bakış açısıyla ikincil plana atılmıştır. Dul bir kadının bekar bir erkekle yeniden evlenmesi şeytanice bir istekmiş gibi yansıtılarak dul kadınlara genel etiketlemelerde bulunulmuştur.

Türk kültüründe “at, avrat, silah” üçlüsü kutsallık atfetmektedir. “Karı ile silah emanet verilmez” atasözü diğer atasözlerinin tam tersi olarak kadına kutsallık yükleyerek onun toplum içerisindeki statüsünü yükseltmektedir. Kadının kimseyle paylaşılamayacak kadar değerli olduğunu onun kimseye emanet verilemeyeceği atasözünden anlaşılmaktadır. Vatanın bütünlüğü bağlamında özellikle erkek bireyler için önem arz eden silahlarla kadınlar birbirine eş tutulmuştur. Vatanın

birlik ve bütünlüğünde kadınlara düşen görev en az bir maddi alet olan silah kadar önem arz etmektedir. Kadınlar vatanın birlik ve beraberliği bakımından manevi bir silah görevi görmektedirler. Bu bağlamda kadın ve silah asla emanet verilemez

“Karının malı, eşeği” atasözünü iki farklı bağlamda inceleyecek olursak ilk olarak “karının malı” kavramıyla kadının cinselliğiyle ön plana çıktığını görmekteyizdir. Özellikle gelişmemiş toplum yapılarında kadınlar ne yazık ki toplumda sadece cinsel kimlikleri doğrultusunda var olamaya çalışmıştır. Eşeğin nalı nasıl ki eşeğin ayakları için koruyucu ve eşeği ayakta tutucu bir işleve sahipse kadınlarında cinsel güzellikleri ya da varlıkları gelişmemiş toplum tarafından önem arz etmektedir.

Bir diğer bağlamda atasözünü inceleyecek olduğumuzda ise “karının malı” kavramıyla kadının zenginlik olarak malvarlığından söz edilmektedir. Özellikle günümüz dünyasında zorlu yaşam şartlarının bir getirisi olarak kadınların mal varlığı da erkekler için önem arz etmektedir. Kadının mal varlığı en az eşeğin nalı kadar iyi bir yaşam sürme ve hayat konforlu bir şekilde devam edebilme açısından önem arz etmektedir.

Kaynak kişiden edindiğimiz bilgi doğrultusunda “kadın kadındır, erkek erkektir” atasözüyle anlatılmak istenen kadının toplumda kadın kimliğiyle erkeklere oranla toplumsal normlarının dışına çıktığı zaman kadın cinsiyetine sahip olduğundan dolayı daha çok göze battığıdır. Durumu örnek üzerinden açıklayacak olursak kadının aldatması ile erkeğin aldatması toplumun içerisinde aynı derece de etki yaratmaz. Kadın ne olursa olsun aldatamaz fakat erkek erkektir. O aldatırsa da toplumunda çok göze batmamaktadır. Çünkü geleneksel toplum yapılarında erkek olarak doğmak hayata bir sıfır önde başlamak demektir. Atasözüyle kadınların aldatmasına keskin çizgilerle sınırlar çizilirken erkeğin aldatmasına o derece keskin sınırlar çizilmez. Bu atasözünden yola çıkarak diyebiliriz ki bazı kültür çevrelerinde dünyaya kadın olarak gözlerini açmak kadının günahları bile daha uluorta kılmaktadır.

“Kızını dövmeyen dizini döver” atasözünü değerlendirecek olursak; korku kültürünün hâkim olduğu kültürlerde kız çocuklarının eğitilmesinde kızı dövmenin sonrasında kendi dizini döveceği düşünülmektedir. Bu tarz atasözleri adı altında kız çocuklarına korku eşliğinde itaat etmekten başka hiçbir şey öğretilmemektedir. Kız çocuklarının dayakla eğitildiği bir kültür yapısında onların tek başlarına var olabilmeleri ve kendilerini gerçekten sevebilmeleri oldukça zordur. Bu tarz atasözleriyle büyüyen kız çocuklarından sağlıklı bir toplum yapısı oluşturması oldukça zordur.

Toplumsal cinsiyetle direkt ilişkili olarak karşılaştığımız bu tarz atasözleriyle kadınların ruhsal ve bedensel kimliğine zarar verilmektedir.

Anne, kız çocuğu için önemli bir model oluşturmaktadır. “Anasına bak danasını al” atasözüyle de vurgulanan durum budur. Kız çocukları ilk pedolojik eğitimlerini annelerinden almaktadır. Bu bağlamda annelerin huyları bu eğitim yoluyla kız çocuklarına geçmektedir. Toplumumuzda oğullarına gelin alacak olan aileler genellikle anne kız model ilişkisi bağlamında gelin adayının annesinin de huylarını incelemektedir. Zira kız çocuğunun kişiliğinin oluşumunda annenin payı kaçınılmazdır.

“Adam olacak uşak dibinden belli olur” atasözü bağlamında belirtmek gerekir ki Trabzon yöresinde genel bir ifade olarak kız erkek ayırt etmeksizin bütün çocuklara “uşak” denilmektedir. Âdem kelimesinden gelen “adam” kelimesi ise sözlükte “insan ve erkek” anlamıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda bu atasözüyle anlatılmak istenen bir çocuğunun gelecek için umut vadedip etmeyeceği dibinden yani annesinden belli olmaktadır. Anneler kız çocuklarının gelişiminde rol model oldukları kadar en az erkekler içinde aynı şekilde rol model olmaktadır. Atasözünde erkek ve kız çocuğunun gerçek manada insana yakışır davranışlar çerçevesinde bir yaşam sürüp sürmeyeceği annesinin ona aşıladıklarıyla doğru orantılıdır.

“Kızım sana söylüyorum gelinim sen işit” atasözüyle atasözlerinin mesaj ileten yanını açıkça görmekteyizdir. Aile içerisinde anne ile kızlar geline oranla birbiriyle daha yakın ilişki içerisinde. Gelinler ise aileye sonradan katılım sağladığından dolayı kimi aile yapıları tarafından daha geri planda tutulmaktadır. Kaynanalar ve gelinler arasında çok keskin olmamakla birlikte sınırlar vardır. Kaynana gelinine direk olarak bir söz söylemekten çekinmektedir. Bunun temel nedeni karşı tarafı kırmamak veya sınırları korumak olabilir. Bu bağlamda kaynanalar gelinden bir şey isteyeceği zaman direk olarak bunu ona söylemez. Kızına söyleyerek gelininin anlamasını bekler. Aileye sonradan eklenen gelinlerle kaynanaların direk iletişime geçmemesi gelinleri aile içinde ikincil statüye atmakla birlikte ailedeki saygısal bağları güçlü kılmaktadır.

“Oğlan dayıya kız halaya çeker” atasözünü değerlendirecek olursak; kadın ve erkek yaratılış gereği farklı biyolojik özelliklere sahiptir. Bu bağlamda bu atasözünde erkek ve kadın cinsi arasında herhangi bir ayrımcılık yapılmamıştır. Yeni doğan kız çocuklarının halaya benzediğinin vurgulandığı bu atasözünde neden kız çocuklarının teyzeye benzetilmediği dikkat çekicidir. Ataerkil kültür yapılarında erkeklerin kız kardeşleri “hala” sıfatıyla nitelendirilmektedir. Kızların kız kardeşleri ise teyze sıfatıyla isimlendirilmektedir. Bu bağlamda atasözünün temeline

indiğimizde yine “hala” nitelendirmesi üzerinden erkek egemen sistemin izlerine rastlamaktayızdır.

3.2. DEYİMLER

Deyimler, kelimelerin öz anlamlarından uzaklaşarak yeni anlamlar oluşturduğu kalıp sözlerdir. Deyimlerin kendine has şekil, yapı, içerik ve işlevsel özellikleri bulunmaktadır. Kalıp sözler olan deyimlerde geçen kelimeler asla yer değiştiremez. Kelime bire bir aynı anlamda olsa dahi olsa bir kelimenin yerine başka kelime kullanılamaz. Her deyim fiil kipi taşımak zorunda değildir. Bazı deyimler başka sözlü ve yazılı ürünlerden türemiştir. Örneğin “Kurt kocayınca köpeklere maskara olur” cümlesi atasözü iken “Kurt kocadı köpeklere maskara oldu” deyimini de vardır. Atasözlerinde öğüt verme gibi bir amaç varken deyimlerde bu söz konusu değildir.

Kültürel örüntünün belleklerinden biri olan deyimler, “kadın” hakkında içerisinde birçok toplumsal değer bulundurmaktadır. Bu bağlamda deyimleri değerlendirmek ve anlamaya çalışmak kadının kültürel bellekteki konumunu gözler önüne serecektir. Araştırma alanımız olan Trabzon ilinde kadının toplumdaki statüsünü yansıtan birçok deyim bulunmaktadır. Bu deyimler şu şekildedir;

- Karanlık göle taş atmak (Kk1).
- Zinaa etmek (Kk1).
- Falanca kadın köpekleri tuzladı (Kk7).
- Yanmış ayaklı kedi gibi geziyor (Kk9).
- Kadın kuyruk sallamazsa bir şey olmaz (Kk21).
- Cazı gibi dalayı denir (Kk22).
- Nerde aş orda hazır baş (Kk43).
- Gezgunci gibi ortalığa düşmek (Kk67).
- Kız gibi (Çoşkun, 2019).
- Akşam kuran sabah kuran köpeğin kızı olsun bu evde duran (Kaçarın, 2019).
- Ben isterim gözü sürmeli onlar yolladı köyden sürmeli (Kaçarın, 2019).
- Çocuğa kuymacuk, anasuna doymacuk (Kaçarın, 2019).
- En büyük derdim kaynanamın ölümü olsun (Kaçarın, 2019).

Kültürün parmak izleri olan bu deyimlerden yola çıkarak Trabzon ilinde kadının statüsünü değerlendirecek olursak yörede kocaya kaçan kızlar için “Karanlık göle taş atmak” deyimini

kullanılmaktadır. Yörede kaçarak evlilik pek hoş karşılanmamakla birlikte oldukça yaygındır. Kaçan kızların ardından kullanılan bu deyim kaçan kızın topluma göre doğru bir eylemde bulunmadığını pekiştirmek için kullanılmaktadır. “Karanlık göle taş atmak” deymiyle bir genç kızın tek başına doğru bir karar veremeyeceği gerçeğini de barındırmaktadır. Oysa kaçarak veya aile rızasıyla yapılan tüm evlilik biçimleri içerisinde az da olsa karanlıklar barındırmaktadır. Bu durum sadece genç kızlara atfedilememelidir. Yörede erkeğin bir kızı kaçırmayı “helal olsun, masrafsız gelin aldı” gibi deyimlerle karşılanırken genç kızlar için “karanlık göle taş attı” deymi kullanılması da son derece trajikomiktir.

“Zinia etmek” deymi ise intihar sonucu gerçekleşen kadın ölümlerinin ardından söylenmektedir. “Zinia” ile kastedilen şey “namus” kavramıdır. Yöre de intiharla gerçekleşen ölümlerde dahi cinsiyetçi ayrımlar yapılmaktadır. Kadın intihar edince “acaba kiminle ne yaptı” gibi söylemler söz konusu iken erkek intihar edince “acaba geçim sıkıntısından mı” gibi söylemlerin ortaya çıkması namus denen kavramın sadece kadının omuzlarına yüklenmesi vicdansal bir körlüğün kültürel boyutudur.

“Falanca kadın köpekleri tuzladı, yanmış ayaklı kedi gibi geziyor, nerde aş orda hazır baş, gezguncu gibi ortalığa düşmek” deyimleri ise çok gezen kadınlar için kullanılan deyimlerdir. Yörede özellikle kırsal kesimlerde kadınların gezmesi, yürüyüş yapması gibi insani ihtiyaçlar pek hoş karşılanmamaktadır. Bu durumun temel nedeni ise kadınların eğitim hakkından mahrum bırakılmış olmasıdır. Kırsal kesimde yaşam süren eğitimden mahrum bırakılmış kadınların dünyası özellikle Trabzon yöresinde çalışmaktan ibarettir. Oysa her kadının (kadın erkek fark etmeksizin her bireyin) ötekilerden bağımsız kendine ait bir yaşam alanı olmalıdır. Dünyası sadece çalışmaktan ibaret olan kadınların insani ihtiyaçlar olan gezmek, yürümek gibi eylemlerden uzak durması veya toplum tarafından bu gibi eylemlerin tuhaf karşılanması kadının yaşamından çalınmış bir parçalarıdır. Yaşamından hayatları “kültür” adı altında kısıtlayıcı şekilde çalışmış her kadın maalesef ki eğer dönüşmeyi başaramazsa toplumu olumsuz anlamda dönüştürecektir. Eğitilmemiş her kadın, toplumun gelişimine vurulmuş karanlık bir zincirdir. Nitekim toplumun bireyleri olan çocukların ilk öğretmenlerinden biriside annelerdir.

Yörede gezen kadınların toplum tarafından normal karşılanmadığı gezmesinin dahi tek başına bir dedikodu malzemesi olduğu “köpekleri tuzladı” deyiminden de belli olmaktadır. Köpekleri tuzladı deymiyle kastedilen kadının gezmesiyle başkalarının ağzına dedikodu malzemesi olacağıdır.

Yanmış ayaklı kedi gibi deyimiyle ise yine kadını toplumda geri plana iten başka deyimdir. “Yanmış ayaklı kedi” benzetmesinin altında kadınların normal bir amaçla toplum içerisinde gezemeyeceği muhakkak bir “kuyruk acısı” var ki gibi bir anlam kastedilmektedir. Kedinin ayağının yanması onun bedensel olarak sağlıklı olmadığını göstermektedir. Kadınların gezmesi “yanmış ayaklı kedi” benzetmesi de toplumun gözünden baktığımızda pek sağlıklı bulunmamaktadır.

“Cazı gibi dalmak” deyimiye çok konuşan kadınlara denilmektedir. Yörede “cazı” toplumsal normların dışına çıkan kadınlara denilmektedir. Cazılar korkutucu ve kötücül güçleri içerisinde barındıran yöre masallarında geçen kötü kadınlardır. Çok konuşan kadınlarsa yörede kötü bir birey olarak etiketlenmelere maruz kalmaktadır. Oysa bir kadının çok konuşmasının altında yatan temel sebep kolektif bilinçaltında fazlasıyla susturulmuş olması olabilir. Bir kadının çok konuşması onu kötü bir birey yapmaz. Tüm bu etiketlemeler toplumların zihinsel gelişmemişlerinin üstünü örtme çabasından başka bir şey değildir.

“Kız gibi” deyimi se yörede utangaç erkeklere karşı kullanılan bir deyimdir. Ataerkil sistemlerde duygulara dahi cinsiyetçi birtakım anlamlar yüklenmiştir. Utanç gibi duyguların sadece kızlara atfedilmesi ataerkil sistemin bir dayatmasıdır. Oysa duyguları hissetmenin ve yaşamının cinsiyeti yoktur. Yörede duygular üzerinden kadının statüsüne sınırlandırılmalar getirilerek utangaç erkeklere “kız gibi” yakıştırması yapılmaktadır. Ataerkil kültür sistemlerinde utanç gibi duygular sadece kızlara yüklenirken erkeğin utanç duygusunu yaşaması toplum tarafından ayıp olarak karşılanmaktadır.

“Akşam kuran, sabah kuran, köpeğin kızı olsun bu evde duran” deyimiyle akşam sabah hayatı sofraya kurmaktan ibaret olan bir genç kızın sitemi sözlerde çığlık atmaktadır. Yöre de özellikle eğitim hakkından yoksun bırakılan kırsal bölgelerde yaşayan kızların tek hayatı evde erkeklere hizmetçilik etmekten ibarettir. Bu deyimden anlaşılmaktadır ki genç kız o kadar kısıtlanmaktadır ki sözlerle de olsa özgürlüğe merhaba demek için çırpınmaktadırlar.

“Ben isterim gözü sürmeli onlar yolladı köyden sürmeli” deyiminde ise kadının fiziksel özelliklerine değinilmektedir. Yörede kimi erkekler için kadının dış güzelliği son derece önem arz etmektedir. Dış güzellik o kadar önem arz eder ki gözleri sürmeli olmayanların köyden sürülmesi gerektiği sözselsel hafızaya işlenmektedir. Kadınların bir mekânda sadece güzellik dereceleri doğrultusunda yaşam sürüp sürmeyeceğine karar verilmesi onun sadece toplum tarafından

bedenden ibaret olarak algılandığının göstergesidir. Oysa kadın cinsi görmek bedenın ötesinde bir varoluşun hikayesidir.

“Çocuğa kuymacuk, anasuna doymacuk” yöresel dilin hâkim olduğu bu deyimde kadınlara beslenen sevgi yöresel unsurlara aktarılmıştır. Trabzon yöresinin vazgeçilmez lezzetlerinden olan kuymak küçük çocukların sabah kahvaltılarında mutluluk kaynağıdır. Bu deyimde annenin çocuğun beslenmesi konusundaki işlevine değinilmiştir. Çocuklarına kuymak hazırlayan anne hem çocukların gözünde hem de eşinin gözünde sevmekle doyulmayacak kadar sonsuz bir şefkatin kaynağıdır.

3.3. ALKIŞ VE KARGIŞ

İrade gücünü içerisinde barındıran insanoğlunun Tanrı’dan veya diğerk inanç unsurlarından birtakım isteklerde bulunması kaçınılmazdır. Her şeyin zıttı ile kendisine yer edindiğı dünyada insanoğlunun istekleri de dua ve beddua olmak üzere iki farklı şekilde kendisine yer edinmiştir. Bu bağlamda alkışlar duayla bağdaşırken kargışlar beddua ile bağdaşmaktadır diyebiliriz.

Dua, bireyin kendi ve yaşadığı topluluğun manevi huzur ve maddi refah için Tanrı’ya güzel hitaplarda bulunarak yardım istemesidir. Duanın en belirgin özelliğı kişide Tanrı’ya karşı teslimiyet hissi oluşturmalarının yanı sıra kişinin iç aleminde ümit hissiyatı oluşturmastır. Dualar, genellikle karşı tarafın sergilediğı iyi davranışlar neticesinde şekillenmektedir.

Duanın tam zıttı olarak bilinen beddua ise kişinin bir olay karşısında canının yanışıyla birlikte karşı tarafın kötülüğüne yönelik birtakım kötü dileklerde bulunmasıdır. Türk toplumunda beddua pek hoş karşılanmamaktadır. Beddua, kişinin kötü olaylar karşısında iç alemini rahatlatma amacı gütmektedir.

“İyi dilek” ve “kötü dilek” olarak da bilinen alkışlar karşı tarafın iyiliğine yönelik iken kargışlar tam tersine karşı tarafın kötülüğüne yönelik kalıp sözlerdir. Öztürk ise alkış ve kargış için “ *kişinin gördüğü bir iyilik karşılığında ödül veya yapılan kötülüğe karşılık ceza olarak içinden gelen temennileri dile getirmek için kullandığı cümleler*” olarak tanımlamaktadır (Öztürk Ö. , 2012, s: 240). Bu bağlamda Trabzon yöresindeki alkış ve kargışları kadının toplumdaki statüsü bağlamında değerlendirecek alkış ve kargışlar şu şekildedir;

Alkışlar

- Altın perçemli uşakların olsun (Keleş, 2018, s: 56).
- Allah uşaklarına bağışlasın (Keleş, 2018, s: 56).

- Allah seni sevdiğune bağışlasun (Keleş, 2018, s: 57).
- Allah ne muradı varsa versin (Keleş, 2018, s: 57).

“Altın perçemli uşakların olsun” cümlesinden oluşan alkış örneğinde kız çocuk sahibi olacak kadına yönelik toplumun iyi temennisini görmekteyizdir. Toplumumuzda kadın geleneksel kültür yapımızın bir getirisi olarak güzelliği kadar statü sahibi olabilmektedir. Kızın altın perçemlere sahip olması annenin toplumdaki statüsünü üstün kılacaktır. Nitekim güzellik unsuru kültürümüzde “anasına bak danasını al” cümlesi temelli gelişim göstermektedir.

“Allah seni uşaklarına bağışlasın” alkış örneği Trabzon yöresinde genellikle hastalığa yakalanan anneler için kullanılmaktadır. Kültürümüzde yuvayı yapan kişi olarak bilinen annelerin kaybı çocuklar ve eş için büyük bir yıkım olacaktır. Bu bağlamda annelerin çocuk bakımındaki işlevi son derece önemlidir. Annenin çocuklarının başında durması onun toplumda saygın bir kimlikle varoluşuna neden olmaktadır.

“Allah seni sevdiğune bağışlasın, Allah ne muradı varsa versin” alkışları yaşlılara yardımda bulunan genç kızlara yönelik kullanılmaktadır. Görüldüğü üzere genç kızlara yönelik alkışlarda evliliğe vurgu vardır. Nitekim genç kızların evlilik gerçekleştirmesi onların toplumun gözünde tam olarak var olabilmelerine katkı sağlamaktadır.

Kargış

- Allah sana kaşınacak tırnak vermesin (Keleş, 2018, s: 58).
- Allah bunların kökünü kurutsun (Keleş, 2018, s: 58).
- Allah seni hane etmesin (Keleş, 2018, s: 58).
- Ocağın başına yıkılsın (Keleş, 2018, s: 59).
- Ocağına ateş düşsün (Keleş, 2018, s: 59).
- Aldadun beni yârim

Aldamalan kalasın

O gittüğün yerlerde

Beşuk donatmayasın (Duman, 2011, s: 443).

“Allah sana kaşınacak tırnak vermesin” kargışı Trabzon yöresinde kadınlar arası tartışmalarda daha çok kullanılmaktadır. “Allah sana kaşınacak tırnak vermesin” cümlesinde kastedilen o kadar çok çalışmak zorunda kal ki tırnaklarıyla sırtını kaşıyacak vaktin olmasıdır. Daha çok kadına yönelik kullanılan bu kargış örneğinde kadının çalışkanlık özelliğine vurgu yapılmıştır. Trabzon

yöresinde kadınların en belirgin özelliklerinden biri de çalışkanlıklarıdır. Bu durum kargış örneğinde de kendisini göstermiştir.

“Allah bunların kökünü kurutsun, Allah seni hane etmesin, ocağın başına yıkılsın, ocağına ateş düşsün” alkışları ise daha çok yörede kavga esnasında kadınlara yönelik kullanılan beddualardır. Aile kurumuna yönelik olan bu kargışlarda kadının yuva birliğinin oluşumuna yönelik kötü dilekler söz konusudur. Kadının bir yuvaya sahip olması onun statüsüne olumlu katkı sağlamaktadır. Kadının bir yuva birliğine sahip olmaması onun statüsüne gölge düşürmektedir.

“Aldadun beni yârim/Aldamalan kalasın/O gittüğün yerlerde/Beşuk donatmayasın” manî biçiminde şekillenen kargış örneğinde kadının çocuk sahibi olmamasına yönelik beddua vardır. Çocuk sahibi olmamak kadının toplumdaki statüsünü olumsuz bağlamda etkilemektedir.

3.4. TEKERLEMELER

Sınırları biçim ve konu bakımından keskin çizgilere sahip olmayan tekerlemeler basmakalıp sözlerden oluşan bir halk edebiyatı ürünüdür. Bir çeşit söz cambazlığı olan tekerlemeler genellikle ölçülü ve kafiyelidir. Tekerlemeleri diğer anlatı türleri olan masallar, bilmeceler vb. halk edebiyatı ürünleri içerisinde görmek mümkündür.

Elçin, tekerlemeleri hikaye, bilmece, masal ve halk tiyatrosu gibi halk edebiyatı türleri içinde ortaya çıkan ya da kişisel olarak meydana getirilen bir tür olarak görmektedir (Elçin Ş. , 1986, s: 586) .

Tekerlemelerin temel özelliklerine değinecek olursak;

1. Sabit bir konuyla sınırlı kalmamaktadırlar. Diğer türlerle ilişkisi bağlamıyla anlamdan çok fonksiyonuyla ön plandadır.
2. Mısra başı ve mısra sonu kafiye ve ses oyunları ile birbirine bağlanmakla birlikte birbiri ile tutarsız hayal ve düşüncelerin ardı ardına sıralanmasıyla meydana gelirler.
3. Belli söz kalıpları içerisinde yuvarlanarak oluşturulan tekerlemeler içerisinde bolca söz sanatı bulundurmaktadır.
4. Tekerlemeler diğer halk edebiyatı türlerine oranla daha kaypak, kararsız ve tutarsızdır. Bir bakıma şekil içeriğin önüne geçmektedir.
5. Kimi tekerlemelerde karşılıklı diyaloglar ile soru cevap şeklinde ilerlemektedir (Duymaz, 2002, s: 10).

Trabzon yöresinde ortaya çıkan tekerlemeler daha çok kendisini çocuk oyunlarında göstermektedir. Tekerlemelerin nesilden nesile aktarımı anneler tarafından gerçekleşmektedir. Nitekim Trabzon yöresinde kırsal kesimlerde çocuklar babanın gurbetçi yaşam sürmesinden dolayı anne ile daha fazla yakın iletişim içerisindeyler. Trabzon yöresine ait oyunlarda geçen tekerlemeleri kadının statüsü bağlamında inceleyecek olursak;

- Fatma fatuk

Burnu batuk

Yemek yemez

İster katuk (Duman, 2011, s: 426).

Trabzon yöresi insanına ait bu tekerlemede kadının söz ile sesinin çıkmadığını hissettiklerini mimikleriyle yansıttığı görmekteyizdir. “Katuk” Trabzon yöresinde süt ürünlerinden elde edilen yağ, peynir vb. ürünlerin tümüne verilen genel isimdir. Bu noktadan yola çıkarak söyleyebiliriz ki tekerleme kırsal kesim kadını yansıtmaktadır. Nitekim kırsal kesim kadınları şehirli kadına oranla daha çok süt ürünleri ile beslenmeyi tercih etmektedir. Kırsal kesimlerde yaşayan hemen hemen her kadın inek vb. süt ürünleri sağlayacak hayvanları besleyerek bu ürünlerden ailesinin geçimine katkı sağlayarak aile içerisinde kendi varlığını hissetmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda kendi ürettiği ürünleri yeme isteği normal yemeklere tercihen daha fazladır.

- Kocaman koca karı

Vurdu dağdan yukarı (Duman, 2011, s: 427).

Trabzon yöresinde yaş almış kadınlar dahi ağır bir hastalığa yakalanmadığı sürece tüm kadınlar ömrünün sonuna kadar çalışmaktadır. Kocaman koca karının dağdan yukarı vurduğunun belirtildiği bu tekerlemede kastedilen anlam yaş almış kadının çalışmak için dağdan yukarıya doğru yola koyulduğundur. Bu bağlamda belirtmek gerekir ki tekerlemede Trabzon kadını yaş farketmezsiniz çalışkanlığı ile ön plana çıkarılmıştır.

- Ananız dert yesin

Yarımşerden dört yesin (Duman, 2011, s: 428).

Kültürümüzde anne denilince akla ilk gelen kelimelerden biriside fedakarlıktır. Fedakârlık çıkar ilişkisi olmayan sevgiye dayalı paylaşımdır. Bu tekerlemede ise paylaşım yapan annenin sonunda kendisine kalmayınca şakayla karışık sitemine rastlamaktayızdır. Görüldüğü üzere kadın cinsiyeti olan annelerin sitemi dahi iyi niyet temellidir.

- Kibrit kibrit

Kibritin yarısı

Osmanın karısı (Keleş, 2018, s: 63).

Kadın cinsiyetinin bir erkek cinsiyeti olan “Osman’ın karısı” diye anılması bizlere Trabzon yöresinde eşitlikçi bir kültür yapısının olmadığı göstermektedir. Nitekim kadın ve erkeğin eşit sayıldığı kültürlerde kadınlar anılırken bir erkekten bağımsız olarak kendi isimleriyle anılması gerekmektedir.

3.5.MÂNİ

Bir ucuyla geçmişe bir ucuyla günümüze bağlı olan maniler Anadolu insanının topluma açılan yüreğinin şiirsel yansımalarıdır. Manzum anlatı geleneğinin Türk edebiyatındaki türlerinden biri olan maniler gönül gözüyle bakanlar için birer toplumsal yol göstericidir. İçerisinde nice aşklar, ayrılıklar, sevinçler barındıran sırlarla dolu kültür hazinelerimizden olan maniler hem kadının hem de erkeğin toplumdaki statüsü hakkında geniş anlam dizgeleri barındırmaktadır.

Ali Çelik, manileri genellikle hece ölçüsünün yedili, beşli, onlu, sekizli nazirende olsa dörtlü kalıbıyla söylenen; aaba ya da baca biçiminde olan; mısra sayısı artabilmekle birlikte genellikle tek dörtlükten oluşan ; ana konusu genellikle sevgi olmakla birlikte bir çok konuyu içerisinde barındıran anonim halk şiirinin en çok beğenilen, en yaygın ve en eski türü olduğunu belirtmektedir (Çelik, 2005).

Trabzon yöresinde mani geleneğini incelediğimizde görmekteyiz ki mani söyleme eylemi için “gaydeleme, gayde atmak” gibi deyimler kullanılmaktadır. Manileri kadınlar, kadınlar arasında erkekler ise erkekler arasında söylemektedir. Bir kadının bir erkeğe mani atması normal karşılanmamaktır. Yöre de mani icra etme geleneği bakımından kadınlar ön plandadır. Maniler Trabzon yöresinde genellikle kadınlar tarafından söylenmekle birlikte günümüzde modern dünyanın değerleri yok edici tarafından payını alarak eski canlılığını kaybetmiştir. Bu bağlamda yapılan bu çalışmada derlenen manilerin kadının statüsü bağlamında değerlendirilmesi kültürel değerlerimizden olan manilerin yazınsal bağlamda yeniden ışıldamasına katkı sağlayacaktır. Derlenen manilerden yola çıkarak kadının statüsü hakkında değerlendirme yapacak olursak;

3.6.1. Kadın ve Aşk Unsuru

“Gece geldum kapına

Kapıların duv idi

Çağurdum Ayşe Ayşe

Ayşem evde yugidi” (Kk2).

“Gece geldum duydun

Eminem uyudun mu

Gece geldukları mu mu

Annene duyurdun mu” (Kk2).

İnsanın gelişim ve değişiminde etkin rol oynayan aşk duygusu manilerimizim vazgeçilmez temalarından biridir. Ataerkil kültür atamalarının yoğun olduğu bölgelerde aşk duygusunu yaşama ve yaşatma eylemi “kadın” ve “erkek” arasında birtakım farklılıklar göstermektedir. Köy ortamında birbirine sevdalı gençler toplumsal baskıdan dolayı uluorta rahat bir şekilde buluşup görüşemezler. Yapılan buluşmalar ise تنها yerlerde veya gece yarılarında gerçekleşmektedir. Kadınların buluşmalardaki bakışları son derece kaçak köçektir. Bu kültür yapıları içerisinde kadınların aşk dolu bakışları bile özgürce olmamakla birlikte toplumsal baskıya tutsaktır.

İlk mânide görüldüğü üzere sevdiği kızla görüşmek üzere genç erkek sevdiği kızın köy ortamında adı çıkmaması uğruna karda kışta gece yarısında aşkın bireyi sıcaklığıyla kuşatan yanıyla genç kızın kapısına dayanmaktadır. İkinci mânide sevdalı gençlerin gece yarısı kaçak köçek buluşmalarına şahit olmaktayızdır. İki mânide dikkat çeken bir başka unsur ise kadın hep yerinde sabit olarak durmaktadır. Aşkı yaşamak için toplumsal baskı nedeniyle erkekle buluşmaya gidememekle birlikte erkek onun ayağına gelmektedir. Bu durum kimilerince kadının aşktaki pasifliğini gösterirken kimilerince ayağına gidilecek kadar değerli oluşunu simgelemektedir.

3.6.2. Kadın ve Güzellik Unsuru

“Karadenizun enü

Toplarum buğday denü

Ya sen güzel olmasan

Ya ben görmesem seni” (Kk2).

Bireyde estetik haz barındıran soyut bir kavram olan “güzellik” genellikle manilerde kadınla bağdaştırılmaktadır. Trabzon yöresinde kadın denilince akla ilk gelen unsurlardan birisi de güzelliştir. Güzellik, kadının toplumdaki statüsüne etki eden önemli faktörlerden biridir. Erkek egemen kültür yapılarında kadın fiziksel anlamda ne kadar güzelse sevmeye o kadar değerlidir. “Ya sen güzel olmasan/ Ya ben görmesem seni” dizelerinden de anlaşılacağı üzere güzellik unsuru sadece kadının varoluşuna anlam katmakla kalmayıp aynı zamanda da erkeğin de kendi varoluşuna katkı sağlayacak olan aşkın büyüleyici gücüdür. Erkeğin gözünde kadın ne kadar güzelse görülmeye ve sevmeye o kadar değerlidir. Son mısradan da anlaşılacağı üzere erkek kadının güzelliği karşısında aldığı nefesi ve yaşamı farkına varmaktadır.

“Yaylanın çimenine

Oturdum serunledum

Gördüm güzel kızları

Az daha delülendüm” (Kk3).

Yörede kadın denilince akla ilk gelen kavramlardan biri olan kadınla bütünleştirilen güzellik kavramı bu mani büyüleyici ve erkeğin aklını çelici tarafıyla ön plana çıkmıştır.

3.6.3. Kadın ve Beklentiler

“Kaynanayı ne yapmalı

Kaynar kazana atmali

Yandım gelun dedikçe

Üstüne odun atmali” (Kk2).

Geleneksel kültür zemininde büyüyen bireylerin günlük yaşamda özellikle kadından beklentisi oldukça fazladır. Türk toplum yapısında çiftler evlenirken aynı zamanda da kültürel belleğin bir getirisi olarak bazı kesimlerde çiftlerin aileleri de o evlilikte etkin rol oynar. Bu kültür yapısının etkisinden nasibini alan Trabzon yöresinde gelinler genellikle kaynanalarından memnun değildirler. Özellikle bundan yirmi yıl öncesinde gelinler damada hizmetin yanında kaynanaya da

birçok hizmette bulunmak zorunda kalmışlardır. Bu durum toplumun kimi tarafından hizmetçilik gibi görülürken kimi tarafından da kadının toplumdaki statüsünü artıran bir unsur olarak görülmektedir.

Manide kadın cinsiyeti olan kaynanaların kaynar kazana atılması söz konusudur. Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki kadının toplumdaki statüsünün belirlenmesi ve şekillenmesindeki temel faktör erkekten ziyade yine “kadın” cinsiyeti olan kaynanalara kadar uzanmaktadır. Kaynanası tarafından kötü muamele gören bir başka deyişle kaynanasının beklentisini karşılamayan gelin içinin çılgınlığını manide somutlaştırmıştır.

“Gelinin gerilesin

Bahçede serinlensin

Diktuğum soğanlardan

Bir tane yemeyesun” (Kk3).

“Gelin kalkar sabahtan

Belum agri belum

Kaynanasi çağiri

Kalksanasun gelun” (Kk3).

Tipik kaynana-gelin çatışmasının hâkim olduğu bu manilerde iki kadın cinsiyeti olan kaynana ve gelinin birbirinden farklı beklentileri sonucu ortaya çıkan uyuşmazlıkları gözler önüne serilmektedir. Geleneksel kodların hâkim olduğu çevrelerde çiftlerin tek başlarına bir yuva kurup yaşamaları son derece zor olmaktadır. Özellikle kaynanaların erkeklerden daha çok gelinler üzerine beklentisi vardır. Bunun temel nedeniyse kendi genç kızlığında birey olmasına izin verilmemiş kadının bir başka kadın cinsiyeti olan gelini üzerinde hakimiyet kurarak kendini var etme çabasıdır. Geleneksel yaşam süren kadınların kendilerini gerçek manada var etmeleri oldukça zor olduğundan dolayı bir başka kadın cinsi üzerinde hakimiyet kurarak asıl olmaları gereken benliklerinin üstlerini örtmeye çalışırlar. Kaynanaların gözünde erkek evlatlarına hizmet eden gelin her zaman daha değerli ve önemli bir konuma sahip olmaktadır. Bu hizmet etme durumu

kimi zaman sadece damada değil damadın tüm ailesine kadar uzanmaktadır. “Diktuğum soğanlardan/ Bir tane yemeyesun” dizelerinde de anlaşılacağı üzere kaynanasına yardımcı olmayan gelin onun beklentilerini karşılamadığı için kınanmaktadır. Fakat ataerkil sistemin hâkim olduğu yörede annesine-kaynanasına yardımcı olmayan bir erkeğin kınanması gibi bir durum manilerde pek geçmemektedir.

“Derenun balukları

Tutti ortalukları

Bağla deli gocani

Hep yedi yallukları” (Kk3).

Kültürümüzde “bağlayıcılık, kontrol” altına alma gibi unsurlar “yuvayı dışı kuş yapar” sözünden de anlaşılacağı üzere daha çok kadınlardan beklenmektedir. Oysa kadınlar dünyaya bir erkeği kontrol altına almaya gelmemiştir. Manide yansıtıldığı üzere kadın toplumsal normların dışına çıkan deli kocasını tutmakla yükümlü kılınmaktadır.

3.6.4. Kadın ve Etiketlemeler

“Kemençem alli pulli

Ben almam öyle düli

Alırsam kız alırım

Ben alamam öyle duli” (Kk3).

Kültür yapımız çerçevesinde kadının sırtına onun toplumdaki statüsünü etkileyecek birtakım etiketlemeler yüklenmektedir. Etiketlemeler, sınırlı düşünebilme yetisine sahip bireylerin başkalarını daha kolay yönetebilme ve yönlendirebilme adına kurnazca oluşturdukları kalıp kavramlardır. Kimleri tarafından ayrıştırıcı kimileri tarafından kadını yüceltici olarak algılanan “evli, bekar, dul, kız” gibi kalıplar bu etiketlemeler bazılarıdır. Erkek egemen kültürün toplumsal belleğinin bir ürünü olan bu maniden anlaşılacağı üzere yörede “dul” kadınlar toplum tarafından dışlanarak bir kadının daha önce başka bir evlilik geçirmiş olması yeni evliliğe giden yolda bir kusur olarak görülmektedir.

“Alırsam kız alırım” dizesinden anlaşılacağı üzere erkek egemen toplumlarda bir kadının daha önce birlikteliğinin olup olmaması son derece önem arz etmektedir. Kadınların evlilik kurumundaki statüsü geçmişi üzerinden şekillenmektedir. Bu toplum yapılarında daha önce hiç birlikteliği olmamış kadınlara “kız” denilmekteyken erkekler hakkında bu tarz ayrıştırıcı ve dışlayıcı söz kalıplarına rastlanılmamaktadır. Bu etiketlemeden de anlaşılacağı üzere erkek egemen sistemin rüzgarlarının estiği yöre de kimi kişilerce kadına bir “cinsel bir obje” olarak bakılmaktadır.

3.6.5. Kadın ve Giyim

“Entarini dar eyle

Boyuna karar eyle

Böyle da deli goca

Bak bana da ar eyle” (Kk3).

Toplumun kadına bakışını etkileyen faktörlerden biri de giyim kuşamdır. Geçmişten günümüze giyim kuşam tarih sahnesinde birtakım kültürel değerler çerçevesinde süreli olarak farklılıklarla kendini göstermiştir. Günümüz Türk toplum yapısında genellikle giyimine karışılan taraf kadınlar olmuştur.

Kadınların giyimine karışma hakkını kendinde bulabilme gücüne sahip olan erkekler genelleme yapmamakla birlikte en derine indiğimizde kendi iradesizliklerinin üstünü örtmeye çalışmaktadırlar. Bir kadının giyim tarzına göre toplumda saygın veya geri planda bir statüye sahip olması kadının toplum tarafından bir cinsel nesne olarak görüldüğünün somut kanıtıdır. Özellikle gelişmemiş toplum yapılarında hakim olan erkek egemen sistemin bir getirisi olarak kadın giyim kuşamına fazlasıyla müdahale edilmektedir. Kadınlar giyim adı altında kalıplara sokularak kısıtlanmaktadır.

Trabzon yöresinde özellikle kırsal kesimlerde boyuna kadar uzun entari giyen kadınlar toplum gözünde daha değerli bulunmaktadır. Genellikle Trabzon yöresinde anneler oğullarına gelin alacakları zaman kapalı giyime sahip genç kızlardan yana olurlar. Toplumun kültürel kodlarında bir kadın ne kadar kapalıysa o kadar namuslu ve kolay yönetilebilir algısı vardır. Bir kadının ne

birini yönetmeye gereksinimi ne de birileri tarafında yönetilmeye ihtiyacı vardır. Oysa namus kavramı fiziksel bir görüntüden ziyade zihinsel bir algıyla ilgilidir.

3.6.6. Kadın ve Gelinlik (Meslek)

“Bir yar sevdum Rizeli

O etti beni deli

Bir gün yüzüm gülmedi

Baba evinden gideli” (Kk3).

Dil bir milletin kültürel parmak izlerinin sese dökülerek yaşatıldığı bir değerler bütünüdür. Baba evinden gideli bir gün yüzü görmeyen gelinin sitemini dile getiren bu manide “baba evi” kelimesinden anlaşılacağı üzere ataerkil kültürün izlerine rastlamaktayız. Erkek egemen kültürlerde kadınlar tam anlamıyla bir yere ait olamamış ve kendilerini bir yere ait hissedememişlerdir. Kadın gelin olmadan önce bulunduğu ev “baba evi” olarak nitelendirilmiş gelin olunca da “el evi” kavramının içine sürüklenmiştir.

“Yüksek dağların başı

Serunluktur serunluk

Goylay mı geldi

El köyünde gelunluk” (Kk3).

Evlilik, kadın ve erkeğin hayatı acı tatlı yönleriyle paylaşma yolculuğudur. Fakat yörede kültürel kodlanmışlıklar neticesinde kadınların evlilik kurumu içerisindeki işlevi gelin olma durumu dizede geçen “gelunluk” kavramında da anlaşılacağı üzere bir kıyafet parçası değil de bir meslekmiş gibi yansıtılmaktadır. Yörede kadınlar daha doğar doğmaz onların gelecekteki meslekleri “ötekiler” tarafından belirlenmiştir. Onların meslekleri giyimin bir parçası olan gelinlik değil de bir meslek olarak “gelinliktir”.

3.6.7. Kadın ve Hitap-Benzetme

“Derenin derincesi

Akar suyun incesi

Gel biraz konuşalım

Gönlümün derincesi” (Kk24).

Dilsel zenginliğimizin bir parçası olan hitaplar; sevgi, saygı ve seslenme gibi unsurları içerisinde barındıran söz kalıplarıdır. Hitaplar, kadınların toplumdaki konumunu yansıtan en açık ifadelerdir. Bu bağlamda manide geçen “gönlümün derincesi” sözünden yola çıkarak diyebiliriz ki kadın erkek tarafından gönlünün en derinlerine koyulacak kadar değerlidir. Bir insanın gönlünün en derinine taht kurabilmek hem kadının yüceliğini hem de erkeğin kadına karşı geliştirmiş saygılı bakışı göstermektedir. Bu bağlamda maniden yola çıkarak diyebiliriz ki yörede geleneksel sistemin kadınları ezen yanına karşı duyarlı kişilikler geliştiren erkekler de vardır.

“Dağların başı meşe

Çeksem gelir enişe

Habu benim ayışem

Benzer ayilen güneşe” (Kk98).

Maniden de anlaşılacağı üzere kadın o kadar değerlidir ki ay ve güneşe benzetilmektedir. Bir kadının aya benzetilmesi onun saflığını yüceliği gösterirken güneşe benzetilmesi onun tüm evrene hayat verdiğinin yaşamın dengesinde etkin rol oynadığının göstergesidir.

3.7. EFSANE

Efsane, insanoğlunun tarih sahnesi boyunca geçmişten günümüze kadar getirdiği inanışları kapsayan aslı olmayan fakat içerisinde derin mesajlar biriktiren gerçeklikle dolaylı bağlamda ilişki kuran olağanüstülüklerle kendisini gösteren kısa anlatı türüdür.

İçerisinde olağanüstülük barındıran efsaneler, yalnızca insan, bitki vb. canlı varlıkların yaratılışını değil aynı zamanda geleneğin parçası olan tören, kurum vb. kültürel unsurların ilk olarak nasıl meydana geldiklerini konu edinmektedir, bu bağlamda efsaneler kutsal sayılarla gelenekseli destekleyerek güçlendirir (Örnek S. V., 1988, s: 210). Efsaneler konu bağlamında garip, olağanüstü ve gerçekleşmesi mümkün olmayan durumları kullanırlar. Bu durumlar arasında bağlantılar kurarak soru sorar ancak soruların çözüm ve cevapları aktarılmaz. Efsanelerde

aktarınlar durumlar mekânsal açıdan dünya ve dünya dışı mekanlarda geçebilir (Seyidoğlu, 2002, s: 1-7).

Efsanelerde kalıplaşmış şekilde belli kurallar yoktur. En belirgin özellikleri ise içerisinde inanışlara sıklıkla yer vermeleridir. Bu inanışlar vasıtasıyla insanları telkin edici ve yönlendirici işlevlere sahiptirler. Kullanılan üslup kısa olmakla birlikte kullanılan dil konuşma dilidir. Efsanelerde bir olay anlatılırken söz konusu olayın betimlenmesinde ziyade olayın vermek istediği mesaj daha dikkate değerdir. Efsaneler, özellikle çocuk eğitiminde etkin rol oynamaktadırlar. Çocuğa toplumsal değerlerimizi aşılama bağlamında son derece uyarıcı ve uyandırıcı işleve sahiptirler.

Trabzon yöresinde efsaneler daha çok taş kesilme motifi üzerine gelişim göstermiştir. Efsane anlatım geleneğini sürdüren kişilerse çocuğun ilk pedagojik eğitiminde etkin rol oynayan olan annelerdir. Genel olarak yörede efsane anlatımı geleneği hiçbir zaman canlı bir geçmişe sahip olmamıştır. Bunun temel nedeniyse Trabzon ilçesinde erkeklerin gurbetçi olması kaynaklıdır. Gurbete giden erkekler kadına ev içi ve ev dışı sorumluluklar yüklemektedir. Ev içi ve ev dışı bütün sorumluluklarla mücadele etmeye çalışan kadın çoğu zaman çocuklarını eğitmek için vakit ayıramamış, onları sözsel zenginliklerimiz olan efsanelerle sarıp sarmalayamamıştır. Trabzon yöresine ait efsanelerden yola çıkarak kadının statüsü hakkında değerlendirme yapacak olursak;

3.7.1. Kuma

Çok eski zamanlarda Ali Efendimiz karısının üzerine kuma alacakmış. Bunu Fatıma Anamıza söylemiş. Fatıma anamızda o sırada kuymak yapıyormuş. Kuma lafını duyunca elini şaşkınlıkla kuymağa sokmuş eli yanıvermiş. O acıyla Fatıma Anamız Ali Efendimizde kumayı alıp da buraya gelirken yolda askerlerinle taş olsun demiş. Ali Efendimiz dönüş yolunda taş oluvermiş (Kk55).

Kadını ikincil plana atan durumlardan birisi de bir dönem tüm Anadolu'nun gerçeği olan kumadır. Kuma bilindiği üzere erkeklerin ilk eşlerinin üzerlerine birtakım nedenlerle ikinci bir kadını eş olarak almasıdır. Trabzon yöresinin tarihini incelediğimizde ise özellikle cumhuriyet öncesi dönemde kadınların kuma gerçeğine boyun eğmek zorunda kaldıklarını görmekteyizdir. Karanlığa bir aydınlık gibi doğan cumhuriyetle birlikte ise Trabzon yöresinde kadınların üzerine kuma gelme durumu artan okuryazarlıkla birlikte oldukça azalmıştır. Bu nokta da eğitimin kadının statüsünü belirleyici ve dönüştürücü etkisini görebilmekteyizdir.

Günümüzde ise Trabzon yöresinde kadını ikincil statüye atıp nesneleştiren “kuma” gerçeğine hemen hemen hiç rastlanılmamakla birlikte kırsal kesimlerde nadiren de olsa rastlanılmaktadır. Bu durumu incelediğimizde görmekteyiz ki kadını kadın üzerinden ikincil statüye düşüren kuma gerçeğine boyun eğen kadınlar eğitim hakkından mahrum bırakılmış kadınlardır. Bilmeliyiz ki eğitim; karanlığın içindeki umut, kötülüğe karşı bir direniştir. Dünyada en büyük kötülüklerden birisi de insanı cinsiyet bağlamında birine ötekileştirmektir. Eğitim hakkından istifade edemeyen her kadın yetişecek olan her çocuğun kadına bakışını etkileyecektir.

Efsanede Fatıma Ana kendisini ikincil plana atacak olan kuma gerçeğine şiddetle karşı çıkmaktadır. Öyle ki bu duruma karşı çıkan Fatıma Ana beddua etmektedir. Kültürümüzde beddua hoş görülmemekle birlikte beddua etme durumu bazen anlatılarda bir savunma mekanizması olarak çıkmaktadır. Fatıma Ana ise beddua ederek kendi statüsünü koruma altına almıştır. Bunun sonucunda da efsaneden anlaşılacağı üzere eşinin üzerine kuma getirmek için yola çıkan Ali Efendi dönüş yolunda taş kesilmiştir.

3.7.2. Cimri Kocakarı

Köprübaşı ilçesinin Akpınar Köyünde cimri mi cimri bir kadın yaşarmış. Bir gün bu kadın ekmek pişirirken, yanına yaşlı bir adam gelmiş. Kadına, aç olduğunu kendisine bir parça ekmek verirse, ona duacı olacağını söylemiş. İhtiyar, ellerini göğze kaldırarak bir şeyler mırıldanmış, ardından çocuğun sesi kesilivermiş. Cimri kadın, fırından çıkardığı ekmeği ihtiyara uzatınca, elindeki ekmek büyümeğe başlamış. Kadın, ekmeği ikiye bölmüş, tekrar adama uzatmış. Yine aynı şekilde ekmek büyüyünce, kadın ekmeği vermekten vazgeçmiş. Yaşlı adamda sessizce oradan ayrılmıştır. Çocuk tekrar ağlamaya başlayınca, cimri kadının eşi gelerek çocuğa ne olduğunu sormuş. Kadın da olanları anlatmış. Yaşlı adamın gitmesiyle, çocuğun ağlaması aynı anda olmuş. Kadının eşi, o dilencinin Hızır olduğunu anlayınca bir parça ekmek alarak ardından koşmuş, fakat kimseyi bulamamış (Işık, 1998, s: 56).

Cimri Kocakarı efsanesinde kadının statüsünün tamamen “erkek” cinsiyeti tarafından şekillendiğini görmekteyizdir. Zira tüm efsane boyunca kadın toplumdaki gerçek kimliğiyle ortaya çıkarılmamakla birlikte cimri vb. kötücül nitelemelerle ön plana çıkarılmıştır. Fakat efsanede ihtiyar adam kadına ona bir parça ekmek verirse duacı olacağını söylemektedir. Gerçek yardımlaşma çıkar ilişkisinden bağımsız olandır fakat bu noktada görmekteyiz ki kadının bir

kimseye yardımcı olması erkek üzerinden şekillendirilerek kadın çıkarıcı kimliğiyle ön plana çıkarılmıştır.

Efsanede ihtiyar adamın ellerini göğse kaldırarak bir şeyler mırıldandığını daha sonrasında ise ağlayan çocuğun sesinin kesildiğini görmekteyiz. Oysa kültürümüzde hatta hemen hemen tüm dünyada çocuğun ağlayışını dinginleştirebilecek o kutsal güç kadındır. Fakat efsanede kadının çocuğu büyütücü ve dinginleştirici gücü erkeğe atfedilmiştir. Efsane boyunca kültürümüzde kadınla özdeşirilen tüm iyicil değerler “erkek” cinsine yüklenerek kadın kötücül niteliklemlerle ön plana çıkarılmıştır. İhtiyar erkeğin dediğini yapmaktan vazgeçen kadın “erkek” cinsi tarafından cezalandırılmıştır. Nitekim erkek egemen toplumlarda kadınlar genellikle en can alıcı noktaları olan çocukları üzerinden cezalandırılmaktadır.

3.7.3. Dağlar Anası

Maçka’da “Dağlar Anası” olarak bilinen bir inanç vardır. Bu inanca göre, yayla vakti gelip de, insanlar yaylaya çıktı mı dağlar anası çok sevinirmiş. Güz gelince insanlar köylerine döndüğü vakit üzülür ağlarmış.

Hocanın biri Dağlar Anası diye bir şey yoktur der. Bunun doğruluğunu ispatlamak amacıyla bütün kışı yaylada geçirmeğe karar verir. Ortalık iyice ıssızlaşınca, dağlardan garip sesler , gürültüler gelmeğe başlar .Hoca, dağların bu gürültüsüne dayanamayıp ölür. Ölmeden önce bir kağıda “ Ben ne açlıktan ne susuzluktan, Dağlar Anasının sesinden öldüm” diye yazar.

Bahar gelince hala köyüne dönmemiş olan hocayı, köy halkı merak eder. Bunun üzerine, kalabalık bir grup Karakaban yaylasının yolunu tutar. İnsanlar yaylaya vardıklarında hocanın cesediyle karşılaşır. Vasiyeti nedeniyle hocayı buraya gömerler (Işık, 1998, s: 77).

İnsanın evreni anlama ve anlamlandırma süreci içerisinde inanç sistemleri ortaya çıkmakla birlikte birtakım kültlerde evrende kendisine yer edinmiştir. İlkel çağlardan günümüz modern dünyasına değin dağlar hep kutsal sayılmıştır. Türk inanç sisteminde ise dağlar özel bir sahiptir. Nitekim Oğuzlarda dağların bir ruhu olduğuna inanılır. Ayrıca Türkler arasında dağlar göğün direği olarak kabul edilmektedir. Sonsuzluğun somut işareti gökyüzüne uzanan dağların “kadın” cinsi olan “ana” ile bağdaştırılması bizlere efsanede kadının kutsallığıyla konumlandırıldığını göstermektedir.

Dağlar Anasının yayla vakti gelip de, insanlar yaylaya çıktı mı dağlar anası çok sevinmesi ve güzelince de insanlar köylerine döndüğü zaman üzülməsi bizlere “kadın” cinsiyeti olan ananın doğayla bütünleşmiş olan şefkatli yanını göstermektedir.

3.7.4. Kocaman Taşları

“Yaylaya giderken kocaman taşları vardır. Eskiden yaşlı bir kadın yaylaya göç ederken fırtına kopmuş. Yaşlı kadın bir taşın altından girmiş. Elinde de kazan taşıyormuş. Kazana girmiş daha fazla ıslanmamak için. Kazanın kapağını üzerine kapamış ve taş olmuş birden” (Kk5).

Geleneksel erkek egemen kültür anlayışında kadının mekânı ev içidir. Nitekim bu kültür anlayışı içerisinde toplumdaki kadın algısı mekana göre şekillendirilmektedir. Oysa kadın başkaları tarafından şekillenen değil bulunduğu ortamı şekillendirici gücü içinde barındıran bir varlıktır. Kadının mekan üzerinden şekillendirildiği ve algılandığı toplumlarda kadının statüsel bağlamda hakkettiği değeri kazanması çok zordur. Geleneksel kültürde kadının mekânı ev içidir. Ev dört bir yanı duvarlarla sarılı korunaklı bir mekandır. Bu kültür anlayışı içerisinde de kadın korunmaya muhtaç bir varlıktır. Bu durum kadını ev dışına çıkınca doğanın yok edici gücü tarafından cezalandırılabileceği gerçeğiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Efsanede de ev içi mekandan çıkan kadın yağmurdan korunmak için kazanın içerisine girmiştir. Fakat asıl mekânı olan ev dışında olduğu için taş kesilerek cezaya uğratılmıştır

3.8. MASAL

Masal içerisinde cin, peri gibi olağanüstü kahramanlar bulunduran genellikle tekerlemelerle başlayan halkın ortak şuurunun bir ürünü olan anlatı türüdür. Diğer anlatı türlerinden farklı olarak masallarda zaman “geçmişte belirsiz” bir biçimde karşımıza çıkmaktadır.

Saim Sakaoğlu masalı ; *“Kimi kahramanları hayvanlar ve doğaüstü varlıklar olan , olayları masallar ülkesinde yankı bulan , hayal ürünü olduğu halde dinleyenleri inandırabilen bir sözlü anlatım türüdür”* (Sakaoğlu, 1973, s: 1-5) şeklinde tanımlamaktadır.

Evrende hiçbir anlatı türü boşu boşuna var olmamıştır. Masalların evrene hizmeti ise ilk bakışta çocukları uyutmak gibi görünmektedir. Fakat en derine inildiğinde masallar çocukları uyuturken hayata karşı uyandırır. Bu bağlamda masalların çocuğun ilk pedolojik eğitimine katkısı büyüktür. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisinde masal Seyidoğlu tarafından şu şekilde ifade edilmektedir; *“Masal kelimesi ile halk arasında, yüzyıllardan beri anlatılmakta olan ve içinde*

olağanüstü kişilerin, olağanüstü olayların bulunduğu, 'bir varmış, bir yokmuş' gibi klişe bir anlatımla başlayan, belli bir uzunluğu olan, sonundan 'yedi,içti,muratlarına erdiler' yahut 'onlar erdi muratlarına, biz çıkalım kerevetine, gökten üç elma düştü, biri anlatana, biri dinleyene, biri de bana' gibi belirli sözlerle sona eren, zaman ve mekan kavramlarıyla kayıtlı olmayan, bir sözlü anlatım türü kastedilmektedir" (Seyidoğlu, 2002, s: 151).

Toplumun kolektif bilinçaltının görüntüsü olan masallar Trabzon yöresinde genellikle kadınlar tarafından anlatılmaktadır. Bunun yanında yörede masal anlatma geleneği yok denecek kadar azdır. Trabzon yöresinde masal anlatma geleneğinde kadınlar ön plana çıkarken anlatılan masallarda kadınların statüsünün ne durumda olduğunu değerlendirecek olursak;

3.8.1. Cadı ile Prens

Bir varmış bir yokmuş, günlerin birinde altı tane cüce, bi prens bi tane piresnes: Biri oğlan, biri kız. Piresnes gayip olmuş günün birinde. Gayboldukdan sora düşmüş böyle bi ormanluğun içine. Ormanluğun içine düşükdan sora bi dani da cazici var. Cazici tabi aynam aynama çıkmış:

“Aynam aynam bu dünyada en güzeli kimdir?”

Böyle aynam aynam bir iki sene devam etmiş. Ayna ayna demiş ki:

“Bu dünyada en güzeli sensin?”

Boyle bir iki sene geçmiş aradan. Bi daha çıkmış aynanın karşısına, demiş ki:

“Aynam aynam bu dünyada en güzeli kimdir?”

Ayna da demiş ki:

“Bu dünyada en güzeli sensin ama senden daha güzelleri var.”

Ayna gösdermiş. Ha böyle ha burda ormanluğun içine bi dani kız var. En güzeli odur. Bu sefer cazinin hersi kızmış. Fıtdırmış. Onun payine bi dani adam yollamış. Ok vermiş ona .

“Git böyle buni eldur, ganli gömleğani getir bana”, demiş.

Adam da gitmiş. Adam gitmiş oklen beraber oni bulmuş. Gelmişler bi dümdüüüz ovaya . Oki dayamış oyle ona. Kız ona demiş ki:

“Yav beni mi eldureceksın sem.”

Ondan sora ona kıyamamış. Tavşani eldurup kanli gömleğani getirmiş ona, cazi gocagarisine.

Piresnes da gelmiş cücelerin evine. Cücelerin altı tane karyolalarını birleştürmüş, üzerine yatmış.

Cüceler da gelmiş ondan korkmuşler. Ondan sora cücelerlen tanuşıp arkadaş falan olmuşler.

O cazici gene aynanın karşısına çıkmış , demiş ki:

“Aynam aynam bu dünyada en güzeli kimdir?”

Aynam aynam demiş ki:

“Bu dünya da en güzeli sensin ama senden daha güzeli var.”

Yine gösdermiş. Bakmış ki yine aynisi. Birez şaşırılmış. Diyi:

“Ya buni eldurmedi mi bu?”

Ondan sora o adami kendisi eldurmuş. Bu sefer kendi karar vermiş ki kendim elduriyim oni. Bu sefer siribaz kendini değışdiriyor. Tanınmaz bir duruma geliyor. Geldikten sora böyle ormanlardan, dağlardan, sellerden geçip onun yanına geliyor elmaylen beraber. Siribaz elma. Geldikten sora elmayı ona veriyor. Cüceler de altın okarı çalışdukları yerden geliyorlar. Elmayı piresense vermiş, piresense demiş ki:

“Kızım ha böyle ha bu elmayı yersen senden çok memnun olurum”, demiş.

Kız mezbur galmiş yemağa. Ondan sora kız yemiş, yutarken boğazinde galmiş. O cüceler de gelmiş. Gelmiş bakmışlar ki piresens ölmüş. O cazici gariyi da görmüşler. Onun peşine düşmüşler. Cazi gari da kaçayken gayadan altına düşüp ölmüş. Ondan sora piresense düşünmüşler ki, neden tabut yapalım? Biri demiş:

“Odundan yapalım.”

Biri demiş:

“Topraktan.”

Ebilerin biri çıkmış demiş ki:

“Camdan yapalım.”

Çok sevduğundan her zaman görünür. Camdan yapmışlar. Gomişler tabudun içine, suyun üzerine. Ondan sora erkek piresens gelmiş. Erkek Pirens geldikten sora tabuti açığ alninden öpmiş. Öpduktan sora ölen piresens diilmiş. Birleşmişler kompile (Akgün, 2000, s: 165).

Geleneksel toplum yapılarında kadınlar güzellikleri ile ön plana çıkarılmaktadır. Cadı ile prenses masalında bir “kadın” cinsi olan prensesin güzelliğiyle ön plana çıkışı son derece dikkat çekicidir. Masalda güzellik kadını kadına düşman edici lanetli bir unsur olarak lanse edilmiştir. Oysa “güzellik” adından da belli olacağı üzere kadını kadına düşman edici bir unsur değil estetik bir varoluştur. Fitnenin kaynağı olarak gösterilen güzellik unsuru prensesin “cazı” kadın tarafından öldürülmesine kadar gitmiştir. Masalda bir dikkat çeken diğer unsursa fiziksel bağlamda çirkin kadınların seilmeyen kadın olarak yansıtılmaktadır. Masalda geçen “cazı” isimli kahraman Trabzon yöresinde çocukları öldüren fiziksel anlamda çirkin özelliklere sahip olağanüstü kadın

kahramandır. Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki ataerkil sistemin izlerini taşıyan bu masalda fiziksel olarak çirkin bulunan kadınlar sevilmemeye layık olarak görülmektedir.

İki kadın kahramanın da fiziksel olarak ön plana çıkarıldığı bu masalda kadınların gerçek anlamda varoluşları söz konusu değildir. Çünkü gerçek anlamda varoluş üretken kimlik gerektirir. Oysa Prenses güzel olduğu kadar da masal boyunca edilgenliğiyle ön plana çıkarılmıştır. Aynı şekilde de “cazı” kadın ise çirkin olduğu kadar kötücül güçlerle yansıtılmıştır. Fakat güzel bir kadın içerisinde ağırlıklı olarak kötücül güçleri barındırabileceği gibi çirkin bir kadın da ruhunda iyicil güçleri ağırlıklı olarak barındırabilir. Bu tarz eşleştirmeler geleneksel kültür yapılarının kadının üzerine zorla giydirmiş olduğu kalıplardır. Bir başka dikkat çeken unsurda prensesi kurtarmaya gelen kişinin yine onun statüsüne denk bir kişi olan prens olmasıdır.

Masalda Pamuk Prenses’in cam tabutun içerisine koyulması da kesinlikle tesadüf değildir. 6 cüce kahraman Pamuk Prenses’in güzelliğini izlemek için onu cam bir tabutun içerisine koymayı tercih etmiştir. Çünkü erkek egemen toplumlarda kadın güzel olduğu kadar izlenmeye değerdir. Bu bakışlara rağmen Pamuk Prenses ölü olarak cam tabutun içerisine güzelliğiyle eş değer biçimde pasifliğini sürdürmektedir. Ayrıca Pamuk Prenses’in, Prens’in öpücüğüyle yeniden dirilmesi kadının varoluşunun bir erkeğe bağlı olduğunu göstermektedir. Prens, Pamuk Prensesi ona karşı beslediği sevgiden dolayı değil fiziksel özelliklerinden dolayı öpmektedir. Kadının cinselliğiyle konumlandırıldığı bu masalda erkeğin öpücüğü kahramanlık adı altında kadının toplumdaki statüsünü başka bir boyutta taşımaktadır.

Dikkat çeken bir başka unsurda masalda cam tabutun içerisinde yatan kadın kahraman erkek kahraman tarafından rızasız bir şekilde öpülmektedir. İnsanın ruhsal bütünlüğüne giden yolda koruması ve saygı duyması gereken en mühim değerlerden birisi de şüphesiz sınırlardır. Fakat masalda erkek kahramanımız kahramanlık adı altında kadın kahramanımızın ruhsal bütünlüğüne gölge düşürmektedir. Bu durumda kadın pasifliğiyle dirilişine hizmet etmiş gibi gösterilirken erkeğin izinsiz öpücüğü normalize bir durummuş gibi aktarılmıştır.

3.8.2. Altın Kız

Bir varmış bir yokmuş, günün birinde bi adamın iki tane karısı varmış. İkicisinden uş dani çocuk olmuş: Uçı da kız. Ondan sonra bu anne ölmüş. İlk karının da bi kızı varmış. Kral ilk karısı öldükten sora bu öz kızı övey gızların yanine almiş. Aldıktan sora böyle bu kadınlar ona işleri filan her şeyi ona etdiriyorlarmış. Bikaç zaman geçmiş sonunda demiş ki;

“Git hav yırmaktan su al da gel.”

Gız da gitmiş. Gıtdıktan sora gızın kolyezi düşmüş suya . Suyi almiş gelmiş eve. Övey anne ona demiş ki:

“Hani kolyen?”

Kız da demiş ki:

“Kolyem havu derede düşdi dereye.”

Tabi o gıza gızmış,demiş:

“Çabuk git al.”

Gız da korkmuş, gidıp alırken düşmüş dereye . Oyle gelmiş gelmiş gelmiş böyle geldıktan sora bakmış böyle dümdüüüz bi ovaya gelmiş. Güpgüzelim yeşillik bi ova. Boyle burda armutlar bağarmış ki:

“Kopdum kopdum, koparın beni burdan.”

Çıkarmış güzelcene koymış bi kenara . Az daha beri gelmiş bi gocagariye raslamış. Gocagari ehdiyor. Oyle oni gocagari almiş götürmüş kendi evine. Evine bakmış etrafı karmakarışık. Güzelcene evini oğarmış. Bikaç zaman oni bakmış. O gocagari da ona demiş ki.

“Kızım giderken ha bu sağ kapiden git.”

Sağ kapiden giderken gız olmuş altın. Gelmiş övey annelerinin yanine öz kız. Geldıktan sora gızı sevmişler. Ne gada olsa altın ya. Sevmişler, alamamışler ondan altınları tabi. Bu sefer övey kari, kendi kızlarını yolladı. Yolladıktan sora onun da aynı kolyesi düşmüş dereye. Derelen gelmiş gelmiş gelmiş bi dümdüüüüz ovaya. Orda armutlar bağırmiş ki:

“Koptum koptum, koparın beni.”

“Eeh bana ne! Ben gidiyorum altın almaya”.demiş.

Oğa da aynisini demiş. Ondan sora gelmiş bi ehdiyor garının yanine. Gari almiş gitmiş buni evine. Garının evi mevi garişuk . Hiç eve bakmayı . Gariye laf çeviriyor. Gari hiç memnun diyi ondan . Gari bundan bezmiş, bir iki ay durmuş. Gız altın bekliyor. O gıza demiş ki:

“Giderken ha bu sol kapiden çık.”

Gız, sol kapiden çıkarken olmuş gapgara. Gelmiş annelerinin yanine. Anneleri da dövmiş oni (Akgün, 2000, s: 173-174).

Altın Kız masasında kralın iki eşe sahip olması kralın gözünden baktığımızda normalmiş gibi görünse de eşin üstüne tekrar evlenilmesi kadını değersizleştiren bir unsurdur. Masalın girişinde kralın ilk eşinden bir çocuk ikinci eşinden ise 3 çocuğu olduğu vurgulanmaktadır. Geleneksel

kültür yapılarında kadınlar anlatılarda doğurganlıklarıyla ön plana çıkarılmaktadır. Görüldüğü üzere masalda kadınlar daha çok kendi isimleriyle değil çocuk sayılarıyla anılmaktadır. Bir kadının ne kadar çok çocuğu varsa o kadar saygın ve kalıcı bir statüye sahiptir. Zira bu durumu tek çocuğu olan ilk eşin masalın başında ölerək sahnedən çekilmesiyle görmekteyiz. Üç çocuğa sahip ikinci eş işe masal boyunca aktiftir.

Masallarda yaşam alanı olarak mekân bizlere o toplum yapısı hakkında birtakım ipuçları vermektedir. Altın Kız'ın masalda evin dışına çıktığında tehlikelerle karşılaştığını görmekteyiz. Geleneksel toplumlarda kadınların mekânı ev içidir. Ev onlar için güvenli alandır. *Mekânın koruma niteliğini yitirmesi, onun labirentleşmesini sağlayan en önemli unsurdur; zira korumayan mekân insanı tutuklar, boğar ve yok eder* (Korkmaz, 2011, s: 47). Altın Kız masalında da ev dışına çıkan kız güvenli alanından çıkarak yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.

Masalda Altın Kız, kolyesini ırmaktan almak için tekrar dışarı çıktığında bir kocakarı ile karşılaşmaktadır. Kocakarının evine giden Altın Kız'ın hemen kocakarının evini derleyip topladığını görmekteyiz. Bu hizmete karşılıksa masalın sonuna doğru kahramanımız altınla ödüllendirilmektedir. Bu durumu duyan diğer üvey kardeşlerden biriside aynı şekilde evden ayrılmış ve kocakarının evine varmıştır. Fakat o diğer kardeşi gibi kocakarının evini toplamamıştır. Ve masalın sonunda kocakarının da yönlendirmesi ile sol kapıdan geçerek kapkara olma cezasına çarptırılmıştır. Anaerki bir toplum yapısına sahip olmayan kültürlerde kadın denilince akla ilk gelen kavramlardan birisi de hizmet etmektir. Toplum hizmet eden kadını değerli görerek statüsel bağlamda onu ödüllendirir. Bu noktada dikkat çekmek gerekir ki kadın toplumda var olabilmek için başkasına hizmet etmek zorunda kalmıştır.

Bir başka dikkat çeken unsur da kocakarının masalda fiziksel özelliklerine hiç değinilmemiş olmasıdır. Çünkü o artık cinsel işlevini yitirmiştir. Artık yol gösterici konumuna geçmiştir. Cinsel işlevini yitirmeyen genç kadın masal kahramanlarımızsa hem başkaları tarafından yönlendirilen ve yönetilen kişiler olmuşlardır.

3.8.3. Erkek Kılığına Giren Kız

Bi ehdiyarın üç gızı variymiş. Üçi da gocaya gitmekluk. Bu ihtiyar düşünür düşünür...

Gızların en beyuğu dedi ki:

Demiş de bobasi ki:

“Gızım düşünüyrim ki çok borcum vardır. Paramız yok veralım. Canımı mi alicekler? Paramız yok verim. Oni düşünüyrim.”

Demiş beyuk gız ki:

“Ben da bildım ki boba, beni istemağa gelmişler”, demiş gitmiş.

Gelmiş ortancası, demiş:

“Boba ne düşünusun düşünusun...?”

Demiş ki:

“Sorma gızım, sen de beni öbiri gibi etcesin. Hiç sormanın gereğa yoktur.”

“Yok boba de bakalım.”

Demiş:

“Borcumuz vardır gızım. Param yok verim. Oni düşünüyrim.”

“Off , ben da bildım ki diğünçi kapiya dayanmış.”

Gelin ufağa , demiş:

“Boba ne düşünusun düşünusun...?”

Demiş:

“Gızım hiç sorma, sen da beni öbirleri gibi etcesin.”

“Yok boba ben öbirleri gibi etmem seni. Sen de bakalım ki düşündüğün nedir?”

O da demiş ki o zaman:

“Gızım borcumuz var, paramız yok veralım. Oni düşünüyrim.”

Demiş:

“Boba, hiç düşünma. O bi şe diyi. Sen bazara çık, bağa bi gat erkek elbisesi al. Ben gurbete cıkayım, para gazana geturup veriyim sağa. Borcunu ver.”

Ehdiyar çıkmış bazara, erkek elbisesi almış. Gız erkek elbisesini giyinmiş, gurbete çıkmış. Gitmiş padişahın sarayinde iş bulmuş, başlamış çalışmağa. Çalışmış beş, altı ay sora padişahın oğoli demiş bobasıneki:

“Bu gızdır benlen çalışıyı, erkek deyıldır.”

Padişah da demiş ki:

“Yok oğolum, oyle iş mi olur? Gız gelır senlen çalışır mi burda?”

“Yok boba, bu gızdır.”

Demiş padişah buğa ki:

“Haçan bazara çıkın bakalım. Sen boncuk al; bakalım o ne alicek?”

Padişahın oğoli boncuk almış. O dareklen ayna almış. Gelmişler gene iş başine devam etmiş çalışiyiler. Padişahın oğoli gene soyleyi bobasine ki:

“Bu gız idi, gız idi. Ben buni keseceğam.”

Bobasi inanmamış bu işe. Bu, padişahın oğolinlen devam etmiş çalışmış. Bi sene çalışmış. Parayı padişahdan almış köye gitmiş, bobasine vermiş. Bobasi borcini vermiş. Verdukden sora bu padişahın oğoli gene söyleyi ki:

“Bu gız idi, gız idi. Ben bunu kesiceğam.”

Padişah demiş oğoline ki:

“Haçan git bazardan bi satıcı al; yolla gızın kapisine. Demiş satıcı ki:

“Gız sen pontul mi alicesını belluk mi?”

Demiş :

“Alsam belluk alırım, pontuli ne etceğam. Gurbete gitmişim, bobamın borçlarını vermişim. Hiçbirini da alamayacağam. Ama alsam belluk alırım.”

O zaman anlaşılmış gız olduğu. Padişahın oğoli gitmiş padişaha demiş ki:

“Temam ben garari verdim. Ben bu gızı kesiceğam!”

Burdan bu gız buni duymış. Gızın bobasi da duymuş. Demiş gız bobaine ki:

“Padişahın oğoli beni kesecek. Sen bazara çık boba, bana bi girmizi tutum getir, bi da bi kuti reçel getir.”

Çıkmış bazara, bi girmizi tutum getirmiş gıza, bi da bi kuti reçel getirmiş. Tuluma tökmüş reçeli. Tulumun beline bağlamış ipi, odun gayanının gerisine geçmiş. Padişahın oğoli gelmiş sorayı tuluma ki:

“Senlen felan yerde arkadaşlık yapduk mi?”

Gız çekduğlen ipi tulum salınıyi.

“Felan yerde senlen çalışmışuk mi?”

Gene aynı tulum salınıyi . Padişahın oğolinin da elinde da piçok! Piçağa çeker çekmez tulumun garnine atmış. Bilmiş ki gızdır. Atduğu gibi reçel tökuldi. Tökulduğu gibi piçağa gendi garnine doğrutmuş. Gendini piçaklayicek. O zaman gız gayanın gerisinden kakar kakmaz piçağa tutmuş. Gendi da kurtulmuş, öni da ölmekten kurtarmış. Mesel da burda bitmiş (Akgün, 2000, s: 187-188). Masalın ilk giriş kısmında “Bir ihtiyarın üç gızı varmış. Üçü de gocaya gitmeluk” şeklinde kızların daha isimleri vurgulanmadan “gocaya gitmeluk” nitelendirilmesi onların aidiyetsizliğinin ve gidici olduklarının söze dökülmüş halidir.

Masalda zor durumda kalan yaşlı adamın kızının babasına çalışma destek amaçlı gurbete çıkma isteğini görmekteyiz. Fakat gurbete çıkma durumu masalda sadece erkeklere özgü bir durummuş gibi yansıtılmıştır. Babası kızının gurbete çıkması için gidip kızına erkek kıyafetleri almıştır. Bu durum göstermektedir ki kadın çalışma hayatında dış alemden soyutlanmaktadır.

Padişahın oğluyla pazara çıkan gurbetçi kızın pazardan ayna ve tarak alması da kadının cinsel kimliğinin nesnelerle bütünleştiğini göstermektedir. Gurbetçi kızın ikinci kez pazara çıkışında ise kendine “belluk” alması da Trabzon yöresinde kadınların ihtiyaç duyduğu araçlardan birinin “belluk” olmasıdır.

3.8.4. Ayşecik

Göbek adı Ayşe’miş ama küçük yaşta öksüz kaldığı için herkes onu Ayşecik diye çağırırmış. Şirin mi şirin, tatlı mı tatlı tatlı, güzel mi güzel bir kızmış Ayşecik . Gülünce yanaklarında güller açar, konuşunca bülbül gibi şakırmış. Küçük yaşına bakmaz, herkesin yardımına koşarmış. Gücü yettiğinde her derde derman olurmuş.

Ayşecik’in annesi ölünce babası ikinci kez evlenmiş. Üvey annesinin Ayşecik’le yaşıt bir kızı varmış. İkisi de Ayşecik’e hor davranıyormuş. Onlar yan gelip yatıyor, bütün işleri Ayşecik yapıyormuş. Gene de yaranamıyormuş.

Günlerden bir gün kuyu başında oturup yün eğiren Ayşecik, iğinin ağırşığını kuyuya düşürmüş. Kuyunun zincirine tutunarak aşağı inmiş. Suların içinde ağırsak ararken gözünün önüne yepyeni bir dünya serilmiş. Elinde olmadan bir dünyanın içine dalmış. Meyve bahçesinde dolaşırken elma ağacının “Tırtıllar kamını emiyor, beni kurtarın” diyerek ağladığını duymuş. Ağacın dallarında, yapraklarında bulunan tırtılları birer birer toplamış. Elma ağacı rahatlamış. Ayşecik’e bir sepet dolusu elma vermiştir.

Az ilerde fırın varmış. Fırının içindeki ekmekler “ yanıyoruz diye bağıırıyormuş. Ayşecik fırının önünde yanan odunları söndürmüş. Ekmeklerin feryadı kesilmiş. İçlerinden biri Ayşecik’in kucağına atlamış.

Ayşecik şaşkın dolaşırken bir kulübenin önünde oturan yaşlı kadına yaklaşmış. Yaşlı kadını sevgi ile selamlamış. Halini, hatırını sormuş. Kadın da Ayşecik’i kulübesine çağırmış. Birlikte içeri girmişler. Meğer o kadın yılanların, çıyanların koruyucusuymuş.. Kulübenin içi yılanlarla çıyanlarla doluymuş.

Ayşecik yılanlardan, çıyanlardan hiç korkmamış. Onlara dokunmamış. Altlarına kuru kuru otlar sermiş. Su kaplarına su, yem kaplarına yem koymuş. Yaşlı kadın Ayşecik’e küçük bir sandık vermiş. Kuyudan çıkmasına yardım etmiş.

Elindeki armağanlarla kuyudan çıkan Ayşecik doğruca eve koşmuş. Armağanları üvey annesine vermiş. Üvey annesi ekmeği seleye koymuş Elma sepetini köşeye aşmış. Küçük sandığı açınca içinin altın paralarla , yüzüklerle, bileziklerle , gerdanlıklarla dolu olduğunu görmüşler.

Üvey anne, Ayşecik’i soru yağmuruna tutmuş. Ayşecik başından geçenleri bir bir anlatmış. Üvey annesi kıskanmış. Öz kızını da kuyuya indirip daha çok altın , daha çok armağan almak istemiş. Annesinin yardımıyla kuyuya inen kız elmanın ağlamasına , fırındaki ekmeklerin bağırmasına aldırış etmeden kulübeye doğru yürümüş. Kulübenin önünde oturan yaşlı kadının karşısına dikilmiş:

“Üvey kız kardeşime bir sandık dolusu altın verdin, ben de isterim” demiş.

Yaşlı kadın onu da içeri çağırmış. “ Senin pis kulübende ne işim var” diyerek içeri girmemiş.

Yaşlı kadın yalnız başına kulübeye girmiş. Oradan getirdiği küçük sandığı kıza uzatmış. Sandığı kapalı kız, teşekkür bile etmeden gerisin geri dönmüş. Kuyunun zincirine tırmanarak yukarı çıkmış. Orada bekleyen annesiyle koşa koşa evlerine varmışlar. Sevinç içinde sandığın kapağını açmışlar. Sandıktan altın yerine yılanlar, çıyanlar dökülmüş. Anne ile kız kaçacak delik aramışlar. Köşede duran Ayşecik önlerine atılmış. Yılanlara , çıyanlara yalvarmış:

“Ne olur onlara dokunmayın. Onlar benim canlarım. Biri annem, biri kardeşim. Onları sokarsanız beni de sokun. Ben onlarsız yaşayamam.”

Yılanlar , çıyanlar bir anda ortadan yok olmuş. Korku içinde tir tir titreyen üvey annesi ile üvey kız kardeşi utana utana Ayşecik’in yanına gelmişler. İkisi birden Ayşecik’e sarılmışlar (Gedikoğlu, 1998, s: 38).

Bilinçaltının izlerini taşıyan masallar içinde filizlendiği toplumun kadına bakışını bizlere aktarmaktadır. Bu bağlamda Trabzon yöresine ait “Ayşecik” isimli masalı kadının statüsü bağlamında değerlendirecek olduğumuzda metnin girişinde Ayşecik’ten “Şirin mi şirin , tatlı mı tatlı, güzel mi güzel bir kızmış Ayşecik. Gülünce yanaklarında güzeller açar, konuşunca bülbüller gibi şakırmış” şeklinde bahsedilmektedir. Kişinin tatlı ve şirin olması fiziksel özellikleriyle ortaya çıkan değerler olmamakla birlikte ruhunun davranışa yansımış halidir. Kadını metinde fiziksel özelliklerinden ziyade ona daha kalıcı bir statü oluşturacak olan ruhsal özellikleriyle nitelendiğini

görmekteyiz. Nitekim zamanın sonsuzluğu içerisinde miras olarak bırakabileceğimiz tek şey ruhsal güzelliklerimizdir.

Annesini kaybeden Ayşecik onunla yaşıt olan bir üvey kız kardeşe sahiptir. Üvey annesi ve üvey kız kardeşi tarafından Ayşecik hor görülmektedir. Anneler toplumumuzda koruyucu statüleriyle ön plana çıkmaktadır. Fakat Ayşecik annesini kaybettiği günden buyana annesinin koruyucu kanatlarının altından çıkıvermiştir. *“Ebeveynler, geçmişin sağduyulu sesi olarak çocukları, yaşamın körleşme alanlarına düşmekten vebir insan taslağı haline dönüşmekten korurlar* (Korkmaz, 2008, s: 171). Ebeveynlerden biri olan annenin eksikliğinden kaynaklı olarak Ayşecik üvey annesinin ve üvey kardeşinin zulmüne uğramaktadır.

Anlatıda üvey anne ve kardeşin kötücül güçlerle Ayşecik üzerinde egemenlik kurmaya çalıştığına şahit olmaktayızdır. Genel olarak Trabzon yöresinde ve kültürümüzde “üveylik” gibi etiketlemelerle “kadın” ve “erkek” cinsiyeti fark etmeksizin ayrıştırılarak kalıplara sokulmaktadır. Anlatımızda üvey anne kültüründe bir getirisi olarak kötücül güçleriyle bir statü elde etmektedir. Anlatı boyunca Ayşecik’in yardımseverlik yönleriyle ön plana çıkarıldığını görmekteyiz. Kuyuya düşen Ayşecik, kuyu sürecinde ağaçları tırtıllardan ekmekleri de yanmaktan kurtarmıştır. Ayşecik kuyudan çıkmanın çözümünü aramaktan ziyade fedakarlık yaparak başkalarının yardımına koşmuştur. Fedakârlığı neticesinde ise evren tarafından ödüllendirilerek anlatıda koruyucu statüsüyle var olan yaşlı kadına rastlamıştır.

Trabzon kadınlarının çalışma alanları genellikle doğadır. Yaşlı kadın kahramanımız ise hikâyede yılanların ve çıyanların koruyucusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürümüzde genel bir algı olarak kadınların yılan ve çıyan gibi vahşi hayvanlardan erkeklere oranla daha çok korktuğu bilmektedir. Fakat anlatıda görmekteyiz ki yaşlı kadın korkunun aksine onların koruyucu statüsüyle karşımıza çıkmaktadır. Bunun temel sebebi ise Trabzon yöresindeki kadınların doğayla içli dışlı olması olabilir.

3.8.5. Cime Sultan

Miçibil kenti kralının iki oğlu vardı. Kraliçe ölünce kralın oğulları öksüz kaldı. Kral, Cime adlı bir kadınla evlendi. Çok genç, çok güzel olduğu kadar çok huysuz, çok geçimsiz bir kadın olan Cime, üvey oğullarıyla uyuşamadı. Onlara olmadık azaplar yaptı. Miçibil halkına da çok kötü davrandı.

Üvey annelerinin eziyetlerine katlanamayan iki kardeş, babalarını öldürüp Cime Sultan'ı saraydan kovmaya karar verdiler. Bu karar babalarının kulağına ulaştı. Oğullarından birini Kumlu (Mimilos), öbürünü Şahinkaya (Şur) kayalıklarının kovuklarına hapsedti.

Kardeşler, hapsedildikleri kovuklarda boş durmadılar. Şahinkaya ile Kumlu kayalıkları arasında uçurdıkları şahin kuşunun ayağına mektuplar bağlayarak haberleştirdiler. Ayrıca Miçibil kentindeki yakınlarıyla gizli ilişkiler kurdular. Kral ve kraliçe karşıtlarını kendilerine bağladılar. Yandaşlarının yardımıyla kayalıkların kovuklarından kurtuldular. Kral ve kraliçe karşıtlarını ayaklandırıp babalarını tahttan indirdiler. İsyanlılar tarafından öldürülen Cime Sultan'ı Erenköy (Çoruk) köyünün mezarlığına gömdüler.

İki kardeş, Miçibil topraklarını kendi aralarında paylaştılar. Biri Miçibil'de, öbürü Köknar'da (Ogene) saltanat sürdü (Gedikoğlu, 1998, s: 112-113).

Cime Sultan isimli masalda kralın eşi kraliçe “ Çok genç, çok güzel olduğu kadar çok huysuz, çok geçimsiz bir kadın” olarak betimlenmektedir. Hikayede kadının çekiciliğine ve güzelliğine vurgu yapılmaktadır. Genellikle hikayelerde güzel kadınlar edilgen bir konumda rol alırken bu hikâyede güzel kraliçe aktif rol almaktadır. Kraliçenin aktif konumda rol aldığı bu hikâyede erkek kahramanımız edilgen bir konumda kadından geri planda yer almaktadır. Kadın kahramanımız kraliçe bir dönem üvey erkekleri üzerinde bile hakimiyet kurmuştur. Masalarda genellikle masum tipler bir başka deyişle ataerkil sisteme boyun eğen kadınlar ödüllendirilmektedir. Bu masalda ise kadın kahraman “kraliçe” üvey oğullarıyla çatışmaya girmektedir. Sonuç olarak da geleneksel toplum yapısının davranış kalıbına zıt olan bu durum ceza ile neticelendirilir.

Bir başka dikkat çeken unsur da toplumda halka oranla bir üst statüye sahip olan kralların güzel bir kraliçeyle evlenmesidir. Anlatılar da erkeklerin fiziksel özelliklerinden bahsedilmemekle birlikte yöneticilik sıfatlarına vurgu yapılmaktadır. Yönetici olan kralların eşleri şimdiye kadar bütün incelediğimiz anlatılarda eşleri güzel ve alımlıdır. Onlar kraliçe olmalarına rağmen yöneticilik gibi liderlik barındıran güçsel özelliklerle anılmazlar. Nitekim geleneksel toplum yapılarında kadınların toplumda kendilerine yer edinebilmelerinin ilk şartlarından biri güzelliğidir. Güzel olan kadın evlenmeye layık olarak görülmektedir. Cime Sultan isimli bu hikâyede durum bu şekilde olmuştur. Kadın kahramanımız zorba bir biçimde yönetimi erkeklerden habersiz bir biçimde ele geçirir. Çünkü geleneksel kültür yapısı yönetimi bir kadının eline gönüllü olarak vermekten kaçınır. Yönetimi kadınların ele alması demek kadınların daha özgür bir kimliğe kavuşması

demektir. Bu bağlamda kadının özgürlüğüyle konumlandığı bir kültürde erkeğin üstün bir statüye sahip olmasının önüne geçilir.

Masalda bir başka dikkat çeken unsursa fiziksel olarak güzel olduğu kadar ruhsal açıdan kötücül özellikler barındıran kraliçenin tüm kötücül özelliklerine rağmen kral tarafından dışlanmamasıdır. Hatta kral kadına o kadar çok değer vermektedir ki oğullarını cezalandırarak kraliçesini koruma altına almaktadır. Kötücül güçlerine rağmen bir kadını koruma altına almak kadına verilen değerlerin çıkarılsız bir ilişkiye dayalı olduğunun göstergesi olabilir.

2.8.6. Navur Gelin

Eski zamanlarda Navur Gelin diye anılan çok güzel, çok evcimen bir gelin vardı. Bu güzel gelin evlendiği günden beri konuşamıyordu. Tek kusuru buydu. Hacılar, hocalara götürdüler. Muskacılar muska, büyücülere büyü yaptırdılar. Güzel gelinin derdine derman bulamadılar.

Navur Gelin'in kaynanası ile kaynatası oğullarını yeniden evlendirmeye kalkıştılar. Yeni bir gelin adayını bularak düğün dernek kurdular. Düğüne katılanlar yeni gelini almak için gelin evine gittiler.

Navur Gelin, düğün yemeği hazırlamak için evde kaldı.

Yeni gelin at üstünde kapıya dayandı. Açık kapıdan içeri bakarak ocak başında yemek pişiren Navur Gelin'i gördü. Bindığı attan inmeden Navur Gelin'e seslendi:

Navur Gelin

Navur Gelin

Çorban Taştı

Savur gelin

Kazan yandı

Kavur gelin

Bu sözler Navur Gelin'i ağırına gitti. Kendini tutamadı.

Götün eyer taşında

Aklın ocak başında

İn attan aşağı

Kendin savur

Kendin savur

Oradakiler şaşkınlık içinde kaldı. Navur Gelin'in dili açılmıştı. Konuşabiliyordu. Yeni gelin geldiği gibi döndü. Navur Gelin evde kaldı (Gedikoğlu, 1998, s: 119-120).

Navur Gelin isimli masalda kadın güzelliğinin yanında evcimenliği ile karşımıza çıkmaktadır. Kültürümüzde kadınların evcimen olması yüceltici bir değer taşır. Navur Gelin'in evcimen oluşundan övgüyle bahsedilerek sözsel olarak evcimenliği güzelliğiyle pekiştirmiştir.

Navur Gelin konuşma yetisinden yoksun birisidir. Masalda kadının konuşma yetisinden yoksun oluşu kusur olarak aktarılmıştır. Oysa bu durum bir kusur değildir. Erkek egemen toplumlarda kadınların bir engele sahip olması kusur olarak nitelendirilir. Nitekim Navur Gelin masalında kadına kusur kılıfı altında kuma getirilerek asıl eş ikincil statüye düşürülmektedir.

Evlilik kurumu içerisinde “ötekiler” tarafından kusursuz olarak görülen yeni gelin ise at üstünde yeni mekanına getirilerek eş için birincil statüye varır. Yeni gelinin at üstünde getirilmesi erkek evinin kadına verdiği değeri göstermektedir. At, Türk kültürel belleğinde e asillik ve cesaretin simgesidir. At üstüne bindirilmeye layık görülen kadın “ötekiler” vasıtasıyla bu asillik ve cesareten payına düşeni alır. At üstünde herkesten yüksekte bir biçimde erkek evine getirilen kadın yüksek statü değeriyle buluşur.

Yeni gelinin gelişiyse ikincil statüye düşen Navur Gelin ise düğün sırasında ocak başında hazırlıklar yapmaktadır. At üstünden henüz inmemiş olan yeni gelinse Navur Geline; “ *Navur Gelin/Navur Gelin/Çorban Taştı/Savur gelin/Kazan yandı/Kavur gelin* ” diyerekten emirlerde bulunmaktadır. Bu noktada görmekteyiz ki sonradan gelen kadın ev içinde sesi daha çok çıkmaktadır.

Bir başka dikkat çeken unsur Navur Gelin'nin ruhsal varlık alanına saldırının söz konusu olmasıdır. Şiirsel bir biçimde Navur Gelin' e iş yapması konusunda emir veren yeni gelin Navur Gelin'in fiziksel varlık alanına saldırı yaptığı kadar aynı zamanda da ruhsal varlık alanına saldırıda bulunmuştur. Sözleriyle Navur gelin üzerinde hakimiyet kurmaya çalışan yeni geline ise Navur Gelin daha fazla dayanamamıştır. İkincil statüye düşmeyi kabullenemeyen Navur Gelin'nin içininin çılgılığı dilinin çözülmesine neden olmuştur. Varlık alanına saldırıyı kabullenemeyen Navur Gelin dilinin çözülmesiyle yeni gelini kapı dışarı ederek eski statüsünü yeniden kazanmıştır.

3.8.7. Sarı Kız

Genç padişah, halkın durumunu yakından görmek için ara sıra giyimini, kuşamını değiştirip gece denetimlerine çıkarmış. Gece denetimlerinden birinde tek katlı bir evin penceresine yaklaşıp içerde gelen neşeli seslere kulak kabartmış. Evin odasında oturan üç kız kardeş, hem nakış işliyor, hem de birbirleriyle alay edercesine şakalaşıyorlarmış.

Büyük kız derin bir ah çekerek içini dökmüş:

“Ben de sarayın başterzisiyle evlenip birbirinden alımlı, birbirinden çalımlı giysilere bürünsem”.

Küçük kız kestirip atmış:

“Ben ne aşçıbaşını ne başterziyi alırım. Alırsam padişahı alırım. Ona elimi, ayağımı yıkatırım”.

Üçü birden şen kahkahalar atmışlar.

Padişah sesini çıkarmadan saraya dönmüş. Ertesi gün kızları saraya çağırıp sorguya çekmiş

Büyük kız çekinmeden doğruyu söylemiş:

“Padişahım, biz yoksul kız kardeşleriz. Gece gündüz nakış işler , örgü öreriiz . Gene de geçim sıkıntısından kurtulamayız. Başbaşa nakış işlerken, örgü örerken olur olmaz düşler kurarak avunmaya çalışırız. Akşamda öyle yaptık. Ben “ Sarayın aşçıbaşısıyla evlensem de mutfaktaki yemeklerden doya doya yesem, tatlı şerbetlerden kana kana içsem” dedim.

Ortanca kız:

“Kendimizi bildik bileli boğaz tokluğuna göznuru döküyoruz. Gezip tozmaya, gülüp eğlenmeye zaman bulamıyoruz. Gönlümüzce giyinip kuşanamıyoruz. Bu yüzden düşlerle oyanıyoruz. Akşamki söyleşimizde de sarayın başterzisiyle evlensem de özlemini çektiğim giysilere bürünsem” dedim.

Küçük kız oldum olası dik kafalıymış:

“Ben ablalarım gibi küçük düşlerle oyalanmayı sevmem. O yüzden alırsam padişahı alırım.Ona elimi ayağımı yıkatırım” dedim

Padişah kızmış:

“Sen kim oluyorsun da böyle şeyler söylemeye cesaret edebiliyorsun? Şimdi benden bağış dilemelisin. Yoksa zindanlarda çürürsün”.

Küçük kız direnmiş:

“Ben padişahımıza saygısızlık yapmadım ki. Bağış dileycek bir suç işlemedim ki. Yalnızca içimden geçenleri söyledim. Düş kurmak suç mu?”

Padişah yanındaki vezire seslenmiş:

“Büyük kızını aşçıbaşısıyla , ortanca kızını başterziyle evlendirin. Küçük kızını da zindana atın. Bağış dilemeyi öğreninceye kadar orada yatsın.”

Küçük kızını zindana atmışlar . Padişahın adamları her sabah “Yüce padişahımızdan bağış dileycek misin?” diye soruyormuşlar ama kız oralı olmuyormuş.

Günler , haftalar, aylar geçmiş. Küçük kız, zindan bekçisi kadınla iyice dost olmuş. Aralarında ana-kız ilişkisine benzeyen bir yakınlık kurulmuş. Küçük kız zindan bekçisine Zindan Ana, yaşlı kadın da küçük kıza Sarı Kız diye sesleniyormuş.

O gece sarayda büyük bir balo verilecekti. Bunu duyan Sarı Kız, yaşlı kadına sokulup yalvarmış: “Zindan Ana , Zindan Ana ne olur, bu gece bana izin ver. Kimseye görünmeden dışarı çıkar, kimseye görünmeden gece yarısı geri dönerim.”

Yaşlı kadın, Sarı Kız’ın yalvarmalarına dayanamamış. Sarı Kız, karanlık basar basmaz bir gölge gibi sarayın kapısından süzülüp kentin kalabalığına karışmış. Kapı kapı dolaşarak satın alındığı sarı giysilerle tepeden tırnağa sarılara bürünmüş. Sarı saçlarını sarı giysilerinin üstüne yaymış. Sarı altından sarı takılar takmış. Bir dünya güzeli olup çıkmış. Sarı çiçeklerle süslü bir arabaya binerek sarayın kapısına dayanmış. Ağır adımlarla salına salına balo salonuna girmiş. Salondaki konuklar büyülenmişçesine bakakalmışlar. Padişah bile ayağa kalkarak güzel konuğunu karşılamış, onu yanı başındaki koltukta ağırlamış.

Padişahın balosu olanca görkemiyle sürüp giderken Sarı Kız koltuğundan kalkarak padişahı selamlamış:

“Padişahım, izin verirsiniz hava almak için bahçeye bahçeye çıkmak istiyorum.”

Birlikte sarayın bahçesine çıkmışlar. Ulu ağaçlar altında , yeşil çimenler üstünde , sarı çiçekler arasında dolaşmışlar . Balo salonundan dönerken Sarı Kız tökezlenerek yere serilmiş. Padişah onu ayağa kaldırmış. İlk adımını atar atmaz acı dolu bir sesle inlemiş:

“Ayağım burkuldu yürüyemiyorum.”

Padişah bahçedeki köşke koşarak sıcak su dolu bir ibrik ile bir leğen alıp kızın yanına gelmiş:

“Ayağınızı sıcak su ile ovarsak bir şeyiniz kalmaz.”

Sarı Kız “ Ellerim kirlendi, önce onları yıkayayım” diyerek padişahın döktüğü su ile ellerini yıkamış. Hemen ardından burkulan ayağını uzatmış. Padişah kızın ayağına sıcak su ile iyice ovmuş.

Sarı Kız ayağa kalkarak dans etmeye başlamış. Padişah kızın iyileşmesi çok sevinmiş. Elindeki ibrik ile ibrik ile leğeni yerine koymak için köşke doğru yollanmış.

Sarı Kız bu fırsattan yararlanarak olanca çabukluğuyla zindana koşmuş. Yolunu bekleyen yaşlı kadının boynuna sarılarak delicesine haykırmış:

“Zindan Ana, Zindan Ana...Artık kurtulduk. Yarın uçan kuşlarla yarışacağız. Başımız bulutlara değecek. Artık kurtulduk.

Zindan Ana ne diyeceğini bilmeden şaşkın şaşkın bakarken köşkten bahçeye çıkan padişah Sarı Kız'ı görmeyince “Ah sarılım, vah sarılım” diye diye ortalığa düşmüş. Sarayın her yanını didik didik aratmış. Sarı Kız'ın izine rastlanamamış.

Sarı Kız, ertesi gün gelen muhafızlarla padişaha haber yollamış:

“Padişahımıza söyleyin , artık bağış dilememe gerek kalmadı. Padişahın döktüğü su ile elimi de yıkadım, ayağımı da yıkadım.”

Kızın sözlerini padişaha iletmışler . Padişah buyurmuş:

“Çağırın su deli kızı bakalım.”

Sarı Kız, akşamdan kalan sarı giysilerini çantasından çıkarmış. Yeni baştan sarılara bürünmüş. Sarı saçlarını omuzlarına yaymış. Sarı takılarını takmış. Eline sarı bir gül demeti alarak padişahın karşısına çıkmış.

Padişah Sarı Kız'ı görünce şaşkınlığından sapsarı kesilmiş. Kafasında sarı şimşekler çakmış. Sevincini saklamadan içini dönmüş.

“Bugüne dek senin gibi yürekli, senin gibi güzel bir eş bekledim. Meğer aradığım eş yanı başımdaymış da bilememişim.”

Kırk gün kırk gece düğün yaparak evlenmişler. Zindan Ana'yı da evlerine alarak mutlu bir yaşam sürmüşler (Gedikoğlu, 1998, s: 23-25).

Geleneksel toplum yapılarında “erkek” ve “kadın” iş bölümü olarak belli kalıplaşmalarla karşı karşıyadır. “Erkek” cinsi ev dışı alanlarda işlerle ilgilenirken kadın daha ince işlerle ilgilenerek vaktini ev içi mekanda geçirmektedir. Sarı Kız isimli hikâyede üç kız kardeşin geleneksel toplum yapısının bir getirisi olan nakış işiyle hayatlarını kazanmaya çalıştıklarına şahit olmaktadır. Nakış işi ekonomik güç bağlamında üç kız kardeşe yeterli gelmemektedir. Üç kız kardeş ekonomik açıdan yeterli statüye sahip olamadıklarından dolayı içlerindeki bu hoşnutsuzluğu düşleriyle kapatmaya çalışmaktadırlar. Nitekim geleneksel toplum yapılarında “ötekilerin” dayatmalarına mecbur kalan kadınlar gönüllerinin istediği işe özgürce sarılamazlar, içlerindeki boşluk hissini ise düşlerle kapatmaya çalışırlar.

Bilinçaltının yansıması olan düşler kişinin sahip olmak istedikleri hakkında bizlere derin mesajlar vermektedir. Nitekim Freud'a göre düş bizleri kişinin “*bilinçdışının bilgisine getiren kral yolu*”dur (Freud, 2019, s: 174). Bu bağlamda büyük kız aşçı başı ile evlenerek güzel yemekler yemek isterken ortanca kız sarayın baş terzisiyle evlenip alımlı çalımlı giysilere bürünmek isterken küçük kızda padişahla evlenip ona elini ayağını yıkatmak istemektedir. Bu noktada görmekteyiz ki

hikâyede geçen üç kız kardeşte dünya üzerinde kendi istek ve doğrultularında var olmamışlardır. Tam anlamıyla var olamayan üç kardeş “erkek” cinsi ile evlilik gerçekleştirerek nefes almanın derdindedirler. Nitekim erkek egemen kültürlerde kadınların evlenerek statüsü yükselmiş olur. Hikâyenin ilerleyen kısımlarına doğru küçük kız kardeş padişaha ayaklarını yıkatma isteğini dile getirir. Bunun üzerine ise padişah onu zindana atmakla tehdit eder. Küçük kız ise düş kurmam suç mu diyerekten savunmaya çalışır. Kadının bu isteğinin altında dünya üzerinde en az erkek kadar kendini bir yere ait hissetme ve erkek üzerinde egemenlik kurma isteği olabilir. Padişahın bu duruma şiddetle karşı çıktığını görmekteyizdir. Çünkü erkek egemen toplumun bir parçası erkek padişah bir kadının ayaklarını yıkarken eylem gereği onun önünde eğilerek yıkayacaktır. Bu durum onun diğer erkeklerin arasında statüsünün düşmesine sebep olurken küçük kız kardeşin statüsünün yükselmesine neden olabilir. Zindanda Zindan Ana isimli zindandan sorumlu kadın kahramanımızla tanışan küçük kız balo olacağını duyunca Zindan Ana izniyle baloya katılmıştır. Kendini sarı çiçeklerle süsleyen dünyalar güzeli bir kıza dönen küçük kız padişahı büyülemiştir. Bu noktada “kadın” cinsinin güzel olup olmaması geleneksel toplumlarda kadına verilen değeri etkilemektedir. Nitekim padişah hikâyenin ilerleyen kısımlarında küçük kızın ayaklarını yıkamıştır.

3.9. FIKRA

Fıkra, diğer anlatı türlerinden farklı olarak güldürücü işleviyle ön plana çıkan kişileri güldürürken düşündüren içerisinde keskin hicivler ve ince zekâlık barındıran mensur bir anlatı türüdür.

Ali Öztürk ise fıkrayı; “*Toplumun her kesiminde mevcut tiplerin kendi anlayışları içinde değerlendirdikleri bir olayı, bir davranışı, bir düşüncüyü, gizli veya açık bir çekişmeyle yeren, tenkit eden, değerlendiren, gerektiğinde mizaha, telkine ve iknaya dayanan bir kompleks mantıkla sergileyen edebi tür* (Öztürk A. , 1986, s: 224)” olarak tanımlamaktadır.

Fıkralar yaşanmış olaylardan alınmakla birlikte yaşanması muhtemel olaylara ilişkin de olabilmektedir. Konu kapsamı oldukça geniş olmakla birlikte herhangi bir olay güldürü unsuruyla yoğrularak dinleyici ve okuyuculara sunulmaktadır. Fıkraları şekilsel bağlamda incelediğimizde ilk bakışta onların her ne kadar kısa olduğu gözümüze çarpsa da kısa görüntülerinin altında bizlere anlamlı büyük tablolar çizerler.

Fıkralarda diğer türlerden farklı olarak zaman mekan gibi belirli özellikler her daim verilmemekle birlikte sadece meydana çıktıkları ortamın geleneklerini ve insana bakış açısını yansıtır. Her

daim güncelliğini koruyan fıkraların hem çocuklar hem de büyükler üzerine eğitici işlevleri mevcuttur.

Trabzon yöresinde fıkraların icra edilme ortamları genellikle erkekler arasında kahvehanelerde gerçekleşmektedir. Kadınlar ise fıkraları daha çok imece usulü işlerin gerçekleştiği fındık bahçeleri, çay bahçeleri gibi çalışma alanlarında icra ederler. Trabzon yöresi kadınları işlerin yoruculuğundan sıyrılmak için birbirlerine fıkralar anlatarak zamanın yorucu yanının üstünü güldürüyle kapamaya çalışırlar. Trabzon yöresinin kadına bakışını bizlere yansıtan unsurlardan olan fıkraları kadının statüsü bağlamında inceleyecek olursak;

3.9.1. Pişirme Şekli

Rüstem, güneş yanığı patatesleri “ kum gibi, şeker gibi patatesler” diyerek bir kadına satar. Patatesleri kadına satarken de ona:

“Tiyize kartoplari sen pişir,sakın uşakları yanında bırakma” diyerek, ona sıkı sıkıya tembih eder. Kadın eve gider, patatesleri tencereye kor ve bahçeye iner. Çocuklara da patatesleri pişirmelerini söyler. Kadın çapa işi bitince eve gelir. Bir de ne görsün patatesler hep dağılmıştır, yenecek halleri yoktur. Şehire iner ve hemen Rüstem’in yakasına yapışır.

Bana aci kartoplari verdin, he..

Rüstem de:

Tiyize bahçeye gittun mu?

Kadın: Gittim.

Patatesleri sen pişirmedun değil mi?

Hayır, ben pişirmedim.

Rüstem rahat bir nefes alarak:

Eee. Tiyize ben sana demedim mi, patateleri sen pişir uşaklar pişirmesun diye (Topal, 1999, s: 119).

Toplumun zihniyet yapısını bizlere yansıtan fıkralar şüphesiz ki kadının toplumdaki statüsüne ayna tutan kültürel değerlerimizdendir. Toplumun aynası olma görevine şahitlik eden Trabzon yöresine ait olan bu fıkroda görmekteyiz ki kadın ev dışı ve ev için mekanlarda aktif rol oynamaktadır. Trabzon yöresinde kadınlar aile içi hizmet bağlamında oldukça özgür bir yapıya sahiptirler. Görüldüğü üzere fıkroda kadın pazara giderek ev için gerekli olan temel gıdalardan biri olan patates almaktadır. Hemen ardından ise satıcının tüm tembihlerine rağmen patatesleri kendi

pişirmeyerek bu sorumluluğu “uşaklara” yani çocuklarına yükleyerek evden çıkıp çapa işine gittiğini görmekteyiz.

Bir başka dikkat çeken unsursa Rüstem isimli erkek satıcının kadına güneş ışınlarının zarar verdiği patatesleri şeker gibidirler diyerek satmasıdır. Fakat kadın kahramanımız muhtemelendir ki telaş içinde olduğundan bu durumu farkına varamamıştır. Zira Karadeniz yöresinde kadınlar fazla sorumlulukların yüklendiği telaşla her daim içiçedir. Durum böyle olunca da dalgınlıklarının esiri olabilmektedirler. Ayrıca fıkra da kadın kahramanın pazarda satıcı konumunda değil alıcı konumunda olduğu gözümüze çarpmaktadır. Trabzon yöresinin kültür yapısı içerisinde “kadın” ve “erkek” cinsiyetinin iş bölümlerini incelediğimizde görmekteyiz ki erkekler daha durağan işlerde ve tek bir işte çalışırken kadınlar daha aktif tarla ve pazar gibi alanlarda birçok role bürünerek var olmaya çalışmaktadırlar.

3.9.2. Kot Pantolon

Ofli Hoca, bir Cuma camide vaaz ederken giyim-kuşam konusuna değinir. Kadınların kot pantolon giymesinin İslam’a göre yanlış olduğunu anlatır. Cuma namazı çıkışında cemaatten biri:

Hocam sen öyle diyorsun ama kendi kızların kot pantolon giyiyor buna ne dersin? Diye sorunca Ofli Hoca:

Ula sen ne deysun, onlara yakışığı da giyeyiler! (Topal, 1999, s: 124).

“Kot Pantolon” isimli fıkra da kadının giyim kuşamıyla ön plana ön plana çıkarıldığını görmekteyiz. Fıkra da “Ofli Hoca” kadınların İslam’a göre kot pantolon giymesinin yanlış olduğunu vurgulamaktadır. Kültürümüzde genellikle erkek bireylerin toplulukla birlikte dini ritüellerini gerçekleştirdiği Cuma vaizlerinde erkekleri ilgilendirmeyen kadın giyiminin konuşulması son derece dikkat çekicidir.

Trabzon yöresinde kadınların kot pantolon giymesi kırsal kesimlerde din gereği yasaklanmış söylencesi oldukça yaygındır. Bu inanmanın altında yatan genel düşünce ise kadın pantolon giyerse “erkek” cinsine benzeyecek ve cinsiyet kavramı ortadan kalkacaktır düşüncesidir. Nitekim giyim “örtük bir kimlik niteliği taşır” (Şayhan, 2015, s: 104). Trabzon yöresinde pantolon daha çok erkek cinsinin kimliğiyle bağdaştırılan bir maddi kültür unsurudur. Din vb. inançsal unsurlar aracılığıyla erkekle bağdaştırılan giyimin bir parçası olan pantolon kadına yakıştırılamamaktadır.

3.9.3. Kocakarının Kişnemesi

Fadime Teyze yaşlanmıştır. Hayatının son günlerini huzur içinde geçirmek ister. Dünya işlerinden de elini, eteğini çekmiştir. Fakat yapılan yanlışlıkları da görünce müdahale etmekten kendini alamaz

Akşam olunca evdekilere tavuğu, horozu kümese; atı ahıra, keçi ve koyunları da badlarına yerleştirin diye her zaman sıkı sıkıya tembih eder. Ancak bu sözler hiçbir zaman ailesi tarafından doğru dürüst yerine getirilemez. Ev halkı Fadime Teyze’ye bir daha ev işlerine karışmamasını tembih ederler. O da bu konuda karar alır.

Bir akşam Fadime Teyze bu kez aynı sözleri söylememiş, kimse de oralı olmamıştır. Fadime Teyze, atın ahıra konmadığını farkındadır ama bir şeye de karışmamak karışmamak kararındadır fakat yine de dayanamaz ve:

Hi,hi,hi,Vu,hi,hi,hi, diye kişnemeye başlar.

Ev halkı:

Eyvah, at dışarda kaldı diyerek yaptıkları hatayı anlamışlar ama iş işten geçmiştir. Zira kurt atı parçalamıştır (Topal, 1999, s: 134).

“Kocakarının Kişnemesi” isimli fıkrada “Fadime Teyze” isimli kahramanımız yaşlı bir kadın olduğunu ve yaşıyla ilişkili olarak da artık aile içinde sözünün geçmediğini görmekteyiz. Nitekim geleneksel atamaların hakim olduğu yörede kadının sözü yaşı gençken daha çok geçerli olmakla birlikte yaşlandıkça daha az dinlenmeye başlamaktadır. Hatta fıkrada da görüldüğü üzere ev halkı “Fadime Teyze” isimli kadın kahramanımızın ev işlerine karışmamasını dile getirir. Yöre fıkralarında “Fadime Teyze” isimli kahramanımız genellikle zeki ve kıvrak zekasıyla da ön plana çıkmaktadır. Görüldüğü üzere atın ahıra konulmadığını gören Fadime Teyze hayvan sesleri çıkararak çaktırmadan da olsa ev halkına atın yokluğunu hissettirmeyi başarmıştır.

3.9.4. Balık Avı

Rafet Aga, karısıyla köyün ırmağına giderek balık avlamaya çalışırlar. Tam bu sırada bir fırtına çıkar. Rafet Aga balık ağının altına girer. Bir ara parmağını ağdan dışarı çıkarır, parmağı suya değdiği için karısının kulağına:

Uy Karıcığum, sakın dışarı çıkma. Dışarisi oyle soğuk ki Allah dışardaki ümmet-i Muhammet’e yardım eylesun (Topal, 1999, s: 143).

“Balık Avı” isimli fıkrada kadın ve erkeğin birlikte balığa gittiğini görmekteyizdir. Kültürümüzde balık tutmak gibi bedensel güç gerektiren unsurlar genellikle erkeklere yüklenmektedir. Fakat Trabzon yöresine ait bu fıkrada durum tam tersidir. Anlaşılaçağı üzere yöre kültüründe özellikle geçim söz konusu olduğunda kadın ve erkek farketmezsizin cinsiyete dayalı tüm kısıtlamalar ortadan kaldırılarak iki cinsiyet birbirine kenetlenir.

3.9.5. Söför Ahmet

Tonyalı Söför Ahmet, arabasını yükleyip mezreye gitmek için yolaçkar. Yolda giderken sırtında mısır yüklü üç kadına rastlar. Kenara çekilmeleri için kornaya basar. Kadınlar da yolun uçurum olan kenarına çekilirler. Yol daracaktır. Duruma sinirlenen Şöför Ahmet, kadınlara:

Okari çekilin yoksa başıma bela olacasınız, der.Kadınlardan Fadime de Şöför Ahmet’e:

Okari biz çekilsak senin araban bizim misirlara degecek misirlarımız gidecek! Asıl belali o zaman olacağuk (Topal, 1999, s: 162).

“Söför Ahmet” isimli fıkrada şoförün aracıyla giderken yolda üç kadına rastladığını görmekteyizdir. Kadınların sırtlarında ise mısırlar yüklüdür. Trabzon yöresinde diğer bölgelerden farklı olarak tarla ve hayvancılık işleri genellikle kadınların sırtına yüklenmektedir. Mısır taşıyan kadınlar da bu durumun somut göstergesidir. Bir başka dikkat çeken unsursa araç gelirken kadınların uçurumun kenarına çekilmesidir. Trabzon yöresinde kadınlar ister sırtlarında yük taşısın ister taşımazın kırsal alanlarda araç gelirken yüzlerini gizleyerek sırtlarını dönmektedirler. Bunun temel nedeni ise kadınların erkeklere namahrem olduğu inancıdır. Yapılan derlemede bu konu hakkında şu bilgilere rastlamış bulunmaktayız:

“Şimdi millet okumayla medenileşti. Eskiden millet birbirine “yabaniydi”. Şimdi herkes herkese selam veriyor. Eskiden yanımızdan araba geçse içinde erkek var diye düşerdik uçurumlardan aşağı. Çemberimizi sarardık ağzımıza. Şimdi o işler kalktı. Şimdi değil yüz sarma genç kızlar saclarını açıp babalarının yanında pantolon giymeye başladı. Artık utanma kalktı dünyanın sonu geldi” (Kk9).

Bir erkek ve bir kadın dinen birbirine yaklaşılamaz. Ayrıca bir rivayete göre peygamberimiz kim pantolon giyip erkeğe benzerse o benim ümmetinden değildir demiştir (Kk11).

Kaynak kişiden de edindiğimiz bilgi doğrultusunda görmekteyiz ki okuma yazmanın artmasıyla birlikte kadın ve erkek ilişkileri daha normal düzeyde ilerleyebilmişken eski dönemlerde kadınların “günah” kavramı ile ilişkili birbirinden kaçtıkları görülmektedir. Ayrıca bir başka

dikkat çeken unursa genç kızların babalarının yanında pantolon giymeleri de özellikle Yomra ilçesi kırsal kesimlerde saygısızlık olarak algılanmaktadır. Geleneksel kültür kodlarından sıyrılamamış kırsal bölgelerde yaşayan insanlar için saygı kavramı kıyafet unsuruna fazlaca takılıp kalmaktadır. Oysa gerçek saygı dışımıza giydiklerimizden ziyade içimizin yansıması olan davranışlarımızdadır.

3.9.6. Ütülemek

Rafet Aga, ninesiyle sohmet ediyordu. Konu temizlikten açılınca ninesi:

Ey gidi uşacağum, ben bu yaşıma kadar haftada iki kez banyo yaparım, günde birkaç kez yuzumi yıkarım, deyince Rafet Aga:

Nenecuğum, senin yuzin ondan buruşti; hep yıkadın ama hiç utilemedun (Topal, 1999, s: 162).

“Ütülemek” isimli fıkrada kadın cinsiyeti olarak Rafet Aga’nın ninesi yaşlı teyzeye rastlamaktayızdır. Yaşlanmayla birlikte insanlarda bir takım ruhsal ve fiziksel değişiklikler meydana gelmektedir. Fıkra kahramanlarımızdan yaşlı ninenin yüzünde meydana gelen kırışıklıklarsa fiziksel değişimlerden biridir. Fakat zamanın bir getirisi olan yaşlılık durumuna saygı duyulması gerekirken fıkrada Rafet aga isimli kahramanımız yaşlı ninenin bu durumuyla “Nenecuğum, senin yuzin ondan buruştu;hep yıkadın ama hiç utilemedun” diyerekten komiklik adı altında dalga geçmektedir.

3.9.7. Düğün

Kazım Aga, bir gün İstanbul’a oğlunun yanına gider. Birkaç gün sonra bir tanıdıklarının düğününe gider. Davetliler arasına oturan Aga, oradakilere koyu bir sohbete dalar. Konu düğünlerden açılmıştır. Kazım Aga’ya :

Yahu Amca! Hele sizin oradaki düğünleri anlat! Kız nasıl istenir, nasıl alınır, düğünleriniz nasıl olur? Kazım Aga , gayet ciddi bir ses tonuyla:

Valla, bizim orda böyle sizin gibi fazla uğraşmazlar. Evlenecek uşak bi gece alacağı kızın evinin önüne gider, kızın odasının camına bir taş atar , zaten oğlanı bekleyen kız da bohçasını alıp kaçar. E habu işun kalni da fasa fisodur...Siz boşi boşına uğraşıysınız (Topal, 1999, s: 178).

“Düğün” isimli fıkrada Trabzon yöresi düğünlerinden bahsedilmektedir. Kazım Aga farklı bir bölgenin insanı olan fıkra kahramanına “Valla, bizim orda böyle sizin gibi fazla uğraşmazlar. Evlenecek uşak bi gece alacağı kızın evinin önüne gider, kızın odasının camına bir taş atar , zaten

oğlanı bekleyen kız da bohçasını alıp kaçar.” Sözleriyle bir serzenişte bulunur. Trabzon yöresinin kültür yapısı incelediğimizde genellikle kaçarak gerçekleştirilen evliliklerin daha ağırlıkta olduğunu görmekteyizdir. Eskiden kaçan kızlara pek düğün yapılmazdı, hatta anneleri dövülürdü(Kk9). Fakat günümüzde kızın annesinin dövülmesi gibi durumlar pek söz konusu değildir. Erkek tarafı açısından baktığımızda kızı kaçırarak evlenmek masrafsızdır. Yörede kaçan kızlar altın vb. gibi geleneksel düğün hazırlıkları pek fazla yapılmamaktadır. Bu durumsa erkek tarafının işini kolaylaştırmaktadır.

2.9.8. Allah Sahibine Bağışlasın

Ayşe Abla’yı görücü usulüyle evlendirirler. Ayşe Abla, kocasını hiç görmemiştir. Düğünden sonra ablanın arkadaşları sorarlar:

Kocan nasıl, yakışıklı mı?

Abla mahcup bir edayla:

Eh iyidir, yakışıklıdır. Allah sahibine bağışlasun!

Ayşe Abla, ne deysun. “ Allah sahibine bağışlasun.” da ne sözdür. Sahibi sen değil misun?

Ben de zaten kendim için deyrım (Topal, 1999, s: 186).

“Allah Sahibine Bağışlasın” isimli fıkarda görücü usulüyle evlendirilen Ayşe Abla isimli kahramana denk gelmekteyizdir. Trabzon yöresinde günümüzde görücü usulü evliliklerde kadın ve erkeğin rızası alınarak düğün öncesi birbirlerini görmeleri sağlanmaktadır. Fakat eski dönemlerde bu durum böyle değildir. Benim gençliğimde kıza sormazdılar kimle evlenmek istersin. Kimin tarlası fındığı fazla ise ona verildik(Kk2). Kaynak bilgimizden edindiğimiz bilgi doğrultusunda da görüldüğü üzere eski dönemlerde kadınlara evlilik konusu hakkında danışılmamakla birlikte kadınları zorla geçim kaygısı temelli zorla evlendirmeler dahi olmuştur. Ayıca Trabzon’un Çaykara ilçesindeki görücü usulü evliliklere de “miyancı” adı verilmektedir (Kk24).

3.10. TÜRKÜ

Türkü sözlü iletişim yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılan insanların hüznlerini, aşklarını, hasretlerini kimi zaman da ihtiyaçlarını belli bir ezgi içerisinde aktaran halk şiiridir. Türkünün diğer türlerden ayrılan en keskin yanı ise belli bir ezgiye sahip olmasıdır.

Şükrü Elçin ise türküyü şu şekilde tanımlamaktadır:

“Sözlü ve yazılı edebiyatımızda duyulan, söylenen veya görülen türküler, atasözü , masallar, bilmeceler ve maniler gibi yaygın mahsullerdir. Bu mahsullere Doğu ve Kuzey Türkleri aynı kökten gelen ‘yır’ veya ‘cır’ adını vermişlerdir. Batı Türkleri, Türk kelimesinden doğan ve Türkler’e mahsus ezgi manasına gelen türküyü kullanmaktadırlar. Bu kelimeden de icad etmek manasına gelen ‘türkü yakmak’ deyiimi türemiştir. Türkiler, umumiyetle herkesin anlayabileceği ortak, sade ve tabii bir dille, hece vezni ile söylenmekte veya yazılmaktadır; aruzla meydana getirilmiş örnekleri vardır.(...) Türkülerin özünü musiki teşkil eder. Musikisiz güfte düşünülemez” (Elçin Ş. , 1986, s: 189-190).

Trabzon yöresinde türküler genellikle düğün, kına gecesi, asker eğlencesi gibi eğlence ortamlarında söylenmektedir. Türkü söyleme geleneğinin icra edilmesinde kadın cinsinin türkü söylemesi özellikle son yıllarda daha hoşgörülü şekilde karşılanmaya başlamıştır.

Trabzon türkülerini temaları bakımından şu alt başlıklara ayırabiliriz:

- Yayla Göçü Merkezli Türküler
- Gelin-Kaynana Çatışması Merkezli Türküler
- Aşk-Sevda Türküleri
- Günlük İş Yaşamı ile ilgili Türküler

Bu bağlamda kadının statüsünü bu temalardan yola çıkarak değerlendirecek olursak;

3.10.1. Gelin -Kaynana Çatışması Merkezli Türkülerde Kadın

Gelin: Süpürmeden toz eder
İkide bir söz eder,
Kaynana kuri kazuk.

Kaynana: Öğlen olmadan kalkmaz,
Elalemnden utanmaz,
Biz böyle uyamazuk.

Gelin: Ya dilunu tutarsun,
Yahut beni parkarsun
Bir yere duramazuk.

Kaynana: Pişman olursun gene,

Anla kendini kendune

Başuna vuramazuk (Caferoğlu, 1946, s: 185).

Gelin kaynana çatışmasına şahit olduğumuz bu türküde iki kadın cinsiyeti olan “gelin-kaynana” ikilisinin birbirinden beklentilerini görmekteyizdir. Sosyal bir varlık olan insanın diğer insanlarla iletişime geçmeden var olabilmesi mümkün değildir. İletişimin olduğu bir yerde çatışma-kaosun olmaması durumu söz konusu dahi olamaz. Bu bağlamda gelinin kaynanaya türkü attığı ilk mısrada gelinin kaynanasının arkasını toplamaktan evi temizlemekten yorulduğunu ve bu durumdan şikayetçi olduğunu görmekteyizdir. Gelin kaynanasını “kuru kazık” statüsüne indirgemektedir. “Kuru Kazık” ile kastedilen canlı olmayan nefes almayan bağbahçe kenarında alanı korumak için dikilen uzun odun parçaları kastedilmektedir. Bu bağlamda kaynananın da gelinin başında durmaktan başka bir işlevi yoktur. Kaynana bu noktada pasifliği ile ön plana çıkmaktadır.

İkinci mısrada ise kaynananın gelin profiline uygun olmayan kadın cinsiyeti olan gelinin ögle olmadan kalkmadığı ve elalemnden utanmadığı vurgusu yapılmaktadır. Trabzon yöresinde özellikle kırsal kesimlerde gelinlerin kaynanaya hizmet etmesi beklenmektedir. Bu beklentiye yerine getirmeyen bir gelin olursa türkünden de anlaşılacağı üzere “utançlık” statüsüyle ön olana çıkar. Fakat üçüncü mısrada ise gelinin bu statüyü kabul etmeyerek kaynanası sözlerle alt etmeye çalıştığını görmekteyizdir. Son mısrada ise kaynananın gelininin kendi durumunu kendisinin düzeltmesi gerektiğini “başuna vuramazuk” diyerek kadına şiddet uygulayamayacağı vurgulamaktadır.

3.10.2. Aşk ve Sevda Temalı Türkü - Kadın

Tarlaya ektim soğan

Bitmedi yedi doğan

Hep mi güzel oluyor

Senin annenden doğan

Oy niye hanım niye

Öldüm yar diye diye

Boynunda iki lira

Ver birini hediye

Guzgun dere yukarı
Yol gider Ganliga'ya
Kız ben seni alırım
Liralar saya saya

Oy niye hanım niye

Öldüm yar diye diye
Boynunda iki lira
Ver birini hediye

Ormandan yol açarım
Seni alır kaçarım
Dört yanım duvar olsa
Şahin olur uçarım

Oy niye hanım niye

Öldüm yar diye diye
Boynunda iki lira

Ver birini hediye (Öncü, 2011, s: 216).

İlk mısırda sevdalı gencin sevdiği kıza “hep mi güzel oluyor/senin annenden” doğan cümleleriyle annenin kızı için güzellik bağlamında bir rol model olduğu vurgulanmaktadır. Üçüncü mısırda ise sevdalı gencin “kız ben seni alırım/liralar saya saya” cümlesinden yola çıkarak diye biliriz ki kadın para ile alınacak bir nesne olarak görülmektedir. Son mısırda ise sevdalı gencin sevdiği kadına “ormandan yol açarım/seni alır kaçarım” dediğini görmekteyizdir. Trabzon yöresinde kadınların kaçarak evlenmesi oldukça yaygın bir evlenme türüdür. Fakat mısralardan anlaşılacağı üzere kadına kaçıp kaçmayacağı sorulmamaktadır. Bu noktada kadının ruhsal ve fiziksel varlık alanına olumsuz bir müdahale söz konusudur. Türküyü genel itibariyle incelediğimizde kadının

varlığı daha çok güzellik ve maddi unsurlar üzerinden ileilmektedir. Bu durum Trabzon yöresinde ağırlıklı olan ataerkil düşünce sistemi kaynaklıdır. Nitekim ataerkil düşünce sisteminin temelinde kadınlar güzellikleri ile vurgulanarak nesnele tirilmektedir.

3.10.3. Gündelik    Hayatını Yansıtan Türküler - Kadın

Bizim köyün kızları

Bakarlar aynalara

Giyini ku anı ile

 ıkarlar yaylalara

 ubat ayı geldi mi

Köyde belleme ba lar

Arkasında sepeti

  inde dolu ta lar

Belinde pe temali

Arkasında sepeti

Ne zaman tükenecek

Ha bu kızların derdi

Yaylalardan o kızlar

 nerler mezeleyle

Sonbahar aylarında

G  erler yine köye

Fındığı toplayıp da

Harmanda kurutacak

Kı a odun yakmaya

Ormanda toplanaca

Keserler mısırları

Değirmene gideler

Kimisi nişanlise

Düğününi ederler (Öncü, 2011, s: 131).

Trabzon yöresinde kadınlar günlük hayatta her türlü işte çalışmaktadır. Toplumun çoğunluğu tarafından ağır iş olarak nitelendirilen kışlık odun hazırlama süreci dahi türküden de anlaşılabacağı üzere kadınların işlerinden biridir. Toplumun çoğunluğu tarafından ağır iş olarak nitelendirilen kışlık odun hazırlama sürecinde kadınlarında ön planda olması bir bağlamda Trabzon yöresinde kırsal kesimlerde köy içi iş alanlarında cinsiyete dayalı bir gruplaşmanın olmadığı göstermektedir. Diğer bağlamda ise bu durum kadınların özellikle Trabzon yöresinde her türlü iş gücü alanında aktif olması onlara yüklenen fazla sorumluluktur. Türkünün “Belinde peştemali/ Arkasında sepeti /Ne zaman tükenecek /Ha bu kızların derdi” dizelerinde ise Trabzon kadınları çalışkanlık statüleri ile karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu durum dizelerden anlaşılabacağı üzere kadınların pek hoşuna gitmeyen yakınılacak bir durumdur. Türküde genel olarak kadınların yaşam biçimlerinin mevsimsel döngüde ilerlediği yansıtılmıştır. Fındığın toplanmasında, mısırların değirmene getirilmesinde yayla göçlerinde görüldüğü üzere kadınlar hep aktiftir.

4. BÖLÜM

GEÇİŞ DÖNEMLERİ

Her an bir varoluşun içerisinde olan insanoğlu ömrü boyunca belli aşamalardan geçerek yaşam sürmektedir. Her aşama kendi düzleminde belli eşikler barındırmaktadır. Her eşiğe eşlik eden belli uygulamalar ve ritüeller vardır. İnsan ömrünün asıl geçiş aşamaları doğum, evlenme, ölüm olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır.

İlkel insandan bugüne kadar geçiş dönemleri kişiöğlü için büyük bir önem taşımaktadır. Nitekim bu bağlamda geçiş dönemleri tüm kültürlerde özel zaman dilimleri olarak kabul görmektedir. Statüsel açıdan geçiş dönemleri bireyi bir konumdan başka bir konuma taşımaktadır. Bu konum değışikliğı sayesinde toplumun bireye karşı saygısında artış olabilmektedir.

Geçiş dönemlerinin kadın cinsine karşı olan statüsel bağlamda etkisi kaçınılmazdır. Bir annenin çocuk sahibi olması onu toplumun gözünde saygın kılmaktadır. Kolektif bilinçaltının yansıması olan geçiş dönemleri kadın cinsinin sadece toplum içindeki konumunu etkilemekle kaymayıp aile içi konumunu etkilemektedir. Yaşam daima çoğalmayı gerektirir. Nitekim eksilmek güvensizlik hissine neden olabilir. Bu nedenledir ki evlat sahibi olan ve doğurgan kadınlar aile içerisinde güven sağlayarak bir adım daha önde olmaktadır. Çocuk sahibi olmanın aksi bir durumu olan kısırlık ise kadının statüsünü olumsuz etkilemektedir. Çocuk sahibi olamayan kadınlardan uzak durulması ve onlardan kaçınılması hayatın bu çoğalma dürtüsünün insandaki yansımasıdır (Levy-Bruhl, 2006, s: 221).

Geçiş dönemlerinden biri olan evlilik aşamasıyla ise kadın cinsiyetinin toplumdaki statüsü daha da saygınlık kazanmaktadır. Nitekim kültürümüzde çocuk sahibi olmanın ilk şartlarından biride evliliğdir. Geçiş dönemlerinin son aşaması olan ölüm aşamasında kadının sahip olduğı çocuk sayısından giyim kuşama kadar her şey onun ölüm öncesi ve sonrası statüsünü etkileyen durumlar içerisindeğdir. Tüm bunlar bağlamında kadının geçiş dönemleri bağlamında statüsü sürekli değışiklik göstermektedir.

4.1. DOĞUM

Evrende kendisine yer edinen insanoğlu yeryüzüne geldiğı ilk andan itibaren; doğum, evlenme, ölüm gibi belli başlı aşamalara tabi tutulur. Bu aşamalarla birlikte birçok inanç, gelenek, törensel

uygulamalar gibi kültürel değerler nesilden nesile aktarılır. Aşamalardan ilki olan doğum hadisesi ise kültürümüzde neşeyle karşılanmaktadır.

Bir başka aleme geçişin evresi olan ölüme karşı soyun devamı niteliği olan doğum bireyin dünyaya gözlerini açtığı ilk andır. Gözlerini dünya ya kadın ve erkek olarak açan çocuk büyüdüğü toplumun kültüründen kaçınılmaz olarak etkilenir. Doğumla birlikte kadın ve erkek cinsinin toplumdaki statüsü yükselir. Özellikle araştırma konumuzun ana temasını oluşturan kadın doğumla birlikte toplum tarafından kutsallık vasfı yüklenir.

Hayatın başlangıcı sayılan doğum birçok adet ve inanmanın uygulandığı bir dönemdir. Kadının gebe kalma isteğiyle başlayan ve doğum olana kadar kadın cinsini etkisi altına alan uygulamalar uymak gerekmektedir (Artun, 2005, s: 102). Kültürümüzde doğum öncesi inançlar; çocuk olma durumu, doğacak çocukların kız ya da erkek olması, çocukların ölmeyip yaşamaları, istenilen meslek grubuna sahip olması şeklinde kendisini göstermektedir (Kalafat, 1996, s: 31-32).

Kadın hamile kalışıyla birlikte karnı büyümektedir. Bu bağlamda ilkbaharın gelişiyile birlikte de toprak kabarmaktadır. Bebeğin zamanı gelince anne karnından çıkışı ürün veren toprağa benzetilmektedir. Toprak ne kadar ürün verirse yeryüzündeki insanların sayısında o derece bir artış söz konusu olmaktadır. Fakat toprak ürün vermez ise insanların sayısında azalma gerçekleşmektedir. Bu bağlamda kadının doğurganlık yetisiyle doğanın bereketi arasında bir ilişki vardır (Çetin, 2008). Kadın doğurganlığı ile birlikte toplumun gözünde kutsalın ve bereketin timsalidir.

Doğumla birlikte Trabzon yöresinde toplum tarafından kutsallık vasfına layık görülen kadının bir takım değerler ve uygulamalar doğrultusunda yine toplum tarafından statüsel bağlamda ikincil plana atıldığı görülmektedir. Geçiş dönemin ilk aşamalarından olan doğumla ilişkili olarak kadının statüsü başlıklar halinde değerlendirecek olursak

4.1.1. Doğum Öncesi ve Sonrası Kadın

Doğum öncesi süreç hamilelik dönemini kapsamaktadır. Toplumunda doğum öncesi anne ve bebek için birtakım hazırlıklar yapılmaktadır. Bu hazırlıklar arasında bebeğin giyeceği kıyafetleri hazırlamak, annenin hastane veya doğum yapacağı ortamda giyeceği kıyafetleri hazırlamak gibi kişisel ihtiyaçların temini yer almaktadır.

Bu hazırlıklara iki farklı pencereden bakacak olursak ilk olarak belirtmek gerekir ki anne ve bebek için yapılan bu hazırlıklar değerli görmenin ve değer vermenin göstergesidir. Bir diğer bağlamda

ise bu hazırlıklar değer vermekten ziyade günümüzde gösteriş kültürünün bir parçası olmaya kadınlar kendi aralarında çocukları üzerinden statü kazanmaya çalışmaktadırlar. Fakat Trabzon yöresinde doğum öncesi yapılan hazırlıkları araştırdığımızda geçmişte bu hazırlıklar sadece çocuğa özel olarak yapılmaktayken günümüzde özellikle gençler arasında annelere özel olarakta yapılmaktadır. Bu hazırlıkları sıralamak gerekirse;

- Doğacak çocuğun cinsiyeti doğrultusunda lohusa ziyaretinin yapılacağı ortamın pembe veya mavi renkli süsleme eşyalarıyla hazırlanması
- Kadın ve yeni doğacak olan çocuğun lohusa ziyaretine gelecek olan kişilerin nazarından korunması amacıyla nazar boncuklarının hazırlanması
- Aile ve yakın arkadaş çevresi eşliğinde yapılacak olan cinsiyet partisi hazırlıkları
- Yeni doğacak çocuğun cinsiyeti doğrultusunda giyim eşyalarının ve odasının hazırlanması
- Doğum yapacak anne adayının hastane ortamında ihtiyaçları doğrultusunda lazım olan eşyaların hazırlığı

şeklinde sıralayabiliriz. Tüm bu hazırlıklar kadın cinsi ve doğacak çocuğun ihtiyaçları doğrultusunda gelişim göstermektedir. Bu bağlamda kültürümüzde özellikle son yıllarda anne adaylarına gereken önem verilmeye başlamıştır.

Kaynak kişimiz doğum hazırlığı süreci hakkında “*O da nedir. Eskiden yeni doğum yapan kadınlara hazırlık yapılmazdı, doğum mu yaptın doğru hazel süpürmeye o işler sonradan çıktı. O hazırlık işlerini gençler yapıyor(Kk4)*” ifadelerinde bulunmuştur. Görüldüğü üzere Trabzon ilinde özellikle kırsal kesimlerde doğum öncesi kadınlara özel bir hazırlık bulunmamakla birlikte yeni doğum yapan kadınların hemen iş yapmaya başladıkları da görülmektedir.

Doğum sonrasında süreç ise anne adayının doğumu gerçekleştirdikten sonraki kırk günlük süreci kapsamaktadır. Bu süreç lohusalık dönemi olarak da bilinmektedir. Kültürümüzde bu süreçte yapılan uygulamalar;

- Ziyarete gelen komşu ve akrabaların altın, elbise vb. hediyeleri takdim etmesi
- Yeni doğan çocuğun kulağına erkek bir birey tarafından kulağına ezan okunarak isminin söylenilmesi. Bu noktada belirtmek gerekir ki çocuğun kulağına ezan okuyan kişiler hep erkek cinsidir. Çünkü Trabzon yöresinde kadın cinsinin ezan okunması inanç gereği toplum tarafından hoş karşılanmamaktadır.
- Lohusa kadına ve yeni doğan çocuğa kötü ruhların musallat olmaması amacıyla nazar boncuğu takılması

şeklinde kendisini göstermektedir.

Trabzon yöresinde doğum sonrası süreci inceleyecek olursak;

- Eski zamanlarda bırak hazırlık yapmayı kadınlar doğum yapar yapmaz doğru iş yapmaya giderdi. Doğum yapar yapmaz iş yapan kadınların anası pişerdi(Kk5). Anası pişmek deyiimiyle kastedilen kadının doğum sonrası aşırı ağır işler yaparak yorulmasıdır.
- Lohusa kadın on gün yatar ki kalktığında tam kalsın(Kk40). Genellikle Trabzon yöresinde özellikle eski dönemlerde kadınlar doğum sonra dinlenmemekle birlikte bir istisna olarak Arsin yöresinde kadınlar doğum sonrası 10 gün dinlenmektedir. Bunun temel nedeni ise kadına verilen değerden kaynaklı değildir. Lohusa kadın 10 gün sonra kalktığında gücü yerinde olsun ve işleri tam yapabilsin diyerdir.
- Kadınlara özel bir doğum hazırlığı yapılmaz. O da nedir. Buralarda öyle bir şey yoktur(Kk15).

4.1.2. Çocuksuzluk

Çocuksuzluk, çiftlerin çocuk sahibi olamama durumuna verilen genel addır. Çiftlerin çocuk sahibi olması toplumda büyük bir coşkuya neden olduğu gibi çocuk sahibi olamama durumu da özellikle geleneksel toplumlarda büyük bir eksiklik olarak görülmektedir.

Çocuksuzluk, Dede Korkut anlatılarından Dirse Han Oğlu Boğaç Han anlatısında Han Bayındır toy anında “Bir yire ağ otağ bir yire kızıl otağ bir yere kara otağ kurdur(ur). Kimün ki oğlu kızı yok kara otağa konduruni kara kiçe altına döşen, kara koyun yahnısından önüne getirün, yir-ise yisünyimez ise tursun gitsin(...) Oğlu olanı ağ otağa kızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlu kızı olmayanı Allah Ta’ala kargayupdur, biz dahi kargaruz” der (Ergin, 2004, s: 78). Evlat sahibi olmayanlar toplumumuzda evlat sahibi olanlara olanla dışlanmaktadır. Görüldüğü üzere bu durum Dede Korkut anlatılarında dahi kendisine yer edinmiştir. Nitekim anlatıda çocuk sahibi olmayanların toplumdan dışlanmakla kalmayıp Allah tarafından dahi hoş görülmediği aktarılmıştır.

Bu bağlamda özellikle geleneksel kültür kodlarına sahip Trabzon yöresinde çocuk “kadın” cinsinin toplum tarafından gerçek ve tamamlanmış bir birey olarak konumlanmasında etkin rol oynamaktadır. En az çocuk sahibi olmak kadar bir çocuğa sahip olamama durumu Trabzon yöresinde doğal görülmemekle birlikte bir kusur olarak algılanmaktadır. Kusur olarak algılanması çocuğun olmaması durumunda kadının eksik olarak algılandığının göstergesidir. Fakat Trabzon

yöresinde çocuksuzluk sadece kadına yüklenmiş bir sorun olarak görülmektedir. Özellikle kırsal alanlarda çocuğu olmayan çiftlere birtakım inanışlar doğrultusunda bazı uygulamalarda bulunulur. Bu uygulamaları incelediğimizde görmekteyiz ki sadece kadınlara uygulanmaktadır. Oysa çocuğun olmaması erkek kaynaklı bir durumda olabilir. Kadının çocuk sahibi olarak saygınlık kazandığı Trabzon yöresinde kadının çok çocuğunun olması da ona saygınlık katmaktadır. Ataerkil toplumlarda kadınlar nitelikleriyle değil nicelikleriyle toplumda statü elde edebilmektedirler. Kadınların nitelikleriyle anılmadığı bir toplumda niceliklerde sahte bir statünün görüntüsünden başka bir şeye hizmet etmemektedir. Trabzon yöresinde yaklaşık 40 yıl önce çocuğu olmayan kadınların üzerine kuma alındığı görülmektedir. Bu durum bizlere göstermektedir ki çocuksuzluk kadını ikincil bir statüye atmaktadır.

Çocuğu olmayan kadınlar Yente camisinde sabahlar. Kadın erkek çocuk doğurursa kendini o eve daha da ait hisseder (Kk24). Kaynak kişimizden elde ettiğimiz bilgiye göre çiftlerin çocuğu olmaması durumunda birtakım pratikler uygulanır. Fakat bu pratikler Trabzon yöresinde sadece kadınlara uygulanır olması da son derece dikkat çekicidir. Geleneksel kültür kodlarının hâkim olduğu kırsal bölgelerde kadınlar evlendikleri ailede tam anlamıyla bir birey olarak görülmeleri için çocuk sahibi olmak zorundadırlar.

Annesinin ilki olan 7 tek nikahlı kadından çalı ve mum toplanır. Basık dermanı yapılır(Kk53). Kadınların çocuğu olsun diye gerçekleştiren bu uygulamada ise dikkat çeken unsur uygulamanın hep kadın üzerinden gerçekleştirilmesidir. Erkek egemen toplumlarda kadından kusursuz olma gibi bir statü beklenirken erkekte kaynaklı olabilecek bazı kusurlarda kadınlara yüklenmektedir. Bizim buralarda çocuğu olmayan kadına “hataz” denir(Kk80). Hataz kelimesi ise Trabzon yöresinde işe yaramaz, toplumda bir işlevi olamayan kişilere takılan bir lakaptır.

Öncelerden kadınlar suçlanırdı, şimdi hastenelerin felan çıkmasıyla suçlamalar azaldı erkekle kadın beraber doktora gitmeye başladı(Kk90). Görüldüğü üzere toplumların gelişmişlik seviyesi doğrultusunda kadının statüsü de şekillenmektedir.

4.1.3. Soyun Devamı Erkek Çocuk

Kültürümüzde soyun devamı olarak erkek çocuk kız çocuklarına nazaran daha ön plandadır. Bunun temel nedeni ise erkek çocuğun soyu devam ettireceği düşüncesidir. Trabzon yöresinde de aynı durum söz konusudur. Kız çocuklarının cinsiyet ikincil statüde olmasının temel nedeni ise kız çocukların evlenip yuvadan gidecek olmasıdır.

Ey gidi eskiden bizi insan olarak mı görüldüler. Eskiden kız çocukları nafiye olarak bakılırdı. Okula bile gönderilmezdik, biz gidiciydik okusak bile ailemize faydamız olmazdı öyle düşünülürdü(Kk5). Yörede eski dönemlerde kız çocukları nafiye olarak nitelendirilmiştir, fakat günümüz toplumunda artan okur yazarlık oranıyla birlikte bu durum değişmiştir. Kız çocukları dışlanmamaktadır.

Erkek çocuk daha değerlidir, çünkü onlar dışarı gitmez. Kız evlenir gider ama erkek çocuk evlenir bize gelin getirir (Kk15).

Erkek evlat daha değerlidir. Evi şenletir (Kk17). Kültürümüzde erkek çocuk evlenip çocuk sahibi olunca eve bir neşe ve huzur gelmektedir. Bu durumdan dolayı erkeklerin evi şenleteceği düşünülür.

Erkek için kadına saygı duymanın unsuru erkek çocuktur (Kk20). Görüldüğü üzere erkek egemen Trabzon yöresinde genelleme yapmamakla kadına saygı duymanın unsuru erkek cinsi üzerinden şekil almaktadır.

Kadın erkek çocuk doğurursa kendini o eve daha ait hisseder (Kk24). Geleneksel kodların hâkim olduğu kültürlerde kadınların bir yere ait hissedebilmelerin temel şartlarından biri de erkek çocuk doğurmaktır. Yoksa kadın tam anlamıyla kendi varlığını hissedemez. Nitekim ait olmak ve hissetmek var olabilmektir. Erkek çocuk daha çok değer görür neslin devamı olduğu için(Kk32). Geçmişten günümüze toplumumuzun kültürel kodlarını incelediğimizde ataerkil bir toplum yapısı mevcut. Erkek egemen toplumumuzda illa da bir erkek olsun istenir(Kk71).

4.2. EVLİLİK

Evlilik, kadın ve erkeğin geleceğe açılan bir kapı olarak soyun devamı temelli karşılıklı sevgi bağı içerisinde aile kurumu oluşturma amaçlı adım attıkları bir sözleşmedir. Bu sözleşme ile birlikte toplumsal yapısının en küçük birimi olan aile kurumu oluşur. Evlilik toplumsal düzenin gerekliliğini sağlaması ve neslin devamı bağlamında önem arz etmesi gibi etkenlere bağlı olarak hemen hemen bütün kültürler için kutsallık atfetmektedir.

Evlilikle birlikte kadın ve erkek aile kurumun gereği birtakım rollere bürünerek statüsel değişimlere uğramaktadırlar. Çocuk olunca erkek baba statüsüne yükselirken “kadın” anne statüsüne yükselerek kutsallığı daha pekişir hale gelmektedir.

Emiroğlu ve Aydın, evliliği, “*temelde aile olarak tanımlanan birimi oluşturmak ve türün üremesini düzenli, toplumca kabul edilebilir olan ve onaylanan, atışmaya yol açamayan biçimde temin etmeye yarayan, iki karşı cins arasında cinsel ve ekonomik bir birlik* (Emiroğlu & Aydın, 2009, s: 294) olarak tanımlamaktadır. Yaşamın içerisinde çeşitli geçiş dönemleri barınmakla birlikte evlilikte bu geçiş dönemleri içerisinde alabileceğimiz ikinci geçiş dönemidir. İkinci geçiş dönemine ev sahipliği yapan evlilik bağlı olduğu kültüre bağlı olarak kendi içerisinde birtakım törenler eşliğinde gerçekleştirilir.

Hayatın içerisinde yer alan törenler bireyin sosyal yaşamdaki konumunun pekişmesine ve statüsünün yükseltilmesine hizmet etmektedir. Geleneksel kodların günümüzde de etkinliğini hala koruduğu kültürümüzde “evlenmek” eylemi bile başlı başına “ötekilerin” kadının statüsünün yükselmesine hizmet etmektedir.

Geçmişten günümüze kadar tarihi süreçler içerisinde birbirinden farklı evlenme biçimleri ortaya çıkmıştır. Nitekim evlilik çoğu kültürde sadece iki farklı cinsin dahil olduğu bir kurum olmamakla birlikte aile ve akraba ilişkilerinin dahil olduğu bir kurumdur. Geçmişten günümüze gelişen evlilik biçimlerini sıralayacak olursak;

- a) Endogami: Bu evlilik biçiminde evlilik aile grupları içerisinde bulunan kişilerle yapılmaktadır.
- b) Ekzogami: Bu evlilik biçiminde ise evlenilecek kişiler dışardan alınmaktadır.
- c) Patrilokal: Bu evlilik biçiminde kadın cinsi erkek cinsinin sosyal, coğrafi ve dini çevresine dahil olmaktadır.
- d) Matrilokal: Bu evlilik biçiminde ise erkek cinsi kadın cinsinin sosyal çevresine dahil olmaktadır (Nirun, 1994, s: 22-23) .

Trabzon yöresinde belirtilen evlilik tiplerinden en yaygın olanları endogami ve patrilokal evliliktir. Bu iki evlilik biçimini kadının statüsü bağlamında inceleyecek olursak patrilokal evlilikte ataerkillik hâkim olduğundan dolayı kadın cinsi daha içerisinde daha ikincil plandadır diyebiliriz. Fakat yörede bunun tam aksine bu evlilik biçiminde gelinlerini el üstünde tutan aileler de mevcuttur. Endogami evlilik biçiminde kadınların akrabayla evlendirilmelerinin temel sebebi aile içi mirasın bölünmeme isteğidir. Bu bağlamda belirtmek gerekir ki bu evlilik biçiminde sadece kadının söz hakkı değil erkeğin söz hakkı geri plandadır. Matrilokal evlilik biçimi ise Trabzon yöresinde pek fazla yaygın değildir. Kültürümüzde iç güveysi olarak isimlendirilen bu evlilik biçiminde kadının sözü daha fazla geçmektedir. Nitekim erkek kız evine damat olarak gelmiştir.

Bu bağlamda bulunduğu ortamın şartlarına göre hareket etmelidir. Ekzogami evlilik biçimi ise kadın ve erkeğin kendi istek ve duygularının önemsendiği evlilik biçimi olduğundan dolayı kadının statüsünü olumsuz anlamda etkilememektedir. Bu evlilik biçimi de Trabzon yöresinde son yıllarda oldukça artmıştır.

Geçiş dönemleri içerisinde en karmaşık ve yoğun yapıya sahip olan evlilik dönemi içerisinde birçok uygulama ve tören barındırmaktadır. Bu uygulama ve törenleri kadının statü bağlamında değerlendirecek olursak;

4.2.1. Evlilik Öncesi Kızların Bağlanması

Hemen hemen pek çok yörede olduğu gibi Trabzon halk kültüründe de kadınların bekareti “ötekilerin” gözünde son derece önem arz etmektedir. Tarih boyunca kadınları denetim altında tutmak isteyen erkek egemen görüşe sahip bireyler denetimi sağlamanın bir aracı olarak da kadın bedeni üzerine yoğunlaşmışlardır. Kadın toplumun gözünde bekaretini koruduğu ölçüde değerli ve masum görülmektedir. Yörede evlenen kadınların statüsü yükselirken evlenmeyen kadınlar hakkında benzetmeler yapılmaktadır. *Evlenmeyen kadın kalaysız kabdır kalaysız kabda ne kadar yemek yiyilebilir ki* (KK 55) bu benzetmelerden biridir. Görüldüğü üzere evlenmeyen kadın kalaysız kapla özdeşleştirilmektedir. Kalaylama bakır kablara yeniden işlenerek parlatıldığı işleme verilen addır. Bu kablara parlatılmayan kablara oranla daha asil görünmekle birlikte beğeni kazanmaktadır. Ayrıca bu kablara yörede evin en güzel yerine koyularak sergilenmektedir. Kalaysız kablara ise daha geri planda olmakla birlikte günümüzde hemen hemen hiç kullanılmamaktadır. Bu bağlamda evlenmeyen kadınlarda toplumun gözünde gerilerde bir yerde parlamaz haldedir.

Trabzon yöresinde kadınların bekareti özellikle eski dönemlerde o kadar önem arz etmiştir ki bekar kızlar bir başkasıyla evlilik dışında birliktelik yaşamasın diye bir takım büyüsel uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamalardan biri de “kız bağlama”dır.

Kız bağlama; “Eskiden kızlara nuska yazarak ya da dua edip etrafında dönerek onları bağlardık ki evlenmeden biriyle birlikte olmasın veya birisi ona zorla bir cinsel saldırıda bulunmasın diye. Eğer kişinin evlenmeden büyüsi bozulmazsa evlendiği adamla bile birlikte olmaz. Eskiden bana anneleri kızları getirirdi ben de onları duayla bağladım, artık öyle işler pek yapılmıyor(Kk2). Bu uygulama derlenen ilçelerin arasından sadece Yomra ilçesinde rastlamış bulunmaktayızdır. Kız bağlama uygulamasıyla genç kızların kendilerine olan güveni ve ailelerine olan inancı zedelenmekle birlikte kadın cinsi bir nesne olarak konumlandırılmaktadır. Ayrıca bu durumun

uygulayıcısı kadınlardır. Bu bağlamda bir kez daha belirtmek gerekir ki kadını ikincilleştiren bireyler sadece erkekler değil kadınlar da olabilmektedir.

Bir başka dikkat çeken unsur da erkek bedeni için bu tarz bir uygulamaya yer verilmediğidir. Hatta erkeklerin evlilik öncesi birliktelikleri toplum gözünde pek ayıp karşılanmamaktadır. Kimi kişilerce evlilik kurumu içerisinde dahi erkeklerin bir başka kişiyle birliktelik yaşaması normal görülmektedir. *“Kitabımızda kadına hiçbir şekilde aldatma düşmez ama bekar erkeğe düşer”*(Kk54). Bu kesim inanışlar daha çok kendi gelişim sorumluluğundan kaçınan veya gelişimine katkı sağlayacak eğitimden mahrum insanların inanmak istediği inançlardır. Elde edilen bilgiler doğrultusunda görülmektedir ki aldatmalarda dahi kadın ve erkek olmaya göre aldatana yaklaşım farklılaşır.

4.2.2. Gelinlerde ve Gelin Adaylarında Aranılan Şartlar

Trabzon yöresinde özellikle görücü usulü evliliklerde gelin adaylarında belli şartlar aranmaktadır. Görücü usulü olmayan evliliklerde ise bu şartlar pek geçerli olmamakla birlikte aileler çocuklarının kararlarına saygı duymaktadırlar. Gelinleriyle ilgili saygı dışında hiçbir beklentiye girmemektedirler. Fakat görücü usulü evliliklerde aynı durum söz konusu değildir. Görücü usulü evliliklerde din, ırk, hizmet etme, bekarlık-dulluk gibi unsurlar önem arz etmektedir. Trabzon yöresinde geleneksel kodlanmışlıklara bağlı olarak kişinin daha önce evlenip boşanmış veya eşini kaybetmiş olması yeni evliliği için önem teşkil etmektedir. Dulla dul evlenir, bekar dulla evlenirse hoş karşılanmaz (Kk34). Trabzon Yöresinde dulla hiç evlenmemiş bir kimsenin evlilik yapması pek hoş karşılanmaz. Evlenmiş boşanmış ve hiç evlenmemiş kişiler statüsel bağlamda birbirine zıt düşer. Evlenmemiş bir kadınla daha önce evlilik geçirmiş bir erkeğin evliliğini statüsel bağlamda değerlendirecek olursak daha önce evlilik geçirmemiş kadın daha üstün görülmektedir. İşleri erkenden kalkıp sırasıyla yapan çok değerli gelin olur(Kk100). Her işe giderdim, çalı toplardım, hazel süpürdüm o zaman değerli olurdu(Kk49). Trabzon yöresinde özellikle eski dönemlerde gelinlerden iş gücü hizmeti beklenmekteydi. Gelinlerde aranılan fiziksel özellikler ise iş yapabilecek kalıba boya posta sahip olmaktı. Bu bağlamda görülmektedir ki kırsal kesimlerde gelinler daha çok hizmetçilik için alınmaktadır. Genel olarak gelinlerde ırk farklılığı çok göze batan bir unsur olmamakla birlikte gelinin dini önem teşkil etmektedir. Gelin adayı Türkçe biliyorsa yeter insan olsun din ırk mühim değil(Kk49). Irktan ziyade yörede gelin adaylarıyla aynı dili konuşabilmek aranılan temel özelliktir.

Gelin helal süt emmiş olmalı(Kk19). Farklı bir dinden kız vermeyiz, almayız(Kk20). Müslüman, namazlı niyazlı olsun(Kk51). Aranılan şartlardan bir diğeri de gelin adayının Müslüman ve namaz kılan bir kimliğe sahip olmasıdır. Bunun temel nedeni diğeri dinleri benimseyen bireylerin kırsal halk kültüründe “gavur” olarak görülmesidir. Eğer gelin adayı Müslüman ve namaz kılmayan bir kimliğe sahipse dışlanma ihtimali çok yüksektir.

Aynı zamanda gelinler ilk eve giriş yaptığı zaman birtakım uygulamalarla sınanmaktadırlar. Bizde yeni gelinler sınanır. Evin girişine ip veya süpürge koyulur bakılır ki gelin onları kaldıracak mı kaldırmayacak mı (Kk9). Bu uygulama tamamen işgücünün ölçümüne dayalı olduğundan dolayı kadınların hizmet etme statüsüne yöneliktir diyebiliriz.

4.2.3. Evlenme Yaşı

Trabzon yöresinde evlenme yaşı geçmiş dönemlerde 13-16 yaş arasında değişmekteyken günümüzde 20-30 arasında değişkenlik göstermektedir. Özellikle kadınların çok geç evlenmemeleri görüşü hakimdir. Bu görüşün temel nedeni ise yaşla orantılı olarak geç evlenen kadının çocuğunun olmama ihtimalinin yüksek olmasıdır. Trabzon yöresinde bir kadının çocuğunun olması onun statüsünü yükselten bir değerdir. Nitekim genel olamamakla birlikte çocuğu olmayan kadınların hor görüldüğü bilinen bir gerçektir. Kırsal ve kentsel bölgelerde evlenme yaşı hemen hemen aynıdır. Daha çok kırsal kesimlerde erken evlilik görülmektedir. Bu kadınlarsa eğitim hakkını kullanmamış bireylerdir.

4.2.4. Kız İsteme

Evlilik aşamalarından biri olan kız isteme Türk kültüründe bir takım pratiklerle belli kalıp sözler eşliğinde gerçekleşmektedir. Trabzon yöresinde kız istemeye ilk olarak damat adayı olmadan genellikle damadın annesi ve babası gitmektedir. Bu aşamaya gelmeden öncede elçi denilen tanıdık kimseler aracılığıyla hayırlı bir iş için ziyarette bulunacaklarını belirtirler. Genellikle gelin adayının ailesi kızı vermek istemese dahi bu ilk aşamaya hoşgörüsüzlük olmasın diye kabul etmektedir. Daha sonraki aşamada ise damat adayı olmadan damadın anne, baba ve hala-teyze gibi yakınları kız evine gitmektedirler. Giderken yanlarında meyve ve ekmek gibi yiyecekler getirmektedirler. Bu aşama asıl isteme öncesi gerçekleşen aşamadır. Damat tarafının ailesi gelin adayını beğendiklerini hayırlısıyla karşı tarafın kızlarını istediklerini belirtirler. Olumlu cevap

alırsalar bu sefer damat ada ile birlikte çiçek çikolata eşliğinde asıl kız isteme aşaması gerçekleşmektedir.

Trabzon yöresinde kız isteme sırasında gelin adayları yaygın olan kahve yapma geleneği yerine gelen misafirlere çay ikramında bulunmaktadır. Fakat günümüzde Trabzon yöresinde de tuzlu kahve geleneği uygulanmaya başlamıştır. Ardından ise damat tarafının getirdiği çikolatalar herkese ikram edilir. Daha sonrasında ise baba “*Allah’ın emri peygamberimizin kavliyle kızımızı oğlumıza istiyoruz*” demektedir (Kk2). Nadir olarak bazı aileler kızlarını ilk seferde vermekten kimi aileler damat tarafının üçüncü gelişinde kızlarını vermektedirler.

Ataerkil kültürel örüntünün yansıması olan “kız isteme” ve “kız verme” gibi ifadeler Trabzon yöresinde de sıklıkla kullanılan ifadelerdir. Bu ifade kalıpları hakkında kaynak kişimiz “*Bu tarz ifadeler kültürel kodlarımızdan kaynaklıdır. Ataerkil bir kültürde kadınların alınan verilen bir nesne olarak algılandığının göstergesidir. Bence bir erkek de gidip istenilebilir*”(Kk96) demektedir. Kaynak kişimiz bu düşünce yapısına eskiden beri sahip olmadığını okudukça bu tarz düşüncelere daha açık olduğu görüşünü belirtmiştir. Anlaşılmaktadır ki kişilerin eğitilmişlik düzeyi kadının statüsünün şekillenmesinde aktif rol oynamaktadır.

Tüm bunların yanında kızların istediği belli özel bir gün bulunmamaktadır. Kızlar sevdikleri tarafından istenecekleri bilseler dahi annelerine kolayına diyememektedirler. Ablaları varsa önce onlara söylerler ablalarsa annelere durumu aktarırlar. Fakat anne eşine durumu hiç bilmiyormuş izlenimi verir. Evlenecek olan gençler arasında evlilik gerçekleşmeden önce evlenme isteklerine aileye bildirme durumu kadının statüsünü gözler önüne seren bir başka aşamadır. Evlenecek olan kadın ve erkek Trabzon yöresinde genellikle direk olarak bu isteği babaya aktaramazlar. Evlilik istediğini babaya direk olarak aktarabilme özellikle kırsal alanlarda “ötekiler” tarafından çekinilen bir eylem olarak görülmektedir. Günümüzde kırsal alanlarda evlenecek olan kızlar ilk olarak bu isteği direk olarak annelerine bile aktarmada zorluk çekmektedirler. *Evleneceğim kişiyi ablama dedim anneme direk diyemedim* (Kk65). Evlilik isteği genç kız tarafından ablaya aktarıldıktan sonra ablada anneye aktarmaktadır. Anne de durumu kendi kafasında iyice tarttıktan sonra eşine aktarmaktadır. Yaklaşık otuz yıl öncesinde ise kadınlar bırakın bu isteklerini bildirmeyi kendi seçimleri doğrultusunda hareket bile edememişlerdir. Benim gençliğimde kıza sormazdılar kimle evlenmek istersin (Kk2). Görüldüğü üzere kadınların kendi istemeden dahi zorla evlilikler söz konusu olmuştur. Ayrıca erkeklerde evlilik isteklerini ilk olarak babalarına bildiremezler bu isteği

annelerine bildirmektedirler. Bu noktada annelerin Trabzon yöresinde kadın ve erkek farketmezsiniz çocuklarıyla daha güçlü bağlar geliştirdiğini görmekteyizdir.

4.2.4. Kısmet Açma

“Ötekilerin” gözünde gençlerin içinde şekillendiği kültürle orantılı olarak belli bir evlenme yaşı vardır. Bu evlenme yaşını geçen gençler “ötekiler” tarafından kısmeti kapalı olarak nitelendirilmektedir. Kültürümüzde “kısmeti kapalılık” durumu kadın ve erkeğin statüsüne gölge düşüren bir unsur olarak görülmektedir. Bu bağlamda “ötekilerle” aynı statüye yükselmek için gençlerin kısmetlerinin açılması gerekmektedir. Bu noktada kültürün sağaltıcı unsuru olan ritüellerine başvurulmaktadır. Trabzon yöresinde kısmetleri kapalı genç kızlar için uygulanan ritüellerden biride geçiş döneminin ikinci aşaması olan evliliğin bir parçası “kına gecesi” mekânında uygulanmaktadır. Eline kına yakılacak olan gelin adayının kınası yakılmadan önce üç genç bekar kız, gelin adayının yanına çağırılmaktadır. İlk olarak bu genç kızlara kına yakılmaktadır. Yakılan kınanın kısmetlerini açacağı düşüncesine inanılmaktadır. Bir diğer kısmet açma biçimiye hemen hemen Türk toplumunun bütün yörelerinde görülen ayakkabı altına isim yazma ritüelidir. Gelin evden çıkmadan önce evlilik yaşı gelmiş ama evlenmemiş olan genç kızların isimleri ayakkabı altına yazılır ve ismi ilk silinenin kısmetinin açılacağı düşünülmektedir. Kısmet açma mekanlarından bir diğeriyle gelin adaylarının nişan töreni mekanında gerçekleşmektedir. Trabzon yöresinde çiftlerin nişan kurdelesini kesildikten sonra kurdelenin küçük bir parçası kısmeti kapalı genç kızlara verilir. Genç kızlara ise bu kurdeleyi yastıklarının altına koyarak uyurlar.

Çeşitli ritüellerde genç kızların kısmetinin açılmaya çalışıldığı Trabzon yöresinde kısmet uygulama işleminin sadece kadın üzerinden ilerlediğini görmekteyizdir. Trabzon yöresinde özellikle kadının evlilik yaşını fazla geçmemesi önem taşımaktadır. Geç evlenen kadınların çocuk sahibi olmakta problem yaşayacağı düşüncesinden dolayı ritüeller daha çok kadın cinsi üzerinden ilerlemektedir. Nitekim kadının çocuk sahibi olması yörede statü yükseltici bir değerdir.

4.2.5. Çeyiz

Evlenecek kızın gideceği eve getirecek olduğu her türlü eşya ve cihazdır. Bu eşya ve cihazlar kendi ve ailesinin el emekleriyle hazırlanabilmekle beraber satın alınarak yapılabilir. Trabzon yöresinde çeyiz hazırlama geleneği sadece kadın cinsi tarafından ilerlemektedir. Erkek tarafının

Çeyiz hazırladığı pek görülmemektedir. Eğer hazırlanıyorsa bile bu durum Karadeniz bölgesinden evlilik yapmadığına işarettir.

eyizin miktarı, güzelliği ve çeşitliliği kadının gideceği yerdeki statüsüne doğrudan etki etmektedir. Eğer gelinin eyizinde el emeği ürünler fazla ise gelin hamarat olarak nitelendirir. Eğer her şey hazır olarak alınmışsa toplumun gözünde kız tarafı zengin olarak nitelendirilir. Ya da tam aksine gelin tarafının temel olduğu algılanır. Ayrıca el emeği ürünlerin işleniş kalitesine göre kız hakkında becerikli ve beceriksiz gibi nitelendirilmelerde bulunulabilir.

4.2.6. Nişan

Kız isteme aşamasından sonra gelen bir diğer aşama “nişan” olarak adlandırılmaktadır. Trabzon yöresinde nişan öncesi “söz kesme” durumu ise pek uygulanan bir aşama değildir. Nişan düğüne kadar gençlerin birbirini daha iyi tanımları ve evlilik hazırlığı yapmaları için  n görülen s renin yüzükler eşliğinde talandırılmasıdır. Bu bağlamda nişan töreni ve nişan süreci bağlamında kadının statüsüne değinecek ilk olarak görmekteyiz ki nişan töreni kız evinde gerçekleşmektedir. Görüldüğü üzere evlilik yolunda ilk ciddi adımlarda biri olan “nişan” uygulamasına Trabzon yöresinde kızın ailesi ev sahipliği yapmaktadır. Bu durum bir yanıyla erkek tarafının kız tarafına karşı sergilemiş olduğu saygı ve nezaketi göstermektedir. Nişan yüzüklerini kesme işlemini gerçekleştirme görevi ise genellikle kız tarafının yakınlarından bir erkeğe verilmektedir. Bu bağlamda kız tarafından birinin yüzüğü kesmesi kadını yükseltici bir değer olarak görülebilirken yüzükleri bir erkeğin kesmesi söz hakkının özellikle törenlerde erkeklere ait olduğunu göstermektedir.

Nişan töreni sırasında uygulanan bir başka gelenekse “makas kesmiyor” geleneğidir. Bu aşamada genç çiftlerin kurdelesini kesilirken “makas kesmiyor” şakası yapılarak erkek tarafından makasın kesmesi için para istenir. Alınan para ise yine kız tarafından tepsiyi tutan bir genç kıza verilir. Kadın üzerinden geliştiren ve onayına izin verilen bu tarz maddiyat temelli uygulamalar bir yanıyla kadını değersizleştirebilmektedir. Tüm bunların yanında nişan evine gelen erkek tarafı kız evine gelirken nişan çiçeği ve ikolatası gibi hoşluklar getirmektedirler. Tüm bunlar kadına verilen değeri göstermektedir. Eğer bu tarz unsurlara pek önem verilmemişse toplum tarafından gelin adayına pek değer verilmediği görüşü ortaya atılır.

4.2.7. Kına Gecesi

Kültürümüzde yaygın olarak uygulanan düğün dönemi törensel geleneklerden birisi de kına geceleridir. Kına geceleri kadınların kendi cinsleriyle birlikte eğlenerek gelinin eline kına yaktıkları bir gecedir. Gelinin eline kına yakılması tesadüfı değildir. Türk inanç sisteminde kına yakılan tüm canlı ve cansız varlıkların kutsallığına inanılmaktadır. Kına yakılana herhangi bir uğursuzluğun dokunamayacağına inanılır (Kalafat, 2000, s: 128). Görüldüğü üzere geline kına yakılarak gelin koruma altına alınarak kadının kutsallığı törensel uygulanmayla iyice somutlaştırılmaktadır. Fakat Trabzon yöresinde gelinin eline kına yakacak kişilerin evlenmiş boşanmış ya da eşini kaybetmiş kadınlar olmamasına dikkat edilir. Her insanın başına gelebilecek bu tarz insani durumların uğursuzluk olarak görülmesi kadınların kendi içinde ayrıştırılmasına değersizleştirilmesine neden olabilmektedir.

4.2.8. Düğün ve Nikah

Düğün, “kadın” ve “erkek” cinsiyetinin müzik eğlenceleri eşliğinde törensel bir topluluk önünde evlendiklerini herkese ilan ettikleri evliliğin son aşaması olan süreçtir. Bu süreç daha çok erkek tarafının hakimiyetini sürdüğü bir süreçtir. Düğünden hemen önce “gelin alma” isimli bir merasim gerçekleşmektedir. “Gelin alma” isimli bu vb. merasimler kadının alınıp verilen bir nesne olarak toplumda yer edinmesine neden olmaktadır. Ataerkil atamaların ön planda olduğu Trabzon yöresinde merasimlerin bu tarz isimlerle nitelendirilmesi kaçınılmazdır. Gelin alma merasimi sırasında gelinin beli abi veya babası tarafından dualar eşliğinde kırmızı kuşakla üç kez dönülmektedir.

Gelinin belinin üç kez dönüldüğü kırmızı kuşağa kültürümüzde farklı anlamlar yüklenmiştir. Kırmızı kuşak bir yönüyle “babalık velayetinin” damada geçişinin sembolüdür (Ögel, 1988, s: 268). Diğer yanıyla ise kırmızı kuşak kültürümüzde “gayret kuşağı” olarakta bilinmektedir. Gayret kuşağı ismi tesadüfı bir isim değildir. Kadına “iş gücü” olarak bakışın kelimelere yansımış halidir. Gayret kuşağı yeni gelinin işinde gücünde gayretli olmasının mesajıdır. Ayrıca kırmızı kuşak kimi yörelerde bekareti de temsil etmektedir. Fakat Trabzon yöresinde gelinlerin beline takılan kırmızı kuşak babalık velayetinin damada geçişini simgelemektedir.

Düğün gerçekleşikten bir hafta sonra çiftler el öpmek için ailelerin yanına gitmektedir. Yedilik denen uygulamam Trabzon yöresinde bazen çalgılı ve yemekli şekilde herkese açık bir ortamda

yapılmaktadır. Bazen de aile arasında yemek merasimiyle gerçekleşmektedir. İlk el öpmeye gidilen kız tarafının ailesi olmaktadır. Aile ziyaretlerinde kadının ailesine gidilmesi erkek tarafının gelinin ailesine karşı duyduğu derin saygı ve minnettendir.

4.3. ÖLÜM

İnsanoğlunun dünya hayatının sona ermesi durumu ölüm olarak adlandırılmaktadır. Diğer geçiş dönemlerine oranla içerisinde yoğun hüznü barındıran ölüm bir inanca sahip insanlar için başka bir aleme geçişin aşamasıdır.

Geçmişten günümüze kadar Türk düşünce sisteminde ölüm olayının toplumumuz tarafından bilinçli bir şekilde algılanarak yansıtıldığını görmekteyizdir. Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lügati't Türk adlı eserinde “kişi ebedi yaşamaz, mezara giren geri dönmez” (Atalay, 1985, s: 95) ilk yazılı metinlerimizden olan Orhun Yazıtlarından Kültiğin Yazıtı'nda “Zamanı Tanrı yaşar. İnsanoğlu hep ölmek için türemiş” (Ergin, 2017, s: 59) ifadelerine yer verilerek dünyanın geçiciliğine ölümün sonsuz gerçekliğine vurgu yapılmıştır.

Hüzün barındırdığı kadar da bir yanıyla yaşamayı değerli kılan ölüm insanın karşı koyamadığı trajedilerinden biridir. Trajedide anlam bulmak isteyen insanoğlu ölümün acısını hafifletecek birtakım inanma, adet ve törenlere yönelmiştir.

İçerisinde birtakım inanma, adet, tören barındıran ölüm aşaması uygulanan pratiklerin amacı bağlamında üç gruba ayrılmaktadır. Bu pratiklerden ilki ölen kişinin öte aleme gidişini kolaylaştırma amaçlı ikincisi ise ölen kişinin geri dönüşünü ve geride kalanlara zarar vermesini önleme amaçlı, üçüncü grup ise ölen kişi ardından kalanların bozulan ruh durumunu düzeltme temelli uygulamaktadır (Örnek S. , 2016, s: 285). Uygulanan bu pratiklerden yola çıkarak Trabzon yöresinde ölüm olgusu üzerinden kadının statüsünü değerlendirecek olursak;

Trabzon yöresinde ölüme yaklaştığı anlaşılan kişinin giderek ağırlaştığı safhaya zekarat dönemi denilmektedir. Bu süre zarfında kadınlar ölecek kişinin cinsiyeti farketmezsizin kişinin ölüm sürecini rahat geçirebilmesine katkı sağlamak amacıyla Kuran-ı Kerim okumaktadırlar. Kuran-ı Kerim okuyan kadınlar genellikle zekarat döneminde olan kişinin yakın akrabalarıdır. Zor durumda kalınmadıkça ölecek kişi erkekse yabancı kadınların ‘namahrem olur’ inancına bağlı olarak Kuran-ı Kerim okuması uygun görülmez.

Zekarat sürecinde ölüme yaklaşan olan kişiye su verme geleneği Trabzon yöresinde de mevcuttur. Kişinin ölümünün iyice yaklaşmış olduğu hissedildiği sırada ölecek olan kişiye su içirilir. Ölecek

kişi içemeyecek kadar güçsüzse dudakları pamukla ıslatılır. Bu pratiğin uygulanmasındaki temel inanç; şeytanın ölüm yatağındaki kişiye su karşılığında imanını alacağı düşüncesidir. Trabzon yöresinde bu uygulamada aktif rol alan kişiler genellikle kadındır. Bunun temel neden ise erkeğin ölecek kişinin mezarını açma, tahta temin etme vb. işlerle muhatap olmasından dolayıdır. Zekarat sürecinde erkekler ev dışı alanlardaki işlemlerle ilgilenirken kadınlarda daha çok ev içi mekanlarda konumlanırlar. Kadınların bu süre zarfı içerisindeki görevlerinden biri de cenaze evini temizlemektir. Fakat cenaze evini temizleme işlevini ölüye en yakın kadınlar yapmaktan ziyade komşu kadınlar gelerek temizlik işiyle uğraşmaktadır. Bu noktada hüznün kültürümüzün parçasını oluşturan zekarat döneminde kadının kadınla olan dayanışmasını görmekteyizdir.

Ölüm sonrası gerçekleşen törenlerle ölünün öbür aleme geçişteki kimliği yeniden şekillendirilir. Trabzon yöresinde cenaze törenine hazırlanacak olan “kadın” cinsiyeti ölü yine kadın cinsiyeti olan kadınlar tarafından köy ortamında hazırlanan imkanlar doğrultusunda kapalı bir alanda yıkanarak öbür aleme hazırlanmaktadır. Öbür aleme hazırlanan kadın veya erkeğin cenaze törenleri önce kendi evlerinde yapılmaktadır. Daha sonrasında cenazenin gömülme vaktine doğru öbür aleme göçen kişi cami önünde bir törenle uğurlanmaktadır. Trabzon yöresinde cenaze evinde düzenlenen törende kadınlar bulunabilirken cami önünde düzenlenen törenlerde kadınlar bulunamamaktadır. Cami önünde düzenlenen törenlerde erkeklerin aktif rol oynamaktadır. Bu bağlamda geleneksel toplum yapısının bir getirisi olarak kadınlar ev dışı mekanlarda törenlerde dahi pek bulunamamaktadır. Ayrıca eşini kaybeden “kadın” cinsi ölen eşinin yüzüne bakamamaktadır. Bunun temel neden ise ölümle birlikte nikahında düşmesidir. Nikahı düşen kadına geleneksel din anlayışı temelli olarak ölen kişi haram kılınmaktadır. Eğer “erkek” ölünün yüzüne kendi kızları hariç başka bir kadın cinsi bakarsa ölünün azap göreceği düşüncesi hakimdir. Trabzon yöresinde canlı bir ağıt yapma geleneği mevcuttur diyemeyiz. Çünkü yörede cenaze törenlerinde kadınların sesli ağlaması çok ayıp karşılanmaktadır. Bu bağlamda Trabzon yöresinde kadınların ölüm gibi hüznü bir anda bile gözyaşlarına “ayıp” kavramı altında sınırlandırmalar getirirmiştir. Özellikle kırsal kesimlerde kadının sesini erkeğin duyması haram olarak görülmektedir. Kadın ağlasa bile yüksek sesle ağlamamalıdır. *“Kadının cenazelerde sesli ağlaması haramdır ayıptır diye söyleyenlere sorarım normal dönemlerde kadınla konuşurken kadının sesi haram olmuyor mu? Komşumun oğlu öldü o kadın nasıl ağlamasın, içinin çığlığını nasıl dışarı boşaltmasın ağlayacak ki rahatlasın”*(Kk71). Görüldüğü üzere bu noktada gelenek ve din adı altında kadınlar hüznünde dahi kalıplara sokulmaya çalışılmaktadır.

Genç yaşta evlenmeden ölen kadınların tabutunun üzerine genellikle gelinlik veya duvakları örtülmektedir. Yörede evlilik kadını bütünleyen tamamlayan bir parça olarak görülmektedir. Bu bağlamda tabutun üstüne serilen gelinlik ve duvak kadını yarım kalmışlığını simgelemektedir. Ayrıca evli kadınların ise tabutlarının başına yazmaları bağlanmaktadır. Trabzon yöresinde giyimin bir parçası olan “yazma” kadının kimliğiyle o kadar bağdaştırılmıştır ki bu durum ölüm törenlerinde dahi kendini göstermektedir.

Cenaze defin işlemleri sırasında ise kadınların mezar başında durması gibi durumlar yörede söz konusu değildir. Bu durumunun temel nedeni kadını dışlama temelli değil kadını koruma temellidir. Yaratılış gereği kadın ve erkek arasında fiziksel ve ruhsal birtakım farklılıklar mevcut olduğundan dolayı kadın ölü defnetme gibi işlemlerden uzak tutulmaktadır. Ölü defni gerçekleştikten sonra erkekler mezar başından ayrılmaktadır. Kadınlar ise ancak erkekler mezar başından çekildikten sonra mezar başına gidebilmektedir. Tüm bunların yanında yörede kadının akrabası olmayan yabancı bir erkeğin cenazesine gidebilmesi için “*yedi kat elbise giymesi gerek*” (Kk36) geleneği mevcuttur. Fakat aynı durum erkek cinsi için geçerli değildir. Bu geleneğin sebebi ise kadının 7 kat elbise giyerek yabancı erkeklere karşı vücut hatlarının belli olmayacağı düşüncesidir.

Trabzon yöresinde cenaze sonrası mevlit okuma geleneği oldukça yaygındır. Mevlitler genellikle evlerde erkek tarafından okunmaktadır. Mevlitlerde kadın erkek oturma şekli ayrı ayrı odalarda gerçekleşmektedir. Kadınların mevlitlerdeki görevleri mevlit sırasında dağıtılacak olan yiyecek ve eşyaları hazırlamaktır. Kadınlar bu eşya ve yiyecekleri hazırladıktan sonra akraba olan erkeklere dağıtım için vermektedir. Görüldüğü üzere yörede kadınlar “günah” kavramı adında mevlit törenlerinde ev içinde dahi kısıtlamalara maruz kalmaktadırlar. Ayrıca mevlit ortamlarında kadınlar Kuran-ı Kerim okunurken kadının sesi erkeğe haramdır düşüncesinden dolayı oda kapıları kapatılmaktadır. Fakat Kuran- Kerimi erkekler okuyorsa kadınlar dinleyebilmektedir. Korku kültürünün ağırlıklı olduğu yörede kadınların statüsünü kısıtlamak için “din” etkin rol oynamıştır diyebiliriz.

Trabzon yöresinde nadiren de olsa intihar yoluyla ölümler gerçekleşmektedir. Yörede kadın ve erkeğin intihar sebeplerinde farklı nedenler aranmaktadır. “*Erkek intihar etse ne derdi vardı kim bilir geçim sıkıntısı mı yaşadı ailesine bakamadığını düşünüp içine mi attı derler. Ama kadın intihar etse ne zinia etti de işin içinden çıkamayıp öldürdü kendini derler*” (Kk1) Görüldüğü üzere kadın ve erkeğin intiharında farklı noktalar üzerine durulmaktadır.

5. BÖLÜM

HALK KÜLTÜR, İNANIŞ VE UYGULAMALARINDA KADIN

5.1. LAKAPLAR

Toplumsal yapının dinamiklerini yansıtan unsurlardan biri de hiç şüphesiz kalıp ifadelerdir. Kalıp ifadeler genellikle bireylerin davranış özelliklerinin “ötekilerin” gözüyle yorumlanarak şematize edilmesidir. Bu ifadeler birey için toplum içerisinde yüceltici işleve sahip olabiliyorken diğer bir açıdan da bireyi tek tipleştirmektedir. Lakapların oluşumuna etki eden faktörler bireylerin davranış biçimleri ve toplumun kendi içerisinde beslediği kültürel algılardır.

Lakaplar bir başka deyişle kalıp ifadeler, sosyal ruh bilimcilerce bireyin “ötekilerin” gözündeki yüzeysel anlamlandırmalarına işaret ederken bu anlamlandırmalar çoğunlukla olumsuz çağrışımlardan ibarettir (M.Bourse, 2009, s: 116). Lakaplar Allport’a göre “*bir kategori ile özdeşleştirilen abartılmış bir inançtır. Bu inancın işlevi ise, ilgili kategori ile kurulan ilişkiyi makul kılmaktadır*” (G.W.Allport, 1954, s: 187). Bu bağlamda kalıp ifadeler toplumsal belleğin ürünü olan ön yargıların türemesine neden olan kalıplardır. Eriksen kalıp ifadelerin toplumsal fonksiyonları hakkında şu yargılarda bulunur:

“...stereotipler bir düzen yaratmak için bireye yardım eder, aksi takdirde ortam son derece karmaşık bir toplumsal evrene dönüşür. Dünyanın insan çeşitlerine bölünmesini mümkün kılar ve bu tür bir sınıflandırma için basit kriterler tayin eder. Bireye, toplumu anladıkları izlenimi verirler. İkinci olarak streotipler, toplumun kaynakları ulaşımındaki öncelikleri ve farklıları meşru kılar. Bir yönetici gruba yöneltilmiş olumsuz stereotipler ise güçsüzlük ve mağduriyet duygularını teskin edebilir. Hakları çiğnenenlerin sembolik bir intikamı olarak değerlendirilebilir. Üçüncüsü, stereotipler, kişini kendi grubunun sınırlarını tanımlaması için büyük önemi haizdir. Bireyi kendi grubunun erdemlerine dair bilgilendirir...” (Eriksen, 2004, s: 44).

Trabzon yöresinde kadına yönelik kullanılan kalıp ifadeler ise daha çok kadının davranışları üzerinden şekillenmiştir. Kullanılan kalıp ifadeler bizlere kadının toplumdaki konumu hakkında ipuçları vermektedir. Kadına yönelik kalıp ifadeleri inceleyecek olursak;

Kültürümüzde kadının çocuk sahibi olup olmaması onun statüsüyle doğrudan ilişkili bir durumdur. Geleneksel kültür örüntüsüne sahip çevrelerde “kadınlar” kendilerine kendi gözlerinden bakmaktan ziyade “ötekilerin” gözünden bakmak zorunda kalmaktadır. Kadın kendi kimliğini oluşturabilmesi oldukça zor olan bu kültür yapısında kadın kimliğini tamlamak ve güçlendirmek

için çocuk sahibi olmak zorundadır. Çocuk sahibi olmayan kişilerse bir takım kalıp ifadelerle maruz kalmaktadır. Trabzon yöresinde çocuğu olmayan kadınlar için kullanılan kalıp ifadeler; “dul karı(Kk1), guru baş (Kk15), dölsüz (Kk30), hataz (Kk80)” şeklindedir. Dul karı ifadesi kültürümüzde genellikle eşi ölmüş kadınlar içinde kullanılmaktadır fakat yörede çocuk sahibi olmayan kadınlar için de kullanılmaktadır. Eşi ölen kadınlar kimsesiz olarak görülmektedir. Bu bağlamda çocuğu olmayan kadınlar da soyları devam edemeyeceğinden dolayı bir bakıma kimsesizdir. “Guru baş” ise yine aynı şekilde kimsesiz anlamındadır. “Hataz” kelimesi ise yörede işe yaramayan işlevsiz insanlar için kullanılmaktadır. Bu bağlamda çocuk sahibi olamayan kadınlar toplumda işlevsiz olarak görülmektedir.

Tam anlamıyla kapalı toplum yapısından sıyrılammış Trabzon yöresinde kadınların bulunması gereken mekanlar öncelikli olarak ev içidir. Kadınlar ev dışına genellikle herhangi bir işi gerçekleştirmek için çıkmaktadırlar. Yörede bu bağlamda kadınların gezmesi gibi durumlar özellikle kırsal kesimlerde pek söz konusu olmamaktadır. Kırsal kesimlerde bir kadının gezdiği görülürse muhafazar düşünce yapısı temelli olarak pek normal karşılanmayarak kadının toplumdan dışlanması söz konusudur. Bu bağlamda yörede çok gezen kadınlar için kullanılan lakaplar ; “ Arayı (Kk5), elekçi (Kk15), başı dik ve gezguncu (Kk17),gezenkurt (Kk22), ekdi (Kk18,Kk69), gancık,edepsiz (Kk30), salahana (Kk32),gezengo (Kk39),gezirgan ve gezen tavuk (Kk43), zenne ve hafif (Kk72), Semantu (Kk76)” şeklindedir. Genel olarak çok gezen kadınlara kullanılan kalıp ifadelerin namus temelli olarak oluşturulduğunu görülmektedir. “Arayı” ifadesiyle kastedilen gezen kadınları kendileri için bir erkek arayışı içinde oldukları vurgulanmaktadır. “Gezenkurt, gancık, gezen tavuk, salahana” gibi ifadeler görüldüğü üzere “kadın” cinsini hayvanla bağdaştırarak oluşturulmuştur. Hayvanla bağdaştırılan kadın kimliğinden soyutlanmıştır. Trabzon yöresinde “salahana” başı boş sahipsiz gezen köpekler manasına gelirken köpek yavrusuna “gancık” denilmektedir. Ayrıca “gezen tavuk” ise yörede kümes içine hapis edilmemiş özgür tavuklar için kullanılan bir ifadedir. Bu bağlamda kadınların gezmesi özgürlük bağlamında gezen tavuklarla bağdaştırılmıştır. Bilinçli bir varlık olan insanın “kadın” cinsini teşkil eden yanının tam bir bilince sahip olmayan “hayvan” cinsi ile bağdaştırılması kadının konumunun sırf gezdiği için insandan aşağı bir varlık olarak gösterildiğini yansıtır.

Kültür yapımızda erkek ve kadının toplum tarafından onlara yüklenen rolleri keskin çizgilerle ayrılmıştır. Toplumun belirlediği rollerin dışına çıkan “kadın” ve “erkek” toplum tarafından alaycı ifadelerle dışlanmaktadır. Trabzon yöresinde erkeklerin kadınlara özellikle ev içi işlerde pek

yardımcı oldukları görülmemektedir. Erkeklerde eşe yardım kendi cinsiyetlerine hakaret ve yönetimin elden gittiği izlenimi uyandırmaktadır. Bu bağlamda eşine yardımcı olan erkekler için kullanılan kalıp ifadeler; “Karı kılıklı ve karı ağzına bakan” (Kk1) şeklindedir. Dolayısıyla erkeğin eşine yardım etmesi kadın kılığına bürünmesiyle özdeşleştirilmiştir ve iki farklı cins arası cinsiyete dayalı alay içerikli statü inşa edilmektedir.

Trabzon yöresinde yaşlı kadınlara kullanılan ifadeler daha çok olumlu yönde gelişim göstermiştir. Yörede en yaşlı kadınlara kullanılan kalıp ifadeler; “Bal nene (Kk5), ballım (Kk9)” şeklindedir. Bal tatlılığının eşsizliğiyle ve sağladığı faydalarla bilenen bir yiyecektir. Bu bağlamda yaşlı kadınlara bal ile ilişkili hitaplarda bulunulması yaşlı kadınlara gösterilen saygı ve sevginin ifadesidir.

“Çalışkanlık” geleneksel değer atamalarının olduğu yörelerde kadının statüsüyle doğrudan ilişkili bir kavramdır. Kadın ne kadar çalışkansa o kadar toplumun gözünde değerlidir. Bu bağlamda Trabzon yöresinde çalışkan kadınlar için kullanılan kalıp ifadeler; ”Hamal (Kk9), hamarat ve Osmanlı Karısı (Kk15), yürekli (Kk17), kurnaz (Kk41), diraatli (Kk54), muhtar ve teke (Kk60) kagir (Kk71), daldaban (Kk76)” şeklindedir. Özellikle yeni evli gelinler günümüzde gelinin kaynanaya karşı hizmette bulunması durumunu “hamal” ifade etmektedirler. Fakat kaynanalar ise bu durumu “hamarat” gelin şeklinde nitelendirmektedirler. “Osmanlı Karısı” ile kastedilen ise sözü geçen kadınlardır.

Trabzon yöresinde “hanım (Kk27), gez (Kk39), cici hatun (Kk87), e kız ve orog (Kk76)” gibi ifadelerse erkeklerin eşlerine hitap şeklidir. Yörede cici hatunla kastedilen güzel alımlı kadınlardır. Bunların dışında kız çocukları için kullanılan kalıp ifadelerse; “zilli ve efullim (Kk71), ekiz ve can yongasi (Kk76)” şeklindedir. Yonga yörede en küçük kuru odun parçaları için kullanılan isimdir. Bu odun parçalarının işlevi soba yakmada son derece önemlidir. Bu bağlamda kız çocukları ailelerin ocağına aydınlık verilen bir ateş ve ışık konumundadır.

5.2. MEKAN

Ruhsal ve fiziksel bütünlüğüyle yaratılan insanoğlunun evrende kapladığı alana mekan denilmektedir. Mekan, bireyin varoluşuna anlam katan temel ihtiyaçlarımızdan biri olan barınmanın alanıdır. Birey bir yere ait olabildiği kadar kendi varoluşunu hissetmektedir. Bu bağlamda mekana kişinin “ötekiler” tarafından toplum içinde belli bir statüsüyle varoluşuna hizmet etmektedir. Aynı zamanda “ötekilerin” bireyi mekanlardan soyutlayışı ise bireyi kendisi ve toplumun gözünde yok oluşa sürüklemektedir.

Cinsiyetçi kültür atamaları kadın ve erkeğin toplumsallığını ve mekan üzerindeki konumlanışlarını farklı şekilde anlamlandırır. Kadın ve erkeğin kültürün dayatması olan toplumsal rolleri iki farklı cinsin mekânsal bağlamda da kutuplaşmasına neden olabilmektedir. Çoğu zaman erkek cinsiyetine özgü ilişki/iletişim ve de mekanlar ile kadın cinsine “ötekiler” tarafından dayatılan rol ve statü alanları farklıdır. Kültürel atamalarına sıkı sıkıya bağlı toplumlarda cinsiyet rolleri keskin çizgilerle kendini göstermektedir. Anlaşılacağı üzere bu keskin cinsiyet rolleri mekanlarında cinsiyetleştirilmesine zemin hazırlamıştır.

Mekan bireyin statüsünün oluşumuyla doğrudan ilişkili bir ögedir. Birey mekânın ona tanıdığı özgürlükler çerçevesinde kendisine bir statü edinebilir. Bu bağlamda araştırma alanımızın olan Trabzon yöresinde kadın cinsi ve mekân ilişkisini incelediğimizde görmekteyizdir ki kadınların mekânsal sınırlılıklara maruz kalmasının temelinde “din” kavramı etkin rol oynamaktadır. Kültürel değerlere daha sıkı bağlı olan kırsal alanlarda kadınların mekânsal açıdan çok fazla mekânda bulunmama durumu mevcutken kültürel değerlerin fazla yaşatılmadığı kent merkezinde kadınların mekânsal sınırlılıkları azalmaktadır. Trabzon yöresinde kadının statüsünü mekân bağlamında inceleyecek olursak belirtmek gerekir ki mekanlar kendi içerisinde kamusal ve özel mekân olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Kamusal mekanlar ekonomik, siyasi, estetik yönüyle ön plana çıkmaktadır. Toplumun her kesiminden insana açık olan bu mekanlar sivil mekanlar olarakta bilinmektedir (Gökgür, 2008). Ekonomik, siyasi ve estetiklik yönüyle çeşitliliğe sahip bu mekanlarda hoşgörü oldukça gelişmiştir. Bu çeşitlilikler insanların farklı bakış açıları oluşturmada yardımcı olmuştur. Bu bağlamda bu mekanlarda Trabzon yöresinde kadınlara bakış tamamen olmamakla birlikte daha özgürlükçü bir açıdadır. Kamusal mekanlara meydanlar, caddeler, spor ve alışveriş merkezleri, parklar vb. kadın ve erkeğin kullanım alanı olan mekanlar örnek olarak verilebilir. Trabzon yöresinde kamusal mekanlarda kadınların statü iki farklı bağlamda değişiklik göstermektedir. İlçe merkezlerindeki orta yaştaki kadınlar meydan vb. kamusal alanlarda arkadaş gruplarıyla birlikte gezebilirken tek başlarına gezmekten çekindikleri görülmektedir. Fakat genç yaştaki kadınlarda ise böyle bir çekingenlik durumu söz konusu değildir. Köylerdeki kamusal alanlarda ise kadınların pek özgür olmadığı görülmektedir. Köy yerlerinde gezmek gibi bir durumda kadınların üzerine yüklenen yoğun iş temposundan dolayı pek fazla söz konusu olmamaktadır.

Kadınlar kahveye gidemez senin kahven evin demle çayını iç evinde fişkumi var orda, oraya erkekler gider, orası erkeklerin mekanıdır. Bizim gitmemiz ayıptır. Ama gençler kafelere gider

kendi aralarında (Kk1). Kamusal alanlardan biri olan kahvehanelere köy yerlerinde kadınların gitmesi ayıp karşılanmaktadır. Fakat şehir merkezinde kahvehanelerde okumuş kesimden kadınların oturdukları görülmektedir. Bu bağlamda köy yerlerinde kahvehaneler cinsiyetleştirilirken şehir merkezlerinde böyle bir durum söz konusu değildir. İnsanların okumuşluk düzeyiyle ilişkili olarak mekanlar cinsiyet kimliklerinden sıyrılmaktadır.

Kadın çalışabilir ama kadının iş yeri evidir. Namaz kılacak çocuk bakacak (Kk11). Kadın her meslekte çalışamaz özellikle erkeklerin içinde (Kk16). Kadın namusuyla ekmeğinin peşine her işte çalışabilir (Kk36). Kadınlar araba tamiri ve demircilik yapamaz (Kk60). Kamusal alanlar içine dahil edebileceğimiz bir başka alanda çalışma alanları olan iş yerleridir. Görüldüğü üzere Trabzon yöresinde genel bir durum olamamakla kadınların erkeklerle birlikte aynı yerde bulunması namus ve din kavramlarıyla ilişkili olarak pek hoş karşılanmamaktadır. Mekanlardaki cinsiyetleştirme durumu iş alanında da bulunmaktadır. Kadınların fiziksel yaratılışlarından dolayı ağır iş gücü gerektiren demircilik ve araba tamiri gibi alanlarda çalışamayacağı görüşü hakimdir.

Bir başka kamusal mekan olan dini ibaret yerleri camilerdir. Camiler Trabzon yöresinde kadınların erkeklere oranla daha az bulunabildikleri mekanlardır. Çaykara ilçesinde kadınlar toplanıp Cuma namazlarına gidebilirken diğer ilçelerde bu durum normal karşılanmamaktadır. Kadın camiye olağan üstü durumlarda gidebilir (Kk7). Mekanlar o kadar cinsiyetleştirilmiştir ki bu durum ibadet yerlerine kadar sıçramıştır. Bahsedilen olağan üstü durumlar teravi namazları ve mevlit durumlarıdır.

Mekanın sınıflandırılmasında ikinci bir kategori olan özel mekanlar ise daha çok kişisel kullanımlara hizmet etmektedir. Bu mekanlar bir yere bağlı olmayarak tamamen kamudan bağımsız mekanlardır. Bu mekanlarda yaşam süren kişiler daha çok aile bireyleri ve yakın arkadaşlardır. Özel alanlar ev, aile apartmanları örnek olarak verilebilir.

Trabzon yöresinde kadınların daha rahat kendilerine konum bulabildikleri alanlar özel mekanlardır. Yöresin kültürel yapısı kadının ev içinde konumlanmasını daha uygun görmektedir. Fakat bu durum “ötekilerin” gözünde kadını değerli kılarken bir başka açıdan da kadının sınırlı alanlarda kendini var edebilmesine neden olmaktadır. Oysa kadının gerçekten değer gördüğü toplumlarda mekanlar kültürün cinsiyetçi yapısından sıyrılmalıdır.

Kadın dinen çalışamaz. Ben gittim fındık günlüğüne çalışmaya. Hoca bana bir gün dedi ki sen neden fındık günlüğüne gidiyorsun. Senin gocan yok mu Allah kadını ev için yarattı iş için değil(Kk66). Özel mekanlar “ötekilerin” gözünde kadınlarla “din” kavramı adı altında o kadar

bağdaştırılmıştır ki özel alan olan ev kadının iş yeri olarak görülmeye başlamıştır. Hatta Trabzon yöresinde özellikle okuma yazma oranının düşük olduğu köy ortamlarında kadının çalışması haram olarak görülmektedir. Fakat derleme alanında kaynak kişimiz bu durumu bizlere farklı bir açıdan yorumlamıştır;

Biz gelenek adı altında kadınlarımıza çok kötülük ettik, her işe kadın dedik, kadının yapmadığı hiçbir iş kalmadı, baltayla ağaç kesmekten tarla belleyip taş kesmeye kadar. Sonra eve dönünce erkek kadından oturup yemek bekledi. Kadınlar tabii çalışabilir, günah diye kadın çalışmaz diyen erkekler önce Karadeniz kadınlarını dışarı bağ bahçe işlerinde çalıştırmaktan vazgeçecek(Kk25).

Kaynak kişimizin de belirttiği üzere kadınların çalışması günah olduğu söylenirken onların dış mekanlardaki yorucu işlerde çalışması Trabzon yöresi halkı tarafından normal görülmektedir. Bu durum bizlere kadınların “din” adı altında çıkarlar doğrultusunda duruma göre kısıtlanıp duruma göre serbestleştirildiğinin çelişkisini göstermektedir.

Annelik ve kadınlık en iyi meslektir. Mühendislikten de üstündür (Kk28). Kadınlar için uygun görülen mesleklerden biri de annelik ve kadınlıktır. Oysa annelik ve kadınlık bir meslek değildir. Meslek kavramı karşılığında belli bir ücret alınan alt-üst ilişkisiyle ilerleyen bir süre dayalıdır. Fakat annelik ve kadınlık yaratılışın gereği ve hiçbir ücrete tabi tutulmayacak kadar değerli kavramlardır. Annelik ve kadınlığın meslek olarak görülmesi toplumun kadına bakışının maddileştirildiği göstermektedir. Fakat annelik ve kadınlık manevi değerlerimizle ilgili durumlardır.

5.3. HALK İNANIŞLARI

Evrende kendisine yer edinen insanoğlu birtakım gereksinimlere ihtiyaç duymaktadır. İnsanın en temel ihtiyaçlarından biriside şüphesiz inanma ihtiyacıdır. İnandığı kadar gerçekliğini hissedebilen insanoğlunun olduğu yerde halk inançlarının yer edinmemesi mümkün değildir. Bu bağlamda halk inanışları toplum arasında bir varoluş mücadelesinin gereği olan yaygın olarak görülen toplumsal benimsemeler ve kabullerden oluşmaktadır.

Halk inanışlarının kökenine indiğimizde bu inanışların oluşumunda dinin etkisi kaçınılmazdır. Halk inanışlarının oluşumunda dinin etkisi olduğu kadar din dışı etkileşimlerde söz konusu olmaktadır. Dini değerlerine önem veren Trabzon yöresinde Bu bağlamda kadının statüsünü doğrudan etkileyen halk inanışlarına rastlanılmaktadır. Trabzon'daki halk inanışlarını şu başlıklar altında inceleyecek olursak;

5.3.1. Doğumla İlgili Halk İnanışları

“Kadın” cinsini ön plana çıkaran ve onun toplumdaki statüsünü yükselten değerlerden biride doğumdur. Kadın doğumla birlikte Trabzon yöresinde “ötekilerin” gözünde statüsel olarak yeniden doğmaktadır.

Trabzon yöresinde çiftlerin evliliğinin toplumun gözünde tam anlamıyla kabul görebilmesi için çocuk sahibi olma durumu önem arz eder. “Çocuğu olmayan çiftlere çocuk olsun diye mahalledeki her evden kıyafet toplanır ve Arabistan’a hacca gidecek birine verilir. Sonra o kıyafetler geri getirildiğinde bir hafta çocuğu olmayana gidiliriz”(Kk1). Arabistan, Müslümanlar tarafından kutsal olarak görülmektedir. Din temelli olarak gelişen bu inanışta Arabistan topraklarından getirilen kıyafetler genellikle kadın giysine giydirmektedir. Çünkü çocuk olmama durumunun sebebi daha çok kadınlara yüklenilmektedir.

“Kadın hamileyken yılan görürsen çocuğu yılan gibi olur”(Kk15). Kültürümüzde kolektif bilinçdışının getirisi olarak yilandan çok korkulmaktadır. Kadının korkutucu bir hayvan olan yılanı görünce çocuğunun da yılan benzeyeceği düşünülmektedir

“Lohusa kadın on gün yatar ki kalktığında tam kalsın”(Kk4). Doğum sonrası yaklaşık olarak 40 gün gibi bir süreci kapsayan süreç lohusalık dönemi olarak adlandırılmaktadır. Normal şartlar altında zorlu bir dönem geçiren kadınların bu süreçte dinlenmeleri ve iyi bakılmaları gerekmektedir. Fakat bu süreç Trabzon yöresinde 40 gün sürmemektedir. Yörede kadının 10 gün tam anlamıyla dinlemesine hak tanınmaktadır ki kalktığında tam anlamıyla kalkabilsin ve işlerine kaldığı yerden enerjik bir şekilde devam edebilsin düşüncesidir.

“Lohusa 40 gün akşamdan dışarı çıkmaz yoksa cin çarpar” (Kk64). Lohusa kadınların 40 gün dışarıya çıkmamasının inanış olarak uygulanmasının nedeni cin olarak nitelendirilen varlıkların kötü şerlerinden kadınları korumaktır.

“Hamile kadın ip üstünden geçmez”(Kk69). Bu inanışın altında yine kadın cinsinin ve bebeğin sağlığının tehlikeye düşmesini engelleme amacı vardır. Nitekim hamile kadın ipin üstünden geçerse çocuğun boğazına doğumda göbek bağının dolanacağına inanılır.

“Aşeren kadın aşerdiğini yemeli yoksa kadının çocuğu aç gözlü olur” (Kk71). Bu inanıcın temelinde kadının hamilelik sürecinde isteklerine değer verilmesinin neden önem arz ettiği de belirtilmektedir. Nitekim kadın aşerdiği yiyeceği yiyemezse çocuğunun aç gözlü olacağı düşünülmektedir.

“Adetli kadın yeni doğum yapan kadının yanına giderse bebeği lekeler basar”(Kk99). Kadınlara özgü bir dönem olan adet dönemi Trabzon yöresinde normal bir durum olarak görülmemekle birlikte kadına bir takım kısıtlamalar getiren bir süreç olarak görülmektedir. Adetli kadının yeni doğum yapan kadının yanına gitmesi uygun görülmemektedir. Kadın cinsi bu bağlamda biyolojik etkenlerle bağlantılı olarak “ötekilerin” bu süreçte verdiği anlamlar doğrultusunda statüsel bağlamda kısıtlanmaktadır. Bizim orada hamile kalamayan kadınlar Mayıs ayında deniz kenarına gider. Deniz kenarında 40 dalga kadına vurur. Böylelikle hamile kalınacağına inanılır (Kk99).

5.3.2. Din Temellendirmesine Dayalı İnanışlar

Kadının statüsünü doğrudan etkileyen faktörlerden biri de dindir. İman konusu olan din ataerkil kültür yapılarının içerisinde imandan ziyade kadınları dış dünyadan soyutlamaya çalışan birtakım inanışlarla şekillendirilmiştir. Nitekim din temelli inanışlar toplumda daha fazla kabul görmektedir. İslam dininin ağırlıklı olarak kabul gördüğü Trabzon yöresinde kadınların statüsünü etkileyen inanışlar şu şekildedir;

“Kadının bir saç teli görülürse seksen yıl yanar”(Kk3) . Bu tarz inanışlar adı altında kadınların kendi seçimlerine gölge düşürülmektedir. Öte alemdeki zaman kavramı hakkında elimizde kesin bilgiler olmamasına rağmen kadınların bir saç teli yüzünden seksen yıl yanması son derece çelişiktir.

“Adetli kadın kurana dokunamaz”(Kk3). Trabzon yöresinde kadınların adetli dönemlerinde Kuran’a dokunması günah olarak görülmektedir. Fakat Çaykara ilçesinde kadınların bu dönemde Kuran’a dokunmama durumu söz konusu değildir. Çünkü adet bir pis olma durumu değil biyolojik bir döngüdür.

Bir rivayete göre peygamberden sonra secde eilecek olsaydı bu kadın olurdu (Kk11). Bu inanıştan anlamaktayızdır ki kadına kutsallık statüsü yüklenmektedir.

20 yıl önce bekar kızların kaş alması ayıptı (Kk32). Bekar kızların kaş almasının ayıp olmasının sebebi onların evli olmasına dayandırılmaktadır. Çünkü yörede evli olan kadınların bakım yapması kocalarına hoş görünmesi amacıyla uygun görülür

“Dışarda süslenemeyiz evde eşimize süslenebiliriz” (Kk52). Yörede kadınların ev dışı mekanlarda bakımlı ve süslü şekilde gezmeleri dine dayandırılarak uygun görülmemektedir. Kadının ev içinde kendi eşine süslenme konusunda özgür olması onun kendi başına var olabilmesine sınır getirmektedir.

“Bir gelin kocasının adını çağırışa bir köprü yıkılır. Annenin bedduası tutmaz, babanın tutar süt karşı gelir” (Kk54). Genel olarak kırsal kesimlerde eşlerin birbirine ismiyle hitap etmesi günah olarak bilinmektedir. Bu bağlamda özellikle yeni gelinlerin eşlerine isimle hitap etmelerinin bir köprü yıkımına sebep olacağı inancı mevcuttur. Kültürümüzde anne sütü kutsal olarak görülmektedir. Anne sütünün kaynağı kadın cinsinin bu bedduası bu sebepten dolayı tutmamaktadır. Ayrıca anne çocuğu doğuran kişi olduğundan dolayı canı ne kadar yanarsa yansın çocuğu onun bir parçası olduğundan dolayı bedduası dildedir yürekte değildir.

“Devri ev işlerini kadın yapan diye kururmuş öyle gelmiş böyle gider” (Kk4). Dünyanın kuruşunda kadınlara düşen payın ev işi yapmak olduğu düşüncesi hakimdir. Özellikle kırsal alanlarda kaderci anlayışının hakim olduğu bu inanış fazlasıyla kadınlar arasında onay görmektedir.

“Kadın olmasa insanlık olmazdı” (Kk27). Kadının çok değerli bir varlık olduğunu belirten bu tarz inanışlarda mevcuttur. Kadın insanlığın ve varoluşun kaynağı olarak görülmektedir.

“Fatime anamız, Adem babamızın kaburga kemiğinden yaratılmıştır”(Kk100). Yaratılışla ilgili bölgeden bölgeye farklılık içeren birçok anlatı bulunmaktadır. Genel olarak inanç sistemimizde sorumlu tutulan ilk insan olan Adem’in eşinin ismi Havva olarak kabul görmektedir. Fakat Trabzon yöresinde Adem’in eşinin ismi Fatime olarak kabul görmektedir. Trabzon yöresinde kadın ismi olarak en yaygın isimlerden birisi Fatime’dir. Hemen hemen başka yerlerde Havva olarak bilinen ismin Trabzon yöresinde Fatime olarak bilinmesi bu bağlamda çok normaldir. Kadının erkek cinsinin kaburga kemiğinden yaratıldığına dair inanışlar Kuran’ı Kerimin erkekler tarafından yorumlanmasının bir ürünü olabilir. Bu inancın getirisi olarak yörede yaygın söylemlerden biriside kadın erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığı için ne yapsa davranışlarında düzgün olamaz.

“Kadınlar öbür dünyada erkeklerin hurisi olacak ve onlara hizmet edecek” (Kk3). Görüşünden anlaşılacağı üzere kadının hizmetçilik statüsünün öbür alemde de devam edeceğine inanılır.

5.3.3. Hava Olaylarının Yönetilmesinde Kadın

Trabzon yöresinde iklimin bir getiri olarak yazları haftanın çoğu günü yağmursuz geçmemektedir. Özellikle yaz aylarında yaylalarda yağmurla karışık sis her tarafı sarmaktadır. Bu durumdan rahatsız olan insanlar birtakım uygulamalarla havanın güneşli gitmesi dileklerinde bulunmaktadır. Bu uygulamalardan biride “gugguriza” uygulamasıdır. *“Gugguriza;Ayam uysun diye her evden malzeme toplanarak kuymak yapılırdı. Bu işlemi sadece kadınlar yapardı* (Kk2)”. Görüldüğü üzere

bu uygulamalar sadece kadınlar tarafından gerçekleştirilmektedir. İklim olaylarının düzenlenmesinde kadınlar son derece aktif ve ön plandadır.

5.3.4.Halk Hekimliği Uygulamalarında Kadın

Deneyimsel yaşantının göstergesi olan halk hekimliği tıbbın tam olarak dönemlerde toplumların zihni ve ruhani hastalıklara tedavi etmek üzere ortaya çıkmıştır. Türkdogan'a göre “ *Fertlerin hastalık karşısındaki tutum ve davranışları, mensup oldukları toplumun değer oriyantasyonu(yönlendirme), inanç sistemleri veya tek kelimeyle kültürünün bir tezahürüdür*” (Türkdogan, 1991, s: 168). Kültürün bir tezahürü olan halk hekimliği uygulayıcıları genellikle Trabzon yöresinde kadınlardır. Uygulayıcıların kadın olduğu halk hekimliğinde kadınlar üzerine geliştirilen uygulamalar şu şekildedir;

- “Çocuğu olmayan kadına kiremit kızdırırlar. Bu kiremitleride kadına sararlar.Kadın akşama kadar yatar”(Kk3).
- “Hamile kalamayan kadın3 sabah kuş ötmeden 3 yol çatağına getirilir orada ona derman yapılır”(Kk50).
- “Çocuğu olmayan kadınlar avat dikenin altından dua eşliğinde üç kez geçirilir”(Kk8).
- “Çocuğu olmayan kadının belini kaldırırlar, beline sıcak bez sararlar. “Çocuğu olmayan kadın cenaze altından geçirilir”(Kk18).
- “Hamile kalmak isteyen almudun kökünden alınıp üç ihlas okunur ve ilaç yapılır “(Kk54).
- “Hamile kalmak isteyen kadın ölü sabunıyla yıkanır” (Kk54).

Kadının statüsünü doğrudan etkileyen neslin devamı niteliğinde olan çocuk varlığıyla neşe verdiği gibi yokluğuyla da toplumda bir eksiklik olarak görülmektedir. Bu bağlamda Trabzon yöresinde çiftlerin çocuğu olmaması durumunda gerçekleştirilen tedavi yöntemleri sadece kadın cinsine yöneliktir. Yörede bir eksiklik gibi görülen çocuksuzluk durumu kadının omuzları üzerine yüklenmiştir.

5.3.5. Kadın Cinsi Üzerine Yasak Temeli İnanışlar

Yörede kutsallık statüsü ile anılan hamilelik durumu aynı zamanda da hamile kadınlara geleneksel bir takım kısıtlamalar getirmektedir. Bunları sıralayacak olursak;

- “Erbazar günlerimiz var, hamile kadınlar bu günlerde odun kesmez, eğer o günlerde iş yaparsak çocuğumuz eğri olur.Yere çivit sokarsak hamileyken çocuk içeri girer”(Kk21).
- “Yeni doğan kadının yanına başka doğum yapmış kadın gelirse diğerinin sütü kaçar.Yeni doğum yapan kadın bir eve giderde oradan aç kalkarsa orayı fareler basar”(Kk24).
- “Birisi saatinde elma kesmiş hamileymiş çocuğunun dudağında elma izi çıkmış. Hamile kadın nar yerse çocukta nar lekesi çıkar”(Kk26).

Belirtilen inanışlar bir yönüyle kadına koruma yönelikken diğer yönüyle kadın cinsini kısıtlayıcı niteliktedir.

5.3.6. Nazar Temelli İnanmalar ve Kadın

Halk inanışları arasında yer alan nazar, kişinin karşı tarafa psikolojik temelli olarak kötü göz değdirmesidir. Nazarın temellinde karşı tarafın sahip olduğu güzelliklere nazar eden kişinin sahip olmamasıdır. Kültürümüzde nazarın daha etkili olup olmaması gibi durumlar göz rengi ve cinsiyet bağlamında farklılık göstermektedir. Trabzon yöresinde statüyü etkileyen noktalardan biri olan cinsiyet kavramı bağlamında “Kadının gözü daha etkilidir. Nazarından şüphelendiğimiz kişiye oram ağrıyo buram ağrıyo deyip kendimizi okuturuz”(Kk1) bilgilerine ulaşmaktayızdır.

“Evlenmeyen kızların nazarı daha çok değer” (Kk52) görüldüğü üzere kadının evli olup olmaması durumu nazar konusunda önemli bir belirleyicidir.

5.5. GİYİM KUŞAM VE KADIN

İlkel insandan günümüz insanına kadar çeşitli şekillerde kendisine yer eden giyim kişinin en temel ihtiyaçları arasında yer almaktadır. Başlangıçta örtünme ihtiyacının bir gereksinimi olarak ortaya çıkan giyim zamanla farklı amaçlara öncülük etmiştir. Bir ihtiyaçtan ziyade bireyin kimliğini tanıtım aracı olmuştur.

Giyim kuşam kişinin daimî ihtiyaçları arasında yer almaktadır. Doğanın ısısından, soğuktan ve vahşi yaşamdan korunma amacıyla örtünme, mahrem yerleri kapatma biçiminde meydana gelen giyim kuşam, ilerleyen süreçlerde süslenmeyi de içerişine alarak hayatın vazgeçilmez noktalarından biri haline gelmiştir (Tan, 1992, s: 11).

Giyim, bireyin vücudunu örten kıyafet, makyaj vb. unsurları uygulama şeklidir. Tarih boyunca kişilerin giyim şeklini cinsiyet, yaşam şekli, coğrafi konum ve kültür etkilemiştir. Toplumlarda kültürün etkisiyle geleneksel giyim tarzı oluşmuştur. Kültürün yanında kişilerin giyim tarzının

belirlenmesinde ekonomik koşullar, meslekler, toplumsal statü gibi unsurlar etkili olmuştur (Türkoğlu, 2002, s: 22).

“Çok önceki devirlerde insanın kendi toplumunda, sosyal statüsünü belirleyen ve giymek zorunda olduğu giyimi vardır. Aslında bu bir zorluluktan çok geleneğin insanlara sunmuş olduğu bir yaşama biçimi anlayışıdır. Geleneksel öğeler içeren bir giyim kuşam örneği, bize ait olduğu toplulukla ilgili pek çok bilgi sunabilir” (Artun, 2008, s: 46). Bu bağlamda Trabzon yöresi kadınlarının giyiminde dikkat ettikleri unsurları incelemek yörede kadına bakış hakkında bilgiler verebilir.

Trabzon yöresinde toplumsal cinsiyet bağlamında kadın ve erkek cinsiyeti arasında bir takım farklılıklar söz konusudur. Kadın cinsinin toplumdaki konumuyla ilişki olarak giyim şeklinde değişiklikler mevcuttur. Yaş, bekarlık, dulluk, evli olma gibi faktörler bu değişkenliklere sebep olan başlıca unsurlardandır. Bu unsurların giyim kuşamı etkileme durumu kırsal alanlarda daha yoğun olarak görülmektedir. Özelliklerde kırsal alanlarda dini inançlar temel alınarak kadın giyiminde tektipleştirmeye gidilmektedir. *“Kadınlar uzun etek giymeli. Eskiden biz kadınlar yüzümüzü tamamen sarardık”*(Kk2). Kırsal alanlarda okuma yazma oranı düşük olduğundan dolayı kulaktan kulağa geçerek ortaya atılan dini görüşlere körü körüne bağlılık vardır. Bu noktada Trabzon yöresinde bir kısım insan tarafından cehennemin yarısını kadınların dolduracağı inancı aktiftir. Kadınların cehennemin yarısını doldurma sebepleri arasında da giyim kuşam söz konusudur. Kaynak kişimiz Fatma Şahin’in aktarımına göre Trabzon yöresi Yomra ilçesinde 60 yıl önce evli kadınların siyah çarşaf giyildiği bilgisine ulaşılmaktadır.

Trabzon Akçabat ilçesinde ise yaşlı kadınların dışarıya çıkarken giyimine dikkat ettiği bilgisine rastlanılmaktadır. *“Biz yaşlı kadınlar namahremden dolayı kuşak bağlamdan dışarı çıkamayız”*(Kk8).

Şekil 1. Akçabat İlçesi Yaşlı Kadın Kuşağı

Şekil 2. Yomra İlçesi Yaşlı Kadın Kuşağı

Şekil 2’ de görüldüğü üzere Yomra ilçesinde yaşı kadınlar siyah lastik ayakkabı giymektedir. Yaşı kadınların siyah renkte lastik ayakkabı giymesinin sebebi siyahın dikkat çekici bir renk olmamasıdır. Fakat genç kızlar gri renkte lastik ayakkabı giymektedir. Siyah renk gençlere yöre halkı tarafından yakıştırılamamaktadır.

Şekil 3. Genç Kız Lastik Ayakkabı

Şekil 4. Arsin İlçesi Yaşı Kadın Yazması

Gelinliklerde ise yıllarla orantılı olarak örtünme ölçülerinde ve renklerinde bazı değişkenliklere rastlanılmıştır. 1930'lı gelinliklerde gelinlerin yüzlerinin dahi kapalı olduğu bilgine rastlanılmıştır. 1950'li yıllara doğru ise gelinlerin beyaz elbise giyerek saçları açık biçimde gelin olduğu söz konusudur.

şekil 5. Araklı İlçesi 1930 Yılları Gelinlikleri, Halk Eğitim Merkezi

Şekil 6. Arsin İlçesi 1950’li Yıllara Ait Gelinlik

Trabzon yöresinde genç kızlar ve yaşlı kadınlar arasında yazma bağlama şekillerinde de değişkenlik söz konusudur. Genç kızlar yaşlılara oranla daha serbest bir baş bağlama stiline sahiptirler. Yaşlı kadınlarsa ölüme daha fazla yaklaştıkları algısıyla örtünme konusunda daha dikkatlidirler.

Şekil 7. Çaykara Uzun Göl Dursun Ali İnvan Müzesi Günlük Hayatta Genç Kadın Giyimi Bal Mumu

Trabzon yöresinde toplumsal cinsiyetin bir getirisi olarak kız ve erkek çocuk giyiminde bir takım farklılıklar söz konusudur. Erkek çocuklarda ağırlıklı renk tercihi mavi iken kız çocuklarında pembe ve kırmızıdır.

5.6. YEMEK KÜLTÜRÜ VE KADIN

İnsanın en temel ihtiyaçlarından biriside şüphesiz beslenmedir. Beslenme insan yaşamının devamlılığı bağlamında büyük bir öneme sahiptir. İnsanoğlunun bu denli içli dışlı olduğu bir eylemin kültürel bir öge halini alması kaçınılmazdır. Kültürel bir öge olma özelliği taşıyan yemek yeme(beslenme) eylemi sosyal bir statü göstergesidir.

Toplumsal cinsiyet algısı bağlamında yemek yapma eylemi kadın ile bağdaştırılmaktadır. İlkel insandan günümüze değin besinlerin yetiştirilmesinden pişirilme sürecince hep aktif rol oynayan

cins kadın olmuştur. Geleneksel atamaların aktif rol oynadığı ailelerde kadın cinsi yemek yapma eylemi ile çocukluktan oyunlarla başlayarak büyüyünce de ev içinde yemek yapma sorumluluğunu üzerine alarak içli dışlı olmuştur. Yomra ilçesinin Oymalıtepe Mahlesinde Hamide Aydın, bu olguyu şöyle örnekler: *“Anneler kızlarına küçüklükten beri her işi öğretir yemek yapmaktan tutunda inek sağmaya. Yarın el evine gidince evlenmeyi biliyorsun da yemek yapmayı, iş yapmayı niye bilmiyorsun demesinler diye”* (Kk98). Bu noktada belirtmek gerekir ki kadın mutfakla küçüklükten itibaren bütünleştirilerek mekânsal bağlamda küçük alanlarla özdeşleştirilmiştir.

Trabzon yöresinde gündelik yemeklerin hazırlanmasının yanı sıra kışlık hazırlıkların hazırlanmasında kadınların emekleri ön sıradadır. Yemek yeme Trabzon yöresinde sıkı kurallar söz konusu değildir. Eve yabancı bir erkek gelmediği sürece kadın ve erkekler aile içerisinde aynı vakitlerde birlikte yemek yiyebilir. Sofraya oturmada ise kadın en son oturan kişidir. Bunun temel nedeni ise kadınların sofra hazırlama aşamasında aktif rol oynamasıdır.

SONUÇ

Yeryüzünde varlığını hissetmek ve hissettirmek isteyen insanoğlu sürekli bir üretim içerisinde. Ürettiği kadar ölümsüzlüğünü besleyen insanoğlunun kültürel değerlerle bütünleşerek yeniden yaratımlar oluşturması sonucu ortaya halk kültürü ürünleri çıkmıştır. Söz konusu halk kültürü ürünleri doğup büyüdüğü toplumun yaşam dair kökensel tepkilerini taşımaktadır. Bu bağlamda çalışmamızda mitik düşünce dünyasının kapılarını açan Trabzon halk kültürü ürünleri incelenerek kadın cinsinin toplumdaki statüsüne değinilmiştir.

Statü, bireyin toplumda bulunduğu konuma verilen addır. Yaş, toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyet, din vb. unsurlar statüyü etkileyen başlıca kavramlardır. Çalışmamızda bu kavramlar üzerinden Trabzon halk kültürü ürünleri yeniden okunarak eyitişimsel ilişki içerisinde çıkarımlarda bulunulmuştur.

Araştırma alanımızı oluşturan Trabzon ili doğu-batı, kuzey-güney yönünde bir geçiş özelliğine sahip olmakla birlikte önemli ticari açıdan önemli bir liman kentidir. Birçok etnik grubun geçiş noktası olan Trabzon ili kültürel açıdan son derece zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Bu çeşitlilik içerisinde kadının statüsü; sözlü kültür ürünleri, geçiş dönemleri, halk inanış ve uygulamaları bağlamında değişkenlik göstermektedir. Değişkenlik ilçeden ilçeye farklılıklar arz etmekle birlikte yaş ve eğitim faktörlerde bu değişkenliğin sebeplerine eşlik eden unsurlardandır.

İnsanoğlunun yaşam yolculuğunda birer yol gösterici olan sözlü kültür kişinin hüznlerinin, coşkusunun, dertlerinin somutlaştırılarak söze dökülmüş halidir. Sözlü kültür ürünlerinin kadının statüsünü belirleyici etkisi çocukluktan itibaren kendisini göstermektedir. Nitekim gözlerini dünyaya yeni açan çocuk içinde bulunduğu toplumun kültür yapısını barındıran sözlü kültür ürünleriyle büyümektedir. Bu bağlamda sözlü kültür ürünleri hem kadının statüsü yansıtmaktadır hem de kadının statüsünün belirlenmesinde etkin rol oynamaktadır.

Atasözleri ve deyimler , alkış ve kargışlar, maniler, fıkralar, efsaneler, türküler, masallar, tekerlemeler sözlü kültür hazinelerimizden bir kısmıdır. Bu bağlamda Trabzon yöresi sözlü kültür ürünlerini incelediğimizde görmekteyiz ki özellikle atasözleri ve deyimler bir yönüyle korku kültürünün etkisiyle kadını kısıtlayıcı bir nitelikle karşımıza çıkarken diğer yönüyle kadını yücelterek kutsallık statüsüne yükseltmiştir.

Alkış ve kargışlarda kadın daha çok doğurganlık, fedakarlık ve aile olma statüsü ile ön plana çıkarılırken kimi zamanda fiziksel özelliklerinden dolayı yerilmiştir. Toplumun çığlık ve

neşelerinin söze dökülmüş hali olan manilerde kadın “dul, bekar, kız” gibi etiketlemelerle karşımıza çıkarken dış güzellik unsurları üzerinden övgülere tabi tutulmuştur. Olağanüstülüklerin eşlik ettiği efsanelerde kadın kötülükler karşısında korunarak kötülükte bulunan kahramanlar taş kesilmiştir.

Trabzon yöresinde oldukça yaygın olan fıkralarda “kadın” cinsi sorunlar karşısında parlak zekasıyla ön plana çıkarılırken giyim tarzı açısından birtakım kısıtlamalarla karşı karşıya kalmıştır. Türkülerde ise Trabzon yöresi kadınlarının yaylalarda, köylerde özellikle göç dönemlerinde olan aktif çalışkanlıkları vurgulanmıştır. Yöreye ait masaları incelediğimizde görmekteyizdir ki kadınlar erkek egemen sisteme boyun eğmediği taktirde masalın sonuna doğru cezalandırılmaktadır. Masal girişlerinde ise fiziksel özellikleriyle ön plana çıkarılan kahramanlar hep kadın cinsi kahramanlar olmuştur.

Çalışmamızın ikinci kısmını oluşturan geçiş dönemleri insanoğlunun yaşamsal yolculuğunda hayat karşısında geçirdiği evrelerdir. Geçiş dönemleri kişinin özel anlarını barındırması açısından kişi için önem arz eden kültürel tören ve uygulamalara oldukça fazla yer vermektedir. İlkel insandan günümüze değin aktif bir şekilde içerisinde gelenekleri barındıran geçiş dönemleri toplumsal birlik ve beraberliği sağlayıcı birer kültürel araçtır. Geçiş dönemleri kendi içerisinde doğum, evlenme ve ölüm olmak üzere üç ana başlıktan oluşmaktadır.

Geçiş dönemlerinden ilki olan doğum, kadının toplumdaki statüsünü doğrudan etkileyen faktörlerden biridir. Doğum hadisesi Trabzon yöresi halkınca kadının toplumdaki statüsünü olumlu anlamda etkileyen bir faktördür. Nitekim yörede doğumla birlikte kadına olan saygı artmaktadır. Kadın doğum olay ile gelin geldiği eve kendini daha da ait hissetmektedir. Doğum olayının gerçekleşmesi kadının statüsünü toplumun gözünde yükseltici bir konuma sahipken çeşitli nedenlerden dolayı çocuk sahibi olamama durumu kadın cinsinin toplumdaki konumunu olumsuz bağlamda etkilemektedir. Bu durum eskiye olanla kadına bulunan bir kusur olarak görülmemektedir. Gelişen sağlık hizmetlerinden dolayı çiftlerin çocuk sahibi olamama durumu sadece kadına yüklenen bir durum olmaktan çıkmıştır.

Evlenme geçiş dönemlerinin ikinci aşaması olarak insanoğlunun hayat yolculuğunda coşku ve heyecanı barındıran törensel uygulamalardandır. Ataerkil kültürel değerlerin hakim olduğu Trabzon yöresinde evlilik süreci ve öncesi birçok pratik mevcuttur. Trabzon, Yomra ilçesinde kırsal alanlarda uygulanan evlilik öncesi “kız bağlama” uygulaması kadının toplumda cinsel bir nesne olarak görüldüğüne işaretler. Düğün nişan, kına gecesi gibi süreçlerin yönetilmesinde kadın

cinsi en az erkek cinsi kadar aktiftir. Yörede kadın cinsi evlilikle birlikte “ötekilerin” gözünde gerçek anlamda var olabilme statüsüne yükseltmektedir.

Geçiş dönemlerinin sonuncusu olarak bilinen ölüm hadisesinde toplumdan bir kadının eksilmesi ile erkeğin eksilmesi bir tutulmamaktadır. Nitekim Trabzon yöresinde kadın evi çekip çeviren dışarı işlerinin düzenlenmesinde aktif rol sahibi olan bir bireydir. Bu bağlamda kadının ölümü ev içinde ve ev dışında büyük bir yıkım demektir. Trabzon yöresinde vefat eden kişilerin ardından kadınların yüksek sesle ağlaması ise toplum tarafından ayıp karşılanmaktadır. Bu durum kadının acısını yaşamasına getirilen bir kısıtlamadır.

Çalışmamızın son kısmını oluşturan halk inanış ve uygulamalarında kadının statüsüne değinecek olursak Trabzon yöresinde yaratılış temelli inanmalarda kadın erkekten aşağı bir varlık olarak görülmektedir. Nitekim Trabzon yöresinde kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığı bilinmektedir. Bu bağlamda kadın ne yapsa doğru olamaz anlayışı mevcuttur.

Nazar temelli inanmalarda erkek cinsine oranla kadın cinsinin gözünün daha etkili olduğu inanışı yaygındır. Eğer bir kadını bir kadın nazar etmişse onun iyileştirecek olan kişi yine kadın cinsidir. Halk hekimliği bağlamında hastalıkların sağaltılmasında kadın cinsi aktif rol oynamaktadır. Konuşamayan çocukların tedavisinden çocuğu olmayan kadınların tedavi süreçleri boyunca kadınlar hep ön plandadır. Bunun temel sebebi ise Trabzon yöresi erkeklerinin gurbetçi bir yaşamdan dolayı bu vb. durumlarda evden uzakta bir yaşam sürmek zorunda kalmasıdır.

Din temelli inanışların kadının toplumdaki statüsünü belirleyici etkisi özellikle Çaykarada diğer ilçelere oranla çok fazla farklılık göstermektedir. Çaykara ilçesinde dinsel açıdan kadın ve erkek ibadet etme ve ibadet yerlerinde, günlerinde erkeklerle eşit şekilde uygulamalara katılabilirken diğer ilçelerde böyle bir durum söz konusu değildir. Diğer ilçelerde kadınlar regl döneminde kurana dokunamaz, cenazeye gidemez, namaz ve oruç tutamaz, mezar ziyareti yapamaz gibi inanışlar mevcutken Çaykara ilçesinde böyle bir durum söz konusu değildir.

Hemen neredeyse bütün günlerin yağmurlu geçtiği Trabzon yöresinde iklim olaylarının düzenlenmesinde birtakım uygulamalara gidilmektedir. Araştırmamız neticesinde görmekteyizdir ki iklim olaylarının düzenlemesinde kadınlar aktiftir. Kamusal ve özel alanlarda ise Trabzon şehir merkezinde kadınların rahat bir şekilde aktif olduğunu söylenebilirken yörenin kırsal kesimlerinde kadınlara karşı daha kısıtlayıcı bir tavır mevcuttur. Kadın kamusal olan camilere kırsal kesimlerde kadınlar sadece mevlit gibi olağanüstü durumlarda girebilmektedir. Fakat şehir merkezinde Cuma namazı için camilere giden kadınlarda olabilmektedir.

Mutfak kültünde kadın hizmet etme kimliğiyle ön plandadır. Sofraya oturma hiyerarşı açısından ise Trabzon yöresinde kadın ve erkek cinsi arasında keskin ve kuralcı sınırlar söz konusu değildir. Giyim kuşam bağlamında kadın cinsinin yaşı ve yaşıdığı yerin gelişmişlik oranıyla ilişkili olarak toplumun örtünme ile ilgili beklentileri farklılık taşımaktadır. Genelleme yapmamakla birlikte kırsal alanlarda saç ı açık kadınlar toplum tarafından pek hoş karşılanmamaktadır. Yaşlı kesimle genç kesimin giydiği lastik ayakkabılar arasında renk farklılıkları vardır. Nitekim bu durum toplumsal cinsiyet renklere yüklediği anlamlardan kaynaklıdır.

Alan araştırması sonuncunda elde ettiğimiz kişilerin eğitim durumuna bakarak diyebiliriz ki kadını ikincil konuma atan uygulamaların yaşıatıcıları daha çok eğitim görmemiş veya eğitim düzeyi düşük kişilerdir. Aynı zamanda kadının statüsünün belirleyicinin sadece erkek cinsi olmadığı kadın cinsinin de en az erkek kadar kadının statüsünün belirlenmesinde etkin rol oynadığını gözlemlenmiştir.

Genel olarak Trabzon yöresinde günümüzde “kız ocuk- erkek ocuk” gibi ayrımların yapılmadığı eskiye oranla kadınların toplumda daha ön planda olduğu fakat kadınların ikincil statüde olma durumunun tam olarak iyileştirilemediği bulgusuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- A.Köksal. (2013). Trabzon Vilayetinin Nüfusu (1876-1878). *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 99-129.
- Aça, M. (2019). Kadın Folkloru Çalışmalarının Sürdürülebilirliği ve İşlevselliklerine Dair Bazı Meseleler. M. A. Yolcu içinde, *Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Folkloru Yazılar* (s. 60). İstanbul: Padigma Akademi.
- Açıl, O. (2016). Eski Bozkır ve Toplum Hayatında Kadının Konumu. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(2), 63-66.
- Akgün, Y. (2000). Trabzon Masalları Üzerine Bir Araştırma. Van: Yüksek Lisans Tezi.
- Albayrak, F., & Serin, N. (2015). Kutadgu Bilig ve Marifetname'de Kadın Algısı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 16-36.
- Albayrak, N. (2005). Türk Halk Hikayelerinin Genel Özellikleri, Tasnifi ve Tas Baskısı Halk Hikayelerine Bazı Katkıları. *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul.
- Artun, E. (2005). *Türk Halk Bilimi*. İstanbul: Karahan Kitapevi.
- Artun, E. (2008). Adana ve Osmaniye Halk Kültüründe Giyim Kuşam Geleneği. *Halk Kültüründe Giyim-Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversite Basımevi.
- Atalay, B. (1985). *Divanü Lügati't Türk* (Cilt 1). Ankara.
- B.S.Turner. (2000). *Statü*. (K.İnal, Çev.) İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Battuta, İ. (2004). *Seyahatname*. (A. Aykut, Çev.) İstanbul: Yky Yayınları.
- Bayhan, V. (2013). Beden Sosyolojisi ve Toplumsal Cinsiyet. *Doğu Batı*(63), 147-164.
- Bayram, M. (1984). Tercüman Kadın Ansiklopedisi. *Osmanlı Döneminde Kadın*. İstanbul.
- Bayram, M. (1994). *Fatma Bacı ve Bacia-ı Rum*. Konya: Ofset Yayınları.
- Berktaş, F. (2014). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Beyoğlu, S. (1999). Birinci Dünya Savaşı'nda Trabzon. *Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım 1998) Bildiriler* (s. 482). Trabzon: Trabzon Belediyesi Yayınları.
- Botton, A. D. (2005). *Statü Endişesi*. (A. S. Bayer, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Bryer, A. (1980). *The Empire of Trebizond and The Pontos*. London: Variorum Reprints.

- Caferoğlu, A. (1946). *Kuzeydoğu İlleri Ağızlarından Toplamalar: Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Yöresi Ağızları*. İstanbul: Bühraneedin Erenler Matbaası.
- Can, S. (2011). *Orta Çağ'da Kadın*. Ankara: Lotus Yayınevi.
- Çelik, A. (2005). *Manilerimiz ve Trabzon Manileri*.
- Çetin, C. (2008). Türk Düğün Gelenekleri ve Kutsal Ritüel. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*(48), 11-126.
- Çiftçi, O. (1979). *Türk Toplumunda Kadın*. Ankara: Araştırma,Eğitim ve Ekin .
- Çoşkun, H. (2019). Türkülerde Deyimler. 96. Bolu.
- Darga, M. (2013). *Anadolu'da Kadın*. İstanbul: Yky.
- Dokuman, F. (tarih yok). *1001 Temel Eser Serisi*. İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Donuk, A. (1980). Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile. *İ.Ü.Edebiyat Fak. Tarih Dergisi*(33), 147.
- Duman, M. (2011). *Trabzon Halk Kültürü*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- (1986). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Emiroğlu, & Aydın, K. (2009). Antropoloji Sözlüğü. Ankara: Bilim Ve Sanat Yayınları.
- Ergin, M. (2004). *Dede Korkut Kitabı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ergin, M. (2017). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Eriksen, T. (2004). *Etnisite ve Milliyetçilik: Antropolojik Bir Bakış*. İstanbul: Avesta Yayıncılık.
- Eriş, M. (2016). *Trabzon*. İstanbul: T.C. Trabzon Valiliği Yayınları.
- Erişkin, Ö. S. (2013). Roma Toplumunda Kadının Konumu. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1-31.
- F.İ.Uspenski. (2003). *Trabzon Tarihi (Kuruluşundan Fethine Kadar)*. Trabzon: Ofset Matbaacılık.
- Farrington, B. (tarih yok). *Yunan Bilim Uygarlığında Bilim* (Cilt 1).
- Fictor, J. (1990). *Sosyoloji Nedir?* (N. Çelebi, Çev.) Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.
- Freud, S. (2019). *Yaşamım Ve Psikanaliz*. İstanbul: Say Yayınları.
- Gedikoğlu, H. (1998). *Trabzon Efsane ve Halk Hikayeleri*. Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- Giddens, A. (1994). *Modern Mahremiyetin Dönüşümü*. (İ. Şahin, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gökgür, P. (2008). *Kentsel Mekanda Kamusal Alanın Yeri*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

- Güzel, A., & Torun, A. (2017). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hacip, Y. H. (2006). *Kutadgu Bilig*. (A. Rahmeti, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- İnan, A. (1975). *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak Ve Görevleri*. İstanbul: MEB.
- İnan, A. (1982). *Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Işık, N. (1998). Doğu Karadeniz Efsanelerini Derleme ve Araştırma (Trabzon, Rize ve Artvin Efsaneleri). Trabzon.
- J.Bottore. (2005). Eski Yakındoğu: Sümer'den Kutsal Kitap'a. *Babilli Kadın Hakları*, 128-137. (A. Kahiloğulları, P. Güzelyürek, & L. Arsalan Özcan, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Kaçarin, M. S. (2019). *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kafesoğlu, İ. (2021). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kalafat, Y. (1996). Uluğ Türkistan'da Halk Sufizmi. *Milli Folklor*(4), 31-32.
- Kalafat, Y. (2000). *Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Karpat, K. (1945). Ailede Devletçi ve Ferdiyetçi Görüş. *İstanbul Kültür Dergisi*(47), 14-36.
- Keleş, İ. (2018). *Trabzon İli Çarşıbaşı İlçesinde Halk Bilimi Monografisi*. Trabzon: Yüksek Lisans Tezi.
- Klaviyo. (1975). *Timur Devrinde Semerkant'a Seyahat*. (Ö. R. Doğrul, Çev.) İstanbul: Köprü Kitapları.
- Kocasavaş, Y. (2002). Türkler. *Göktanrı İnancı*, 3, 327. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kocatürk, U. (1985). *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Korkmaz, R. (2008). *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Kendine Dönüş İzlekleri*. Ankara: Grafiker Yayıncılık.
- Korkmaz, R. (2011). *Türk Edebiyatında Yeni Bir Tür: Küçürek Öykü*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Levy-Bruhl, L. (2006). *İlkel İnsanda Ruh Anlayışı*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- M.Bourse. (2009). *Melezliğe Övgü*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınhoy , & D. Kömürcü, Dü) Ankara: Bilim ve Sanat.
- Memiş, E. (2005). *Eski Çağ Türkiye Tarihi*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Meram, A. K. (1974). *Göktürk İmparatorluğu*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

- Nirun, N. (1994). *Sistemetik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Ögel, B. (1988). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Ögel, B. (2020). *Türk Mitolojisi*. Ankara: Altınordu .
- Öksüz, M. (2006). *Güneşli'nin Son Beşikçileri*. Trabzon: Serender Yayınları.
- Onay, P. (1967). *Türkiye'nin Sosyal Kalkınmasında Kadının Rolü*. Ankara: İş Bankası.
- Örnek, S. (2016). *Türk Halk Bilimi*. Ankara: Bilgesu Yayınevi.
- Örnek, S. V. (1988). *Yüz Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Oy, A. (1972). *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Özsait, M. (1999). İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi. *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (s. 35-45). Trabzon: Trabzon Belediyesi Yayınları.
- Öztürk, A. (1986). *Türk Anonim Halk Edebiyatı*. İstanbul: Bayrak Yayıncılık.
- Öztürk, Ö. (2012). *Antikçağ'dan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasi Tarihi*. Ankara: Genesis.
- Öztürk, Ö. (2012). *Antikçağ'dan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasi Tarihi*. Ankara: Genesis Kitap.
- P.L.Berger. (1974). *Readings in Sociology a Biographical Approach*. Newyork: Basic Book.
- Radloff, W. (1976). *Sibiryada'dan(Seçmeler)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ruiz, A. (2006). *Eski Mısır'ın Ruhu*. (E. Yusuf, Çev.) Kahire: El-Meclis El-Ala Lil-Sekafe.
- Sakaoğlu, S. (1973). *Gümüşhane Masalları*. Ankara.
- Şayhan, F. (2015). Altay Destan Kahramanlarının Mitik Serüveni. .
- Şenel, A. (1969). Eski Yunan'da Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne. 286-289. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Dergisi.
- Seyidoğlu, B. (2002). *Türk Dili ve Ansiklopedisi* (Cilt 8). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Seyidoğlu, B. (2002). *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi* (Cilt 2). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Şükürov, R. (2016). *Türk Bizans İlişkileri ve Anadolu'nun Türkleşme Süreci*. İstanbul: Kültür Bilimleri Akademisi Yayınları.
- Tacemen, A. (2001). *İslam Öncesi Edebiyat Zemininde Türk Kimliği*. Niğde: Niğde Üniversitesi Yayınları.

- Tan. (1992). *Folklorik Halk Kıyafeleri*. Ankara: Güzel Sanatlar Müdürlüğü Yay.
- Tekindağ, M. C. (1979). *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: MEB.
- Topal, Y. (1999). Mahalli Trabzon Fıkraları. Erzurum: Yüksek Lisans Tezi.
- Türkdoğan, O. (1991). *Kültür ve Sağlık-Hastalık Sistemi*. Ankara: MEB
- Türkoğlu, S. (2002). *Tarih Boyunca Anadolu'da Giyim Kuşam*. İstanbul: Kendi Yayını.
- Umar, B. (2000). *Karadeniz Kappadokiası (Pontos) Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Vasilyeviç, I. (2002). Sakalar. *Türkler Ansiklopedisi*, 134. Ankara: Yeni Türkiye.
- Weber, M. (1993). *Class, Statüs ,Party*. (D.Gupta, Çev.) Delhi: Oxford University Press.
- Yar, E. (2000). *Ruh-Beden İlişkisi Açısından İnsanın Bütünlüğü Sorunu*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Yaşın Dökmen, Z. (2015). *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

EKLER

EK 1. Derleme Soruları

GEÇİŞ DÖNEMLERİ(DOĞUM-EVLİLİK-ÖLÜM)

DOĞUM

- 1.Evli bir kadından çocuk beklenilir mi?
- 2.Çocuğu olmayan ve çocuğu olan kadına bakış açınız nedir? Çocuğu olmayan dışlanır mı?
- 3.Evli bir çiftin çocuğunun olmaması durumunda sebep kimde aranılır?
- 4.Çocuğu olmayan kadınlara uygulanan ritüeller var mıdır? Varsa kim uygular?
5. Bir kadının kaç çocuğu olmalı ve cinsiyeti önem teşkil eder mi?
- 6.Gebelik sırasında kadının kaçınması gereken davranışlar var mıdır?(doğum izi vs. için)
- 7.Doğumla ilgili kadına uygulanan ritüeller nelerdir?
- 8.Toplumun gözünde doğum olayı kadına hangi değerleri yükler?
- 9.Kız ve erkek çocuğu doğurmanız toplumun gözündeki konumunuza etki eder mi, bu etkiler nelerdir?
- 10.Hamile kadınlara doğum öncesi ve doğum sonrası ne gibi hazırlıklar yapılmaktadır?
- 11.Yeni doğan çocuğun isminin belirlenmesinde ortak karar mı geçerli olur yoksa erkek ya da kadın cinsinin kararı mı geçerli olur?
- 12.Çocuğu olamayan çiftlere yönelik uygulanan ritüeller daha çok hangi cinse yönelik olmaktadır.

EVİLİLİK

- 1.Evlilik kararı durumunuzda seçtiğiniz kişiyi ailede baba tarafından mı onaylanması daha çok kabul görür? Yoksa bir kadın olarak kimsenin onayına ihtiyaç duymaz mısınız?

- 2.Evlenmek için kadın ve erkekte dikkat edilmesi gereken noktalar nelerdir? Kimlerle evlenilir ya da kimlerle-dul,-boşanmış,-çocuklu,-bekar vs. evlenilmez?
- 3.Kadınlara özel belirli meslek gruplarıyla ilgili evlenme kaçınmaları var mıdır? Varsa neden?
- 4.Eş seçiminde din mezhep farklılıkları ve etnik farklılıklar gözetilir mi?
- 5.Evlenme ile ilgili belirli bir yaş sınırı var mıdır? Hangi yaş aralıklarında evlenmek uygundur?
- 6.İstemem törenlerinde kadınların istenilen taraf olmasını nasıl değerlendiriyorsunuz? Bir durum kadın olarak sizce bu durum toplumda kadınların pasifliğini mi ifade eder?
- 7.İç güveysine bakış açınız nedir?
- 8.Nişanlı ya da evli olup ayrılmış ve çocukları olmuş kişilerle evlenilir mi? Bu konuya bakış açınız nedir?
9. Yörede akraba evliliği/görücü usulü evlilik yaygın mıdır? En çok hangi tür evlilik yayındır? Bu konu hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 10.Yeni gelinin kocasına karşı ya da ailesine karşı yerine getirmesi gereken davranışlar var mıdır?
- 11.Sokakta yürürken karı-kocanın kaçınması gereken davranışlar var mıdır?
12. Evlenmeden önce kızlarda aranan şartlar nelerdir?
- 13.Eski dönemlerde evliliklerde kadının söz hakkı var mıydı, zorla evlilik söz konusu olur muydu?
- 14.Gerçek bir evlilik ne demek?
- 15.Geç evlenen veya evlenmeyen kadınlara takılan lakaplar nelerdir?
- 16.Evlendikten sonra kadınların hayatında sorumluluk bağlamında ne gibi değişiklikler söz konusu olmaktadır?
- 17.Evli ve bekar kadınların giyim kuşamında farklılıklar söz konusu mudur?
- 18.Trabzon yöresinde hangi evlilik türleri yaygındır?
- 19.Kaçarak evlenen kadınlara bakış açınız nedir?

- 20.Düğün, nişan, nikah törenlerinde geline ve gelin tarafına düşen görevler nelerdir?
- 21.Başlık parası ve süt hakkı gibi uygulamalar var mıdır?
- 22.Evlenmeden önce ve evlendikten sonra kadınlara özel uygulanan ritüeller nelerdir?
- 23.Kadınların istenilmesi hakkındaki düşünceleriniz nelerdir, sizce istenilen taraf erkek olabilir mi?

ÖLÜM

- 1.Kadınlar defin törenine dahil edilir mi?
- 2.Cenaze sonrası uygulanan mevlit uygulaması sırasında kadın ve erkek aynı ortamda bulunabilir mi? Bu esnada kadınların buradaki görevi nedir?
- 3.Ölen bir kadının cenazesinin kalabalık olması neyi sembolize eder?
- 4.İntihar ile gerçekleşen ölümlerde kadın ve erkek ardından söylenen olumsuz söylemler var mıdır? Var ise neye dayalıdır?
- 5.Kadınlar ağıt yakar mı yörede? Kadınlara yakılan ağıtlarda kadın hangi özelliklerine vurgu yapılır?
- 6.Ölüm sonrası süreçte öbür alemde kadınlar hakkındaki inanışlar nelerdir?
- 7.Toplumda aile kurumu bağlamında kadının mı ölümü erkeğin mi ölümü daha sarsıcı olmaktadır?
- 8.Kadınlar cenaze namazı kılabilir mi kıldırabilir mi?
- 9.Cenazelerde kadınların yüksek sesle ağlaması nasıl karşılanmaktadır?

KAMUSAL VE ÖZEL MEKANLAR

- 1.Kadınlar; sokak, cadde, köy meydanı gibi açık mekanlar ile kahvehane, cami, köy odası vb. kapalı mekanlarda bulunabilir mi? İstedığı zaman bu mekanlarda olabilir mi? Hangi durumlarda bu mekanlarda olabilir ya da hangi durumlarda bu mekanlarda bulunamaz?

2.Bekar/Evli/Boşanmış kadınlar bu alanlardan geçebilir mi? Geçerse neye dikkat etmelidir? Herhangi bir yaş/zaman/durum vs. kısıtlaması var mı?

3.Peki erkekler bu alanlarda istediği zaman bulunabilir mi? Herhangi bir şeye dikkat etmeleri gerek mi? Belli bir yaş/zaman/durum vs. kısıtlaması var mı?

4.Kadınlar aile içinde mi yoksa kamusal alan dediğimiz sokak vs. gibi alanlarda mı bulunması daha doğrudur? Niçin?

5.Toplu taşıma araçlarında cinsiyete dayalı bir oturma düzeni var mıdır?

KADINLARIN GİYİM KUŞAM VE SÜSLENME TARZLARI

1.Kadınlar nasıl giyinmeli?(renk, açıklık, kapalılık, dar, bol vs.)Giyim tarzında yaş, evli olması, bekar olması, çalışıyor olması vs. gibi unsurlar dikkate alınır mı?

2.Evli ve ya bekarla ait giyinme şekilleri var mıdır?

3.Kızlar tesettürlü olmalı mıdır? Bunun ergenlik ile bir ilişkisi var mıdır?

4.Günlük hayatın en çok tercih edilen kıyafetleri nelerdir?

5.Kadınların süslenme şekilleri nasıldır? Makyaj yapılır mı, ya da takı takılır mı?

6.Kırsal yerleşmelerde ve kentsel yerleşmelerde kadınların giyim kuşamı farklılık göstermektedir. Bu farklılığa bakış açınız nedir?

GELENEKSEL TOPLUMDA KADIN ALGISI

1.“Kısır” lakabı bölgede kullanılan bir kalıp ifade midir?

2.Yörede kocaya kaçtıkları için düğün yapılmayan gelinlere özel bir ifade kullanılır mı?

3.Aklaki normlara uymayan kadınlar için kullanılan bir ifade var mıdır?

4.Kocasını aldatan kadınlar için kullanılan tabirler var mıdır?

5.Çok gezen kadınlara nasıl bir gözle bakılır? Kullanılan bir ifade var mıdır?

6.Eşlerin evlenmeden önce, evlendikten sonra birbirine kullandığı özel tabirler var mıdır?

7. Erkek ve kız çocuklara nasıl hitap edilir?
8. Cesur kadınlara nasıl hitap edilir?(erkek Fatma vs.)
9. Narin erkelere nasıl hitap edilir?(Kız Hüseyin)
10. Yaşlı kadın ve erkeklere nasıl hitap edilir?
11. Kadınlara takılan lakaplar neye göre şekillenir?
12. Dış görünüşe göre kullanılan tabirler var mıdır?

GÜNDELİK HAYATTA KADIN

1. Kadının toplumsal cinsiyet kimliğinin belirlenmesinde belirli olan faktörler nelerdir?
2. Eş ve anne kimliğinin önemi nedir?
3. İyi bir eş(kocasına nasıl olmalıdır) nasıl olmalıdır?
4. Erkeğin ve kadının aile içerisindeki görev ve yükümlülükleri nelerdir? İyi bir anne ve baba nasıl olmalıdır?
5. Nasıl kadınlar çocuk sahibi olmalıdır?
6. Köy kökenli ya da köyden kente göç eden kadınlarla ilgili genel beklentiler nelerdir?
7. Kadın çalışabilir mi?
8. Kadının kocasına karşı yükümlülükleri nelerdir?
9. Erkek ve kadının aldatması aynı mıdır? Bu konuya bakış açınız nedir?
10. İdeal kadında aranan özellikler nelerdir?
11. İdeal bir erkekte aranan özellikler nelerdir?
12. Kadınlar ve erkekler aynı sofrada yemek yiyebilir mi? Bu neye göre değişir? Yemeğe ilk kim oturur vs?
13. Kadınların ailede değer kazanması neye bağlıdır?

14.Kadının boşanmaya hakkı var mıdır? Ekonomik gücü vs. bu kararı almasında bir güç unsuru mudur?

15.Ev işlerini kim yapmalıdır? Erkekler ev işi yapabilir mi?

Kadınları Sosyalleşme Ortamı ve Komşuluk

1.Kadınların sosyalleştiği belirli günler var mıdır?

2.Kadınların günlerde konuştukları konular nelerdir?

3.Genç kızların sevdikleri erkeklerle buluşma noktaları nelerdir?

4.Kadın ve erkek nerede bir araya gelir?(Tarla vs.)

5. İmece usulü yardımlaşmada kadın erkek dayanışması ve iş bölümü ne şekildedir?

DİĞER SORULAR

1.Kadınların ebe, sağaltıcı, gelin başı yapıcı gibi kimlikleri kadını saygın kılar mı?

2. Sağaltmalarda kadın mı daha çok aktif rol oynar erkek mi?

3.Kadın mı daha çok nazar eder? Yoksa erkek mi?

4.Kadınlarla ilgili nazar inançları var mıdır? Varsa nelerdir?

5. Bir kadın veya bir erkek tek başına yaşayabilir mi? Tek başına yaşayan kadınlara bakış açınız nedir?

6.Çocuk oyunlarında cinsiyete dayalı olarak bir bölünme var mıdır?

7.Erkek ve kadın için uygun görülen meslekler nelerdir?

8.Kız ve erkek çocuklarının giyimlerinde nelere dikkat edilir?

SÖZLÜ KÜLTÜR ÜRÜNLERİ

1.Kadınların kendi aralarında anlattığı anlatılar nelerdir?

2.Masallar çoğunlukla kimler tarafından anlatılır?

3.Bildiğiniz masal var mı?

4.Masallar üzerinden anlatılmak istenilen mesajlar nelerdir?

5.Bildiğiniz fıkra/mani/efsane/ var mıdır?

6.Bildiğiniz alkış/kargış/bilmece vs. var mıdır?

7.Kadınlarla ilgili bildiğiniz atasözleri ve deyimler nelerdir?

EK 2. Alan Araştırması Fotoğrafları

Şekil 8. Yomra İlçesi/Oymalıtepe Mah. Kaynak Kişi Görüşmesi

Şekil 9. Arsin İlçesi, Merkez Mah. Kaynak Kişi Görüşmesi

Şekil 10. Ortahisar Akkaya Mah.Kaynak Kişi Görüşmesi

Şekil 11. Yomra/İskobel Yaylası Kaynak Kişi Görüşmesi

Şekil 12. Yomra İlçesi, Özdil Mah. Kaynak Kişi Görüşmesi

Şekil 13. Arsin Yalı Mahlesi, Kaynak Kişi Görüşmesi

EK 3. Kaynak Kişi Listesi

- Kk1: Birgül Aktaş, 1977, İlkokul, Ev Hanımı, Yomra-Sancak Mah.
- Kk2: Fatma Şahin, 1946, Yok, Ev Hanımı, Yomra- Oymalıtepe Mah.
- Kk3: Nayde Şahin, 1960, İlkokul, Ev Hanımı, Yomra- Oymalıtepe Mah.
- Kk4: Hatice Özcan, 1983, İlkokul, Ev Hanımı, Yomra-Oymalıtepe Mah.
- Kk5: Kebire Özcan, 1939, Yok, Ev Hanımı, Yomra-Oymalıtepe Mah.
- Kk6: Ahmet Çilingiroğlu, 1953, Ortaokul, Emekli, Akçabat-Işıklar Mah.
- Kk7: Hasan Bozali, 1930, Yok, İnşaat İşçisi, Akçabat-Işıklar Mah.
- Kk8: Elmas Aktaş, 1956, Yok, Ev Hanımı, Akçabat- Işıklar Mah.
- Kk9: Ayşe Şahin, 1959, Yok, Ev Hanımı, Yomra-Oymalıtepe Mah.
- Kk10: İsmet Ateşoğlu, İlkokul, Terzi, Arsin-Dilek Mah.
- Kk11: Mustafa Kurnaz, 1949, Ortaokul, Memur, Arsin-Yalı Mah.
- Kk12: Yeliz Ölmez, 1974, İlkokul, Ev Hanımı, Merkez- Akkaya Mah.
- Kk13: Selahattin Kalyon, 1970, İlkokul, Çifçi, Arsin-Yeşiltepe Mah.
- Kk14.:Ali Yetim, 1971, İlkokul, Emekli, Arsin-Fındıklı Mah.
- Kk15: Hanife Bekar, 1965, İlkokul, Ev Hanımı, Merkez- Akkaya Mah.
- Kk16: Hasan Ölmez, 1946, Yok, Emekli, Merkez- Akkaya Mah.
- Kk17: Hanımcık Kara, 1945, Yok, Ev Hanımı, Merkez- Akkaya Mah.
- Kk18: Melahat Kara, 1959, Yok, Ev Hanımı, Merkez- Akkaya Mah.
- Kk19: Mustafa Yılmaz, 1951, İlkokul, Emekli, Merkez- Akkaya Mah.
- Kk20: Emine Kul, 1982, Lise, Esnaf, Çarşıbaşı-Merkez Mah.
- Kk21: Huri Şahin, 1950, Yok, Ev Hanımı, Araklı-Çukurçayır Mah.

- Kk22: Emine Artan, 1976, Yok, Ev Hanımı, Araklı-Çukurçayır Mah.
- Kk23: Hava Boyacı, 1956, Yok, Ev Hanımı, Araklı-Çukurçayır Mah.
- Kk24: Aysel İnan, 1979, Üniversite, Okul Müdürü, Çaykara-Uzungöl Mah.
- Kk25: Mehmet Ayas, Emekli Öğretmen, Yomra- Özdil Mah.
- Kk26: Aysel Can, 1988, Lise Terk, Ev Hanımı, Arsin- Merkez Mah.
- Kk27: Kahraman Sezgin, 1956, İlkokul, Esnaf, Yomra-Sancak Mah.
- Kk28: Vahide Ay, 1954, Yok, Ev Hanımı, Yomra-Oymalıtepe Mah.
- Kk29: İlmahan Aktaş, Yok, Ev Hanımı, Yomra-Oymalıtepe Mah.
- Kk30: Hüseyin Çevik, 1949, İlkokul, Elektrikçi, Arsin-Merkez Mah.
- Kk31: Yakup Can Baykal, 1958, Lise, Bankacı, Arsin-Cumhuriyet Mah.
- Kk32: Melek Kerim, 1974, İlkokul, Terzi, Arsin-Yalı Mah.
- Kk33: İhsan Gülensoy, 1960, İlkokul, Emekli, Arsin-Yalı Mah.
- Kk34: Sadiye Gürsoy, 1959, İlkokul, Ev Hanımı, Arsin-Yalı Mah.
- Kk35: Safiye Gürsoy, Yok, Ev Hanımı, Arsin-Yalı Mah.
- Kk36: Naciye Bekar, 1945, Yok, Ev Hanımı, Merkez-Akkaya Mah.
- Kk37: Emine Yıldırım, 1954, Yok, Ev Hanımı, Araklı-Yolgören Mah.
- Kk38: Fikriye Danışman, 1972, Yok, Ev Hanımı, Araklı-Yolgören Mah.
- Kk39: Asuman Çelik, 1955, İlkokul, Ev Hanımı, Araklı-Yolgören Mah.
- Kk40: Fatma Halil, 1955, Yok, Ev Hanımı, Arsin-Yolgören Mah.
- Kk41: Fatma Demir, İlkokul, Ev Hanımı, Sürmene-Aşağıçavuşlu Mah.
- Kk42: Saadet Hacıvelioğlu, 1976, İlkokul, Ev Hanımı, Sürmene-Aşağıçavuşlu Mah.
- Kk43: Yasemin Genç, 1959, İlkokul, Ev Hanımı, Sürmene-Aşağıçavuşlu Mah.
- Kk44: Gönül Genç, 1963, İlkokul, Ev Hanımı, Sürmene-Aşağıçavuşlu Mah.

- Kk45: Ali Aydın, 1971, Ortaokul, İnşaatçı, Yomra-Oymalıtepe Mah.
- Kk46: Emine Duran, 1997, Üniversite, Yomra-Oymalıtepe Mah.
- Kk47: Edanur Aydın, 1997, Lise, Yomra-Oymalıtepe Mah.
- Kk48: Hatice Aydın, 1996, Üniversite, Ev Hanımı, Yomra-Oymalıtepe Mah.
- Kk49: Eyüp Şahin, 1941, İlkokul, Emekli, Yomra-Oymalıtepe Mah.
- Kk50: Nuriye Şahin, 1952, Yok, Ev Hanımı, Yomra-Oymalıtepe Mah.
- Kk51: Fatma Yeşidağ, 1969, Yok, Ev Hanımı, Arsin-Merkez Mah.
- Kk52: Keziban Aktaş, 1960, Yok, Ev Hanımı, Yomra-Oymalıtepe Mah.
- KK53: Ayşe Yılmaz, 1966, İlkokul, Ev Hanımı, Yomra-Oymalıtepe Mah.
- Kk54: Ayşe Aydın, 1955, Yok, Ev Hanımı, Yomra-Oymalıtepe Mah.
- Kk55: Ayşe Yılmaz, Yok, Ev Hanımı, Yomra-Oymalıtepe Mah.
- Kk56: Hamide Alkan, Yok, Ev Hanımı, Yomra-Oymalıtepe Mah.
- Kk57: Fatma Bektaş, 1940, Yok, Ev Hanımı, Yomra-Oymalıtepe Mah.
- Kk58: Emine Sevgi, 1971, İlkokul, Tezgahtar, Çarşıbaşı-Merkez Mah.
- Kk59: Hatice Türk, 1971, İlkokul, Kuaför, Çarşıbaşı-Merkez Mah.
- Kk60: Ömer Yılmaz, 1971, İlkokul, Emekli, Çarşıbaşı-Merkez Mah.
- Kk61: Gönül Sarkıç, 1974, İlkokul, Esnaf, Çarşıbaşı-Merkez Mah.
- Kk62: Şenay Emir, 1977, İlkokul, Ev Hanımı, Çarşıbaşı-Serpil Mah.
- Kk63: Medine Bekar, İlkokul, Çocuk Bakıcısı, Trabzon-Akkaya Mah.
- Kk64: Emine Kul, 1982, İlkokul, Esnaf, Çarşıbaşı-Merkez Mah.
- Kk65: Müjde Bekar, 1985, Yüksekokul, Ev Hanımı, Merkez-Akkaya Mah.
- Kk66: Sebahat Ölmez, 1945, Yok, Ev Hanımı, Merkez-Akkaya Mah.
- Kk67: Zeliha Bekar, 1957, İlkokul, Ev Hanımı, Merkez-Akkaya Mah.

- Kk68: Halil Kalkan, 1948, Lise, Emekli, Merkez-Akkaya Mah.
- Kk69: Saniye Kalkan, 1954, İlkokul, Ev Hanımı, Merkez-Akkaya Mah.
- Kk70: Fatma Konak, 1962, Ortaokul, Ev Hanımı, Maçka-Çeşmeler Mah.
- Kk71: Emine Nuray, 1950, Yüksekokul, Emekli Öğretmen, Maçka-Sevinç Mah.
- Kk72: Orhan Bal, 1955, Yüksekokul, Emekli Öğretmen, Maçka-Sevinç Mah.
- Kk73: Nuran Tufanoğlu, 1944, Yok, Ev Hanımı, Maçka-Mataracı Mah.
- Kk74: Beyiye Akıncı, 1936, Yok, Ev Hanımı, Maçka-Mataracı Mah.
- Kk75: Meliha Sarıç, 1940, Yok, Ev Hanımı, Maçka-Mataracı Mah.
- Kk76: Fatma İnan, 1959, İlkokul, Ev Hanımı, Çaykara-Uzungöl Mah.
- Kk77: Adem Aydın, 1993, Lise, İnşaat İşçisi, Yomra-Oymalıtepe Mah.
- Kk78: Sevim Arslan, 1970, Yok, Ev Hanımı, Beşikdüzü-Cumhuriyet Mah.
- Kk79: Emine Aşım, 1971, İlkokul, Ev Hanımı, Beşikdüzü-Cumhuriyet Mah.
- Kk80: Hava Cumhur, 1979, İlkokul, Ev Hanımı, Beşikdüzü-Vardalli Mah.
- Kk81: Dilek Cumhur, 1942, İlkokul, Ev Hanımı, Beşikdüzü-Vardalli Mah.
- Kk82: Selda Cumhur, İlkokul, Ev Hanımı, Beşikdüzü-Vardalli Mah.
- Kk83: Sami Cinel, 1954, Lise, Emekli, Beşikdüzü-Vardalli Mah.
- Kk84: Çağlar Aydın, 1997, İlkokul, İnşaat İşçisi, Yomra-Oymalıtepe Mah.
- KK85: Zeliha Yıldırım, 1941, Yok, Ev Hanımı, Araklı-Gülgören Mah.
- Kk86: Ayşe Soytürk, 1970, İlkokul, Ev Hanımı, Araklı-Merkez Mah.
- Kk87: Aliye Özbay, 1961, Yok, Ev Hanımı, Araklı-Merkez Mah.
- Kk88: Sevim Özbay, 1966, İlkokul, Ev Hanımı, Araklı-Merkez Mah.
- Kk89: Esra Özbay, 1976, Yok, Ev Hanımı, Araklı-Merkez Mah.
- Kk90: Fatma Bektaş, 1962, Yok, Ev Hanımı, Araklı-Konakönü Mah.

Kk91: Fatma Şengil, Yok, Ev Hanımı, Araklı-Konakönü Mah.

Kk92: İshak Bektaş, 1958, İlkokul, Emekli, Araklı-Konakönü Mah.

Kk93: Kıymet Sezgin, 1951, İlkokul, Ev Hanımı, Araklı-Konakönü Mah.

Kk94: Hacer Gümrük, 1985, İlkokul, Ev Hanımı, Yomra-Ocak Mah.

Kk95: Fatma Hallacoğlu, 1962, İlkokul, Ev Hanımı, Yomra-Ocak Mah.

Kk96: Ayşe Yeşilyurt, Yok, Ev Hanımı, Yomra-Oymalıtepe Mah.

Kk97: Hayriye Yılmaz, 1935, Yok, Ev Hanımı, Yomra-Oymalıtepe Mah.

Kk98: Hamide Aydın, 1976, İlkokul, Ev Hanımı, Yomra-Oymalıtepe Mah.

Kk99: Ayşe Kalyon, 1980, Yüksek Lisans, Öğretmen, Tonya- Merkez Mah.

Kk100: Fatma Bektaş, 1979, Ortaokul, Ev Hanımı, Yomra-Oymalıtepe Mah.

EK 4. Etik Kurul İzni

	T.C. ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Sayı : E-49863113-000-2100006941 Konu : Çalışma İzni	11.03.2021
İLGİLİ MAKAMA	
Enstitümüz Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi (T.C. 64240264738) Emine AYDIN, " Trabzon Halk Kültüründe Kadının Statüsü " konulu tez çalışması yapmaktadır.	
Adı geçen öğrenciye tez çalışması ile ilgili olarak yapacağı çalışmalarda yardımcı olunmasını, gerekli bilgi ve belgelerin verilmesini arz ederim.	
Dr. Öğr. Üyesi Özlem EŞTÜRK Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü V.	
Bu belge, güncel elektronik imza ile imzalanmıştır.	
Belge Doğrulama Kodu: CUMAPFA	Belge Takip Adresi: http://ulys.ardahan.edu.tr/ERMS/Record/ConfirmatPageIndex
Adres: Ardaahan Üniversitesi Yenisey Kampüsü İktisadi Bilimler Fakültesi Dinamik Cami Çarşısı Mevki: 75002, Merkez/ARDAHAN Telefon No: (0 478) 2117978 e-Posta: ulys@ardahan.edu.tr Kayıt Adresi: ulys.ardahan.edu.tr	Faks No: İnternet Adresi: www.ardahan.edu.tr Telefon No: Halkın İletişim Merkezi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sekreterisi (0 478) 2117975

EK 5. Tez Orjinallik Raporu

 ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU	
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA	
Tarih: 05/07/2022	
Tez Başlığı: Trabzon Halk Kültüründe Kadının Statüsü	
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 200 sayfalık kısmına ilişkin, 05/07/2022 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %4'tür.	
Uygulanan filtrelemeler: 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☒ Alıntılar dâhil 4- ☐ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç	
Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nde belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
Adı Soyadı: Emine AYDIN Öğrenci No: 19201600004 Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı Programı: Türk Halk Edebiyatı Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora	Tarih ve İmza
DANIŞMAN ONAYI UYGUNDUR.	
Doç. Dr. Fatih ŞAYHAN	

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Emine Aydın

Doğum Yeri ve Tarihi :

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Ardahan Üniversitesi

Yüksek Lisans Öğrenimi : Ardahan Üniversitesi

Bildiği Yabancı Diller :

Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar :

İletişim

E-Posta Adresi : _____

Tarih : 24.06.2022